

RN g c 1.0

IGU INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI

POROČILO O DELU ZA LETO 1984

URP USMERJANJE DRUŽBENEGA IN EKONOMSKEGA

RAZVOJA SRS IN SFRJ

C 5 - 0209 - 506 - 84

Ljubljana, 1984

1. URP USMERJANJE DRUŽBENEGA IN EKONOMSKEGA RAZVOJA SRS IN SFRJ
C 5 - 0209 - 506 - 84
2. PS SOCIJALNOGEOGRAFSKA IN POLITIČNOGEOGRAFSKA DIFERENCIACIJA
SLOVENSKEGA ETNIČNEGA OZEMLJA
3. Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani
4. Koordinator: Ivo Piry
- 5., 6. TS REGIONALNI RAZVOJ
 - 1.1. Problematika regionalnega razvoja alpskega sveta v Sloveniji
Nosilec: Ivo Piry
Sodelavci: Marjan Bat, Drago Kladnik, dr. Franc Lovrenčak, Peter Repolusk, Jurij Senegačnik
Predmetna oznaka: Slovenija, alpski svet, regionalna geografija, regionalni razvoj, naravno pokrajinski potencial, zgornja gozdna meja, kmetijstvo, planinsko gospodarstvo, industrializacija, urbanizacija
 - 1.2. Problematika regionalnega razvoja Dolenjske
Nosilec: Drago Kladnik
Sodelavci: mag. Rado Genorio, mag. Anton Gosar, dr. Matjaž Jeršič, Ivo Piry
Predmetna oznaka: Slovenija, Dolenjska, demografske značilnosti, zdomstvo, dnevna migracija delovne sile, rekreacija, sekundarna počitniška bivališča
- TS 2. DEGRADACIJA GEOGRAFSKEGA OKOLJA
 - 2.1. Vplivi in učinki onesnaževanja okolja v trboveljski občini
Nosilec: Metka Špes
Sodelavca: mag. Dušan Plut, dr. Darko Radinja
Predmetna oznaka: degradacija okolja, kvaliteta vodnih virov, Kumljansko, trendi zmanjševanja onesnaževanja okolja, občina Trbovlje

2.2. Problematika onesnaženosti življenjskega okolja v
zgornji Mežiški dolini
Nosilec: Metka Špes
Sodelavka: Dora Černe
Predmetna oznaka: onesnaževanje okolja, inventarizacija
in polarizacija onesnaževalcev, bibliografija, Mežiška
dolina

2.3. Raziskave Blejskega in Bohinjskega jezera
Nosilec: dr. Darko Radinja
Predmetna oznaka: limnološke in ekološke raziskave
hidrokemijske analize, terminske meritve, Blejsko jezero,
Bohinjsko jezero

TS 3. SOCIJALNOGEOGRAFSKI VIDIKI RAZVOJA ČLOVEKOVIH DEJAVNOSTI
V POKRAJINI

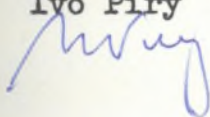
3.1. Problematika zemljiške strukture v SR Sloveniji
Nosilec: Drago Kladnik
Predmetna oznaka: Slovenija, ekonomska geografija, zem-
ljiška struktura, zemljiška razdrobljenost, tipologija
spreminjanja izrabe tal

3.2. Opredelitev problematike počitniških bivališč v
SR Sloveniji
Nosilec: mag. Anton Gosar
Predmetna oznaka: Slovenija, socialna geografija,
turizem in rekreacija, počitniška bivališča

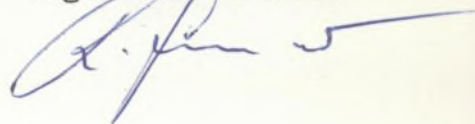
FINANCERJI: RSS 6.814.908,00 din
DRUGI 130.000,00 din

Datum: 15.12.1984

Koordinator PS:
Ivo Piry

Direktor IGU:
mag. Rado Genorio

K A Z A L O

1. Tematski sklop: REGIONALNI RAZVOJ
 - 1.1. Problematika regionalnega razvoja alpskega sveta v Sloveniji
 - 1.2. Problematika regionalnega razvoja Dolenjske
2. Tematski sklop: DEGRADACIJA GEOGRAFSKEGA OKOLJA
 - 2.1. Vplivi in učinki onesnaževanja okolja v trboveljski občini
 - 2.2. Problematika onesnaženosti življenjskega okolja v zgornji Mežiški dolini
 - 2.3. Raziskave Blejskega in Bohinjskega jezera
3. Tematski sklop: SOCIJALNOGEOGRAFSKI VIDIKI RAZVOJA
ČLOVEKOVIH DEJAVNOSTI V POKRAJINI
 - 3.1. Problematika zemljiške strukture v Sloveniji
 - 3.2. Opredelitev problematike počitniških bivališč v SR Sloveniji

Izveček

Programski sklop je deljen v tri tematske sklope, ki obravnavajo vprašanja regionalnega razvoja, degradacije geografskega okolja in socialnogeografske vidike razvoja človekovih dejavnosti v pokrajini. Raziskave v okviru prvega tematskega sklopa so vezane na analizo in vrednotenje razvojnih sprememb v dveh tipičnih slovenskih pokrajinah, alpske svetu in Dolenjski. Proučevanje degradacije geografskega okolja je vezano na opredelitev vplivov in učinkov onesnaženja okolja v trboveljski in zgornji Mežiški dolini ter analizo onesnaženja jezer na primeru Blejskega in Bohinjskega jezera. Socijalnogeografski vidik proučevanja je prikazan na primeru problematike kmetijstva oziroma zemljiške strukture v SR Sloveniji ter vloge in vpliva gradnje počitniških bivališč v SR Sloveniji. Rezultati vseh raziskav omogočajo vpogled v prostorsko komponento družbenoekonomskega razvoja različnih vprašanj razvoja, tako dejavnosti kot tudi tipičnih regij.

Abstract

Research program is divided in three subjects, dealing with questions of regional development, degradation of human environment and socialgeographical approach to developmental characteristics of man's activity in landscape. Studies in frame of the first subject were bound to analysis and valuation of changes in development of two typical slovene landscapes, alpine region and the region of Dolenjska. Research of degradation of human environment was bound to determination of impacts of environmental pollution in the commune of Trbovlje and upper Mežica valley, and analysis of water pollution in case of Lake Bled and Lake Bohinj. Socialgeographical approach of research was shown in case of study of agriculture, landownership and land use structure in Slovenia.

The second study dealing with this approach, analysed the topic of influence and role of second homes in SR of Slovenia. Results of research program enable insight in special element of socio-economic development, that is geographical, regional or space component of development of certain activities and typical landscapes or regions.

... 1984, str. 113-119, 10 sli., 1 tab.
... Dolencjaka in Bela krajina, ...
... 1984, str. 160-181, ...
... karte, 1 tabela.

... Slovenije, Dolencjaka ...
... 12.-13. okt. 1984, Ljubljana, ...
... 4 tabele, 1 karta.

... in den Alpen Jugoslawiens, ...
... Wirtschaftswissenschaften, ...
... Band 27, Regensburg, 1984, str. 103-114, ...
... 17 sli., 1 tabele, 1 karta.

... Studien zur Sozial- ...
... Wirtschaftswissenschaften, ...
... Band 27, ...
... str. 67-101, 17 sli., 1 tabele, ...

... Dolencjaka v posebna ...
... Dolencjaka in Bela ...
... 12.-13. okt. 1984, Ljubljana, 1984, ...
... 1 karta, 1 sli., 1 tabele.

Bibliografija:

- Bat Marjan: Topliški predel - reljefna in pokrajinsko-ekološka podoba. Dolenjska in Bela krajina. 13. zborovanje slovenskih geografov, Dolenjske Toplice, od 12.-14. okt., 1984. Ljubljana, 1984. Str. 318-329, 10 cit.lit.
- Gams Ivan: Geomorfološke in pokrajinsko-ekološke razmere srednje Krške doline z zaledjem. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt.1984. Ljubljana, 1984. Str. 167-181, 24 cit.lit., 1 karta, 3 tabele.
- Gams Ivan: Regionalizacija nizke Jugovzhodne Slovenije. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt. 1984. Ljubljana, 1984. Str. 7-25, 22 cit.lit., 4 tabele, 1 karta.
- Gosar Anton: Der Fremdenverkehr in den alpen Jugoslawiens. Turizem v slovenskem alpskem svetu Jugoslavije. Münchner Studien sur Sozial und Wirtschaftsgeographie. Raumstrukturen der raundalpinen Bereiche Bayerns und Sloweniens. Bond 27. Regensburg, 1984. Str.103-114, 11 cit.lit., 3 tabele, 1 karta.
- Gosar Anton: Die Räumlichen Probleme der zvetwohnsitze in den Slowenischen Alpen. Počitniške hiše v osrednjem delu slovenskega alpskega sveta. Münchner Studien sur Sozial und Wirtschaftsgeographie. Raumstrukturen der raum-dalpinen Bereiche Bayerus und Sloweniens. Bond 27. Regensburg, 1984. Str. 87-101, 17 cit.lit., 5 tabel, 1 karta.
- Gosar Anton: Počitniška bivališča na Dolenjskem s posebnim ozirom na razvoj v novomeški pokrajini. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12. - 14. okt. 1984. Ljubljana, 1984. Str. 291-308, 9 cit.lit., 1 karta, 1 skica, tabeli.

- Gosar Anton: Počitniška bivališča na Dolenjskem s posebnim ozirom na razvoj v novomeški pokrajini. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt.1984. Ljubljana, 1984. Str. 291-308, 9 cit.lit.. 1 karta, 1 diag., 2 tabeli.
- Gosar Anton: Vacation cottages in the central part of the Slovene Alps. Stanovi za odmor i rekreaciju u slovenskim Alpama. Geographica Jugoslavica, Ljubljana, 5 (1984, izšlo 1984). Str. 85-90, 13 cit.lit., 1 tabela, 1 karta.
- Jeršič Matjaž: Die Multitunktionale Bedeutung des Slowenischen Alpenkraums. Večfunkcionalni pomen slovenskih Alp. Münchner Studien sur Sozial und Wirtschaftsgeographie. Raumstrukturen der randalpinen Bereiche Bayern und Sloweniens. Bond 27. Regensburg, 1984. Str. 11-17.
- Jeršič Matjaž: Prostorski učinki rekreacije prebivalstva Novomeške regije. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov, Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt. 1984, Ljubljana, 1984. Str. 276-290, 1 karta.
- Jeršič Matjaž: The effects of the Touristic development on the Slovene Alpine Landscape. Uticaj turizma na slovenačku alpsku pokrajinu. Geographica Jugoslavica, Ljubljana, 5 (1983, izšlo 1984). Str. 79-84.
- Klemenčič Vladimir, Drago Perko, Damjana Počkaj: Poselitev in regionalna struktura vzhodne Dolenjske z Belo krajino. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt., 1984. Ljubljana, 1984. Str. 139-208, 9 tabel, 4 karte.
- Lovrenčak Franc: Pedografske in vegetacijsko geografske značilnosti Dolenjske. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt. 1984. Ljubljana, 1984. Str. 146-166, 27 cit.lit., 4 tabele, 1 karta.

- Pak Mirko: Regionalni pomen oskrbne funkcije na Dolenjskem. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt. 1984. Ljubljana, 1984. Str. 233-247, 2 cit.lit., 1 karta, 4 tabele.
- Piry Ivo: Dnevna migracija delovne sile v Dolenjski regiji. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt. 1984. Ljubljana, 1984. Str. 262-275, 5 cit.lit., 1 karta, 6 tabel.
- Plut Dušan: Nekatere značilnosti vodnih virov novomeške občine. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt. 1984. Ljubljana, 1984. Str. 99-10, 13 cit.lit., 1 karta, 2 tabele.
- Radinja Darko: Oskrba s pitno vodo v novomeški občini. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt.1984. Ljubljana, 1984. Str. 111-128, 19 cit.lit., 5 kart, 1 diagram.
- Senegačnik Jurij: Veränderungen der Slowenischen almwirtschaft im letzten jagrezehnt. Planinsko gospodarstvo v slovenskem alpskem svetu. Münchner Studien sur Sozial und Wirtschaftsgeographie. Raumstrukturen der raumdalpinen Berliche Bayerns und Sloweniens. Band 27. Regenzburg, 1984. Str. 77-85, 12 cit.lit.
- Vrišer Igor: Razvoj industrije v Dolenjski regiji. Dolenjska in Bela krajina. 13.zborovanje slovenskih geografov. Dolenjske Toplice, od 12.-14.okt.1984. Ljubljana, 1984. Str. 182-192, 14 cit.lit., 9 kart.
- Piry Ivo: Demografske i socioekonomske karakteristike stanovništva kao element regionalnega razvoja pograničnih područja SR Slovenije. Referat na Jugoslovanskem simpoziju, geografski aspekt prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije, Priština, 22-24.11.1984. Tipk., 8 str., 6 cit.lit.

- Piry Ivo, 1984: Spremembe v številu in strukturi prebivalstva obmejnih območij SR Slovenije (v obdobju 1953-1981), Razprave in gradivo, št. 17, Ljubljana, s. 115-119.
- D.Radinja: Degradacija okolja v Radovljiški kotlini, Geographica Slovenica 1983, Ljubljana, str. 64-72.
- D.Radinja: Alpine Lakes in Yugoslavia, Geographica Yugoslavica, V, 1983, Ljubljana 1984, str. 37-46.
- Špes Metka: Sozialgeographische Untersuchungen in umweltbelasteten stadtteilen ausgewählter Slowenischer Städte. Socialno-geografsko proučevanje degradiranih območij v nekaterih slovenskih mestih. Münchner Studien sur Sozial und Wirtschaftsgeographie. Raumstrukturen der randalpinen. Bereiche Bayerns und Sloweniens. Band 27. Regensburg, 1984. Str. 41-48, lo cit.lit.
- Špes Metka: Problemi degradacije življenjskega okolja na primeru nekaterih industrijskih središčih Slovenije (Celje, Jesenice, Trbovlje, Velenje-Šoštanj). Referat na Jugoslovanskem simpoziju, geografski aspekt prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije, Priština, 22-24.11.1984. Tipk., 8 str.
- Špes Metka: Problematika degradacije življenjskega okolja na primeru Jesenic. Referat na sestanku komisije za okolje pri SEV-u 1.2. Socialno-ekonomska in ekološka ocena sprememb prirodno tehničnih teritorialnih struktur. Sofija, Pleven, od 8. - 15.okt.1984. Str.10.
- Špes Metka: Socialno-geografska ekologija(socialna ocena). Referat na sestanku komisije za okolje pri SEV-u 1.2. Socialno-ekonomska in ekološka ocena sprememb prirodno tehničnih teritorialnih struktur. Sofija, Pleven, od 8.-15.otk. 1984. Str. 9.
- Kladnik Drago: Omrežje vzgojnovarstvenih ustanov v SR Sloveniji kot element prostorskega razvoja. Referat na Jugoslovanskem simpoziju, geografski aspekt prirodnih in ljudskih resur- sa Jugoslavije, Priština, 22.-24.11.1984. Tipk., 8 str.

Kladnik Drago, M. Rupena, Osolnik: Supplementary activities on farms in the socialist republic of Slovenia with special consideration given to the role of country woman. Tehnical Consultation on woman and pluriactivity, FAO European Commission for agriculture Ljubljana, 13.-17. junij 1983, Ljubljana, 1984. Str. 192-194.

Tematski sklop : REGIONALNI RAZVOJ

Uvod

Namen proučevanj v okviru navedenega tematskega sklopa je oblikovanje teoretičnih in metodoloških konceptov socialnogeografskega proučevanja procesov in struktur v pokrajini, s katerim lahko spremljamo dinamike družbenih procesov in oblikovanje konfliktnih situacij v pokrajini. S takšnim pristopom, ki poudarja vlogo prostorske komponente oziroma pokrajine, se ob upoštevanju dosedanjih razvojnih procesov lahko bolj objektivno določajo smernice in variante družbenega razvoja v pokrajini oziroma regionalnega razvoja. Raziskovalno delo, ki temelji na navedenih predpostavkah, zagotavlja torej opredeljevanje elementov in subjektov usmerjanja regionalnega razvoja.

V okviru tematskega sklopa se potekale raziskave v dveh tipičnih slovenskih pokrajinah, alpskem svetu in na Dolenjskem. Proučevanje alpskega sveta je zajelo območje devetih slovenskih občin, ki z večjim delom ali celotnim teritorijem segajo na območje Alp v Sloveniji. Slovenski alpski svet zahteva zaradi svoje posebnosti in obsega izredno podrobno proučevanje posameznih vprašanj regionalnega razvoja. Zato je raziskovanje potekalo v obliki več delnih specializiranih raziskovalnih pristopov, ki naj bi v naslednjem letu omogočili sintetičen prikaz problematike regionalnega razvoja alpskega sveta. Prvi del raziskav je zajel vprašanja vrednotenja naravnogeografskega potenciala z vidika kmetijske proizvodnje, drugi del proučevanj je bil usmerjen v problematiko planinskega gospodarstva, tretji del je obravnaval značilnosti oblikovanja zgornje gozdne meje v osrednjem delu Julijskih Alp, predvsem z vidika antropogenih dejavnikov, četrti del je bil usmerjen v problematiko industrializacije in urbanizacije slovenskega alpskega sveta.

Raziskovanje regionalnega razvoja Dolenjske je bilo pravtako deljeno, glede na obsežnost proučevanj in vsebinsko raznolikost, v več parcialnih raziskav. Delo na posameznih fazah poteka koordinirano, vendar so le-te zaradi različne metodološke zasnove in različnega obsega obravnavanega gradiva v različnih delovnih fazah.

Proučevanje je zajelo štiri občine, ki tvorijo Dolenjske regije. Delni rezultati proučevanj se bili predstavljeni v obliki referatov na 13. zborovanju slovenskih geografov v Dolenjskih Toplicah v oktobru tega leta. V prihodnjem letu načrtujemo sintetiziranje vseh rezultatov raziskav, zato se v tem poročilu omejujemo le na prikaz štirih področij raziskovanja, ki je bile v večji meri zaključene v letošnjem letu.

PROBLEMATIKA REGIONALNEGA RAZVOJA
ALPSKEGA SVETA V SLOVENIJI

Nosilec : Ivo Piry

Marjan BAT, Drago KLADNIK

VREDNOTENJE NARAVNOGEOGRAFSKEGA POTENCIALA Z VIDIKA KMETIJSKEGA PRIDELOVANJA

VREDNOTENJE NARAVNOGEOGRAFSKEGA POTENCIALA Z VIDIKA KMETIJSKEGA PRIDELOVANJA

V letu 1984 je bilo težišče postavljeno na opredelitev teoretskih izhodišč, podrobnejši razrez metodologije dela, na izbiro območja proučevanja, na terensko delo in zbiranje statističnih ter katastrskih podatkov. Pri posameznih delovnih opravilih smo pristopili tudi k obdelavi zbranega gradiva. Sintetiziranje spoznanj pa bo v ospredju naših prizadevanj v naslednjem letu.

Teoretska izhodišča

Kmetijska izraba tal odraža zapleteno prepletanje naravnogeografskega potenciala na eni ter družbenogeografskih (demografskih, socialnih in ekonomskih) vidikov na drugi strani. Gre za kompleks, v katerem je brez temeljite proučitve težavno ločiti direktne od indirektnih vplivov oziroma stopnjo odvisnosti od narave ter družbe. Ker je vseskozi v ospredju prostorski aspekt, je nedvomno prav geografija poklicana znanstvena veda, ki lahko da globlji vpogled v zapleteno prepletanost. Ob upoštevanju, da je predmet proučevanja geografije pokrajina oziroma součinkovanje naravnih in družbenih elementov ter dejavnikov, zgornja trditev prav gotovo ne zveni pretirano.

Tovrstna proučevanja so za boljše poznavanje podeželske pokrajine, stopnje izkoriščenosti naravnih danosti in odvisnosti človeka od dela na zemlji izredno pomembna. Kljub obsežnim prizadevanjem za povečanje proizvodnje hrane menimo, da bodo leta ob slabem poznavanju in zgolj približnem ocenjevanju obravnavane problematike manj uspešna kot bi sicer lahko bila. Čeprav pri tem nimamo v mislih izdelave programa potrebnih ukrepov za izboljšavo razmer v kmetijstvu, pa vseeno mislimo, da je globlje spoznanje soodvisnosti naravnega in družbenega kompleksa neobhodno potrebno kot izhodišče za nadaljno akcijo.

Vloga kmetovanja se v toku družbenoekonomskega razvoja nenehno spreminja. Zlasti močne spremembe so nastale v dobi industrializacije, ko je marginalno kmetijsko izrabo tal pričela spodrivati optimalna raba. Še posebno izrazit je postal ta proces s pospešenim uvajanjem kmetijske mehanizacije. Raba tal se je prilagajala z opuščanjem manj primernih površin tako naravnopokrajinskemu potencialu, obenem pa je odražala tudi močne družbenoekonomske spremembe na podeželju. S pojavom neagrarnih elementov na vasi (mešana delavsko-kmečka gospodinjstva, nekmetje kot lastniki zemlje, urbani način življenja, težnje po pozidavi) ter z ostarevanjem kmečke delovne sile se je vrednotenje kmetijske zemlje spremenilo.

Ti procesi se v posameznih območjih republike različno odražajo. Zato bi bilo umestno sčasoma naša raziskovalna prizadevanja razširiti tudi na druge slovenske regije. Kakšna pa je podoba v Alpsem svetu? Kolikšna je teža naravnopokrajinskega potenciala in kolikšna družbenoekonomskih dejavnikov? Kolikšen je vpliv posameznih elementov znotraj naravnopokrajinskega oziroma družbenoekonomskega kompleksa? Kakšen je relativen pomen posameznih dejavnikov? Kateri vplivi so neposredni in posredni? Na vsa ta vprašanja bomo skušali odgovoriti v naši študiji. Takšen pristop pa zahteva poglobljeno poenovanje tako posameznih parcialnih pojavov kot metodologije, ki omogoča celovit vpogled v problematiko.

Oris metodologije

Za dosego željenih ciljev je potrebno natančno opredeliti postopke dela. Gre za zelo zapletena strokovna opravila, ki zahtevajo poznavanje tako posameznih ožjih specialnih področij (geografije, geologije, agronomije) kot računalniških tehnik. Že samo zbiranje željenih podatkov je zelo naporno opravilo. Le malo si je mogoče pomagati z obstoječo literaturo. Več možnosti nudi kartografsko gradivo, ki pa zahteva obsežno kabinetno delo. Večino podatkov pa je bilo kljub vsemu potrebno zbrati s terenskim delom.

Geografski dejavniki

Literature, ki bi podrobneje obravnavala izbrano ozemlje ni. Prav tako nismo dobili raziskave, ki bi bila podobno zasnovana v metodološkem pogledu. Pri analizi pomena različnih naravno in družbeno-geografskih dejavnikov na izrabo tal se bo treba opreti na literaturo specialnih panog - geodetska, geološka, geomorfološka, pokrajinsko-ekološka, pedološka literatura, dela kmetijcev itd. Objavljenega statističnega gradiva (rezultatov popisa prebivalstva) v okviru proučevanj ne moremo uporabljati. Opirali se bomo predvsem na podatke zbrane z anketiranjem po gospodinjstvih in na podatke občinskih geodetskih služb (podatki o velikosti posesti, številu in velikosti parcel, o velikosti zemljiških kategorij). Rezultate kartiranja bomo primerjali s podatki občinske geodetske službe. Pomemben vir informacij bodo tudi aeroposnetki v merilu 1 : 16000 za leto 1981 in informacijsko tudi posnetki starejših snemanj. Osnovni kartografski material predstavljajo ODK v merilu 1 : 5000 in 1 : 10000. Ozemlje k.o. Dolenja vas je v celoti prikazano na ODK v merilu 1 : 50000, list Kranj 22 in 23, k.o. Podkoren pa je večinoma prikazan na ODK 1 : 5000, del občine pa na ODK 1 : 10000.

Ob tem nam osnovni kartografski material predstavljajo tudi karte parcelne razdelitve v merilih 1 : 5000, katerih kopije smo dobili z občinskih geodetskih uprav. Za proučevano območje so na voljo tudi TK v različnih merilih in občinske pregledne karte, ki imajo prav tako vrisane meje k.o.

Za ozemlje obeh k.o. so v arhivu Geološkega zavoda na voljo rokopišne geološke karte v merilu 1 : 25 000. Na kartah so prikazane kronostratigrafske enote, ki pa so kamninsko zelo pestre, kar je gledano s stališča naših potreb slabost teh kart. Geoloških kart večjega merila ni na voljo. Za obravnavano ozemlje smo prerisali rokopišne geološke karte.

apnenec, spneni peščenjak, karbonatne kamnine s najšibkejšo mehansko doprnostjo in slabšo vodoprepustnostjo), škrilavec (silikatne kamnine, ki hitro mehansko preperovajo), peščenjak (odpernejše silikatne kamnine), vulkanske kamnine (tufi, karatofir), karbonati (glod, pesek, konglomerat, nerena, gruč), silikati (silikatni glod in pesek, koluvij), mešan material (prebršan peščenjak, fosilna oolita, kjer se naša gruč :

Naravnogeografski dejavniki

Proučitev naravno geografskega potenciala bomo oprli na mrežo, katere osnovni element bo celica s stranicami 50 x 50 metrov. Mreža bo predstavljala osnovo DMR-a. Vsaka celica bo določena z nadmorsko višino levega spodnjega oglišča (z). Koordinati x in y bosta določeni z mestom, ki ga bo imel podatek (z) v datoteki.

Podatke o nadmorski višini bomo zajeli z ODK v merilu 1 : 5000 in 1 : 10000. Poiskusno odčitavanje višin smo opravili s pomočjo prosojnice z vrisano mrežo 5 x 5 mm. Podatke smo zapisali na vnaprej pripravljen obrazec. Izkazalo se je, da je delo zamudno in da ga je mogoče z uporabo osebnega računalnika skrajšati za polovico. Pri nadaljnjem zbiranju podatkov bomo le-te s pomočjo računalnika shranjevali na kaseto. S kasete je mogoč prenos na magnetni trak, ki ga obdela zmogljivejši računalnik.

Osnovno datoteko (podatki o višinah oglišč) bomo obdelali s programom za računanje povprečne višine celice, nagiba in azimuta nagiba. Računalnik grupira izračunane vrednosti v željene razrede in izriše karte (karta višinskih pasov, nagibov in ekspozicij). Izračunane vrednosti bodo prenešene v novo datoteko. V njej bo vsaka celica določena z naslednjimi znaki:

1. povprečna višina - (izračunana vrednost)
2. nagib (izračunana vrednost)
3. ekspozicija (izračunana vrednost)
4. geološka zgradba. Podatki, ki jih nudijo rokopisne karte, ne ustrezajo povsem. Informacije, ki jih nudijo bo treba dopolniti s podatki s terena. V datoteko bodo vnešene naslednje vrednosti znakov: apnenec, dolomit, lapor (poleg laporja še ploščast apnenec, dolomit, laporni apnenec, apneni peščenjak, karbonatne kamenine z manjšo mehansko doprnostjo in slabšo vodoprepustnostjo), (škrilavec (silikatne kamenine, ki hitro mehansko preperevajo), peščenjak (odpornejše silikatne kamenine), vulkanske kamenine (tufi, keratofir), karbonati (prod, pesek, konglomerat, morena, grušč), silikati (silikatni prod in pesek, koluvijski), mešan material (predvsem pobočni grušč, fosilna melišča, kjer se meša grušč s

preperelino-ko uvij), (glina, jezerski sedimenti, npr.: zelenci, fini sedimenti v zatišju na robu vršaja).

Podatki o kameninski zgradbi glede na natančnost niso prilagojeni gostoti mreže. Ta bi zahtevala zelo natančne podatke, kar pa bi spet zahtevalo zelo natančno geološko kartiranje. Za to pa bi bil usposobljen le geolog. Kameninska zgradba se ponekod tako hitro spreminja, da tega niti na celicah 50 x 50 metrov ni mogoče prikazati. To velja zlasti za mesta, kjer površje ni skladno z nagibom kameninskih skladov. Vendar pa takšne pestrosti pri vplivu na relief ne moremo upoštevati, kolikor pa vpliva na kvaliteto prsti se bo to prikazalo pri podatkih o kvaliteti le-te.

5. Podatek o legi celice bo zajel naslednje znake: celica v dnu reliefne depresije (v dnu doline, grape, kraške depresije), celica na pobočju, celica na slemenu (na slemenu, vršini, ali tik pod njo). Podatki so pomembni, ker kažejo na mikroklimatske značilnosti ozemlja, katerega model celica predstavlja (kažejo na kotlinsko lego z inverzijo, na ventilirano lego na slemenu z manj megle in manjšimi absolutnimi temperaturnimi amplitudami na termalni pas).

6. Podatek o mikroreliefu bo natančneje označil celico in dopolnil podobo, ki jo dobimo na osnovi DMR-a. Pri njem namreč položimo skozi voglišča ravno ploskev. Čim gostejšo mrežo oglišč imamo, večja je verjetnost, da je ploskev, ki jo želimo s celico ponazoriti res ravna. S podatkom o mikroreliefu bomo označili predvsem celice, pri katerih poteka sleme ali grapa v diagonalni smeri, od tistih ki ponazarjajo relativno ravno ploskev. (o-nerazgibana ploskev, 1-sleme, 2-grapa).

Znaka 5 in 6 sta različna: prvi se nanaša na mezo, drugi pa na mikrorelief.

7. Prst je tisti element v pokrajini, ^{ki} neposredno vpliva na izrabo tal. Za hriboviti svet je značilno, da se prav kvaliteta prsti na krajše razdalje precej spreminja, oziroma da nimamo velikih površin z enako kvaliteto prsti. Predpostavljamo, da so kmetje za obdelavo krčili svet, kjer je strmina manjša (lažja obdelava, manjša nevarnost erozije, debelejša prst), kjer je prst rodovitnejša (kar se pri nas ujema z višjo vrednostjo pH), kjer so mogoče večje obdelovalne površine.

Tudi debelina prsti je bila pomembna, ker omogoča lažjo obdelavo (ni pa pomembna zaradi manjše nevarnosti, da bi jo prizadela suša, saj so naša hribovita območja tudi v vegetacijski dobi dovolj dobro namočena; na večjih strminah pa voda iz skeletnih tal hitreje odteče, kar je lahko ugodno ali neugodno, intenzivnost erozije ni odvisna od debeline prsti, ampak tudi od njene teksture, strukture in kemične sestave ter količine humusa.

Odločili smo se, da bomo model pedosfere oblikovali samo z dvema znakoma: debelino in vrednostjo pH-ja. Pri obdelavi pa bo mogoče upoštevati tudi strmino, geološko zgradbo, površino pedološkega kompleksa, vodne razmere v tleh (na osnovi strmine in ekspozicije).

Za podrobnejšo razlago bo potrebna tudi analiza tipičnih pedoloških profilov. Da bi bili kar najbolj reprezentativni in da bi bilo njihovo število čim manjše, bo potreben skrben izbor. Kot izhodišče bomo vzeli predpostavko, da je v okviru določene pokrajinsko-ekološke enote (npr.: aluvialna ravnica) variabilnost pedoloških profilov majhna. Kolikšna je, lahko dokaj hitro ugotovimo s pomočjo pedološkega svedra. Z njim hitro jemljemo vzorce in dobimo vpogled v debelino posameznih horizontov, njihovo granulometrično sestavo, pH in delež karbonatov. Na tej osnovi določimo število in lokacijo tipičnih profilov.

Družbenogeografski dejavniki

Podobno kot naravnogeografski potencial bomo tudi družbenogeografske dejavnike proučili v okviru mrežnega sistema z osnovno celico 50 x 50 m. Takšen pristop je za družbenoekonomski kompleks izredno zapleten, saj se v osnovi pri prikazu posameznih elementov opiramo na parcelno mrežo. Le tako lahko namreč v prostor prenesemo lastniške odnose in ugotavljamo razčlenjenost zemljišča po posameznih družbenoekonomskih dejavnikih. V naslednji fazi je potrebno parcelni sistem prilagoditi mrežnemu celičnemu sistemu. To opravilo je izredno zahtevno. Možna sta dva pristopa:

- delna generalizacija z izločanjem nebistvenih značilnosti oziroma analiziranje prevladujoče kategorije,
- ocena deležev posameznih kategorij v določeni celici.

Med družbenoekonomskimi dejavniki bomo upoštevali predvsem naslednje:

1. Poklicna struktura je izredno pomemben faktor pri obravnavanju stopnje izkoriščenosti kmetijskih zemljišč. S spreminjanjem klasične agrarne v sodobno industrijsko-urbano družbo je delo na zemlji postalo drugače vrednoteno. Vse več zemljišč je v lasti nekmečkega in še posebno mešanega delavsko-kmečkega prebivalstva. V mnogih območjih je že večina zemljišč v rokah polkmetov. Le-ti najpogosteje vztrajajo pri polikulturnem kmetovanju, ki jim omogoča cenejše življenje. Intenzivnost izrabe zemljišč je zato v mnogočem drugačna kot pri tržno usmerjenem kmetovanju, ki je v večji meri domena čistih kmetov.

Odločili smo se za klasifikacijo na osnovi zaposlovanja. V popisih prebivalstva je običajno izvedena klasifikacija na osnovi izvora dohodka gospodinjstva. Tvrstnih podatkov z anketiranjem ni mogoče zbrati z zadovoljivo natančnostjo, obenem pa nam takšen pristop omogoča razmeroma enakomerno razporejenost posameznih skupin v smeri naraščajočega neagrarnega značaja. Znane so tudi nekatere druge klasifikacije na osnovi zaposlovanja nosilcev kmetovanja v družini: gospodarja, žene in naslednika, vendar smo se odločili

za naslednjo klasifikacijo, ker menimo, da je gospodinjstvo v naših agrarnih območjih še vedno razmeroma trdna vez vseh pripadajočih posameznikov:

- čisto kmečko gospodinjstvo - vsi aktivni družinski člani delajo na kmetiji (100%),
- mešano, pretežno kmečko gospodinjstvo - večji del aktivnih družinskih članov dela na kmetiji, manjši pa je redno zaposlen izven kmetije (65-99%),
- mešano, enakovredno gospodinjstvo - enako število redno zaposlenih in aktivnih, ki delajo na kmetiji (35-64%),
- mešano, pretežno nekmečko gospodinjstvo - večji del družinskih članov je redno zaposlen (1-34%),
- čisto nekmečko gospodinjstvo - vsi družinski člani so redno zaposleni (0%).

2. Starostna struktura tudi pomembno vpliva na stopnjo intenzivnosti izrabe tal. Predpostavljamo, da se z ostarevanjem kmečke delovne sile intenzivnost obdelave zemlje zmanjšuje. Seveda je pri tem zelo pomembna tudi povezava s poklicno strukturo.

Gospodinjstva smo glede na starostno strukturo sklenili grupirati v šest skupin. Vse prebivalce v družini smo razvrstili v eno izmed naslednjih treh starostnih skupin: 0-19, 20-60 in nad 60 let. Na osnovi zastopanosti posameznih skupin v določenih gospodinjstvih smo izvedli naslednjo členitev:

- 0-19 in 20-60 let ali mlado gospodinjstvo (perspektivno),
- 20-60 let ali zrelo gospodinjstvo (pogojno perspektivno),
- 0-19, 20-60 let in nad 60 let ali generacijsko gospodinjstvo (perspektivno),
- 20-60 let in nad 60 let ali starajoče gospodinjstvo (pogojno perspektivno),
- nad 60 let ali ostarelo gospodinjstvo (neperspektivno),
- 0-19 in nad 60 let ali kombinirano gospodinjstvo (pogojno perspektivno).

3. Mehaniziranost kmetovanja se v intenzivnosti kmetovanja različno odraža, zato je potrebna pri vrednotenju določena previdnost. Ločiti moramo dva vidika vplivov, pri čemer se v praksi pojavljajo kombinacije obeh: na eni strani vpliva relief, na drugi pa proizvodna usmerjenost.

Na reliefno razgibanih terenih je uporaba kmetijske mehanizacije otežkočena, če že ne povsem onemogočena. Nasprotno za njeno uporabo na ravnem svetu z izjemo parcelne razdrobljenosti ter slabše nosilnosti tal ni večjih ovir. Pomembna pa je tudi proizvodna usmerjenost, ki zahteva specifično obliko mehaniziranosti. Tako je usmeritev v živinorejo drugačna od usmeritve v poljedelstvo. Na eni strani zahteva gojitev delovno intenzivnih krmnih rastlin, na drugi strani pa manj intenzivno pridelavo travinja. Gojitev drugih poljščin je po delovni intenzivnosti nekje vmes. Vemo, da je mogoče strojno spravilo travinja tudi z zemljišč z večjimi nagibi (tudi čez 30%).

Stopnjo mehaniziranosti bomo opredelili z vrednotenjem strojnega parka. Posebej bomo izpostavili moč traktorjev na ha obdelovalnih zemljišč.

4. Število delovnih moči izraža posredno delovno intenzivnost na kmetijah. Boljši pokazatelj kot golo navajanje delovnih moči je obremenjenost kmetijskih zemljišč z delovnimi močmi. Predpostavljamo, da so boljše obdelana zemljišča z večjimi obremenitvami.

Delovne moči ugotavljamo z vrednotenjem posameznih družinskih članov z ozirom na njihovo starost ter način dela na kmetiji:

dela samo na kmetiji:

moški (15-54 let) 1,0

ženske (15-54 let) 0,7

moški (54-65 let) 0,7

ženske (54-65 let) 0,5

moški (nad 65 let) 0,3

ženske (nad 65 let) 0,2.

dela na kmetiji po redni zaposlitvi: preučili z velikostnimi razre-
 moški (15-54 let) 0,3
 ženske (15-54 let) 0,2
 moški (54-65 let) 0,2
 ženske (54-65 let) 0,1
 otroci (10 - 14 let) 0,2.

Seštevek vseh v kmetijski proizvodnji udeleženih posameznikov da
 število delovnih moči na kmetiji.

5. Predpostavljamo, da na stopnjo intenzivnosti obdelave pomembno vpli-
 va tudi oddaljenost posameznih parcel oziroma njihova dostopnost.
 Bolj oddaljene in slabše dostopne parcele so praviloma manj intenzivno
 koriščene od bližnjih in boljše dostopnih.
 Parameter bomo prikazali z oddaljenostjo posameznih parcel od kmečke-
 ga doma po 500 metrskih razredih oddaljenosti. V najvišjem razredu
 bodo več kot 5000 m oddaljena zemljišča.

6. Proučili bomo tudi kraj bivanja lastnikov zemljišč oziroma delitev
 lastništva zemlje na zasebni in družbeni sektor.

7. Na intenzivnost vpliva tudi stopnja zemljiške razdrobljenosti. Bolj
 kot je posest razdrobljena, manjša je praviloma intenzivnost izrabe.
 Ločimo več indikatorjev zemljiške razdrobljenosti. Posebej pomembna
 sta velikost posesti (velikostna razdrobljenost) ter povprečna veli-
 kost posameznih zemljiških kosov na kmetiji (prostorska razdroblje-
 nost). V elaboratu bomo upoštevali oba pokazatelja.

Prvega bomo vrednotili po velikostnih razredih, pri čemer bomo po-
 sebej izpostavili površino kmetijskih zemljišč ter skupno površino
 posesti. Kakšen je vpliv velikostne razdrobljenosti na intenzivnost
 izrabe, je brez podrobnih proučitev težko reči.

Proučili bomo predvsem naslednje elemente:

Tudi prostorsko razdrobljenost bomo proučili z velikostnimi razredi posameznih zemljiških kosov. Pomembno je, kakšna je njihova zemljiška kategorija, saj le-ta vpliva na ekonomičnost proizvodnje. Upoštevati bomo še en indikator in sicer povprečno velikost zemljiškega kosa na določeni kmetiji.

8. Tudi uporaba organskih gnojil odraža stopnjo intenzivnosti obdelave. Delovna hipoteza je, da večjo intenzivnost gnojenja spremlja intenzivnejša izraba.

9. Pomemben dejavnik je tudi tržna usmerjenost kmetijske proizvodnje. Tržnost vpliva tudi na proizvodno usmeritev ter pogosto na specializacijo, medtem ko na avtarkičnih obratih praviloma prevladuje polikulturno kmetovanje. Stopnjo tržne usmerjenosti bomo prikazali z razmerjem med proizvodnjo za dom ter proizvodnjo za prodajo.

Kompleksni elementi

Pod pojmom kompleksni elementi razumemo pojave, kjer se odraža tako vpliv naravnopokrajinskih kot družbenogeografskih dejavnikov. Pri nekaterih elementih (obremenjenost kmetijskih zemljišč z živinskim fondom, intenzivnost gnojenja z umetnimi gnojili) gre navidez samo za vpliv družbenoekonomskih dejavnikov, vendar poglobljeno razmišljanje vodi do spoznanja, da ima pomemben vpliv tudi naravnopokrajinski kompleksi.

Tudi kompleksne elemente bomo proučili v mrežnem celičnem sistemu. Prikaz nekaterih elementov je izredno zahteven, saj je za njihovo spoznavanje potrebno natančno terensko delo, ki je zapleteno predvsem zaradi težavne orientacije. V naslednji fazi je tudi tu potrebno parcelni sistem prilagoditi mrežnemu celičnemu sistemu.

Proučili bomo predvsem naslednje elemente:

1. Izrabo tal bomo proučili z dveh vidikov. Na eni strani bomo obravnavali katastrsko izrabo tal, na drugi strani pa dejansko izrabo. Znano je, da geodetske službe bolj ali manj neažurno spremljajo spremembe v rabi tal, bodisi zaradi subjektivnih bodisi zaradi objektivnih razlogov. Pri tem je pomembna predpostavka, da je danes poglavitna smer spreminjanja izrabe ekstenzifikacije v pojavnih oblikah ozelenjevanja ter ogozdovanja. Prav to dejstvo nam omogoča opredelitev pomembnosti posameznih dejavnikov in še posebno stopnje vplivov naravnopokrajinskega oziroma družbenogeografskega kompleksa. Zato je primerjava dejanske in katastrske rabe ena izmed najpomembnejših postavk raziskave. Pri tem opravilu si bomo pomagali tudi z analizo aerofotoposnetkov.

Predpostavka je tudi, da se je z uvajanjem mehanizacije in proizvodne specializacije maksimalna raba prilagajala optimalni. Še posebno v polpretekli dobi je bila zaradi eksistenčne nuje zemlja ne glede na naravne pogoje relativno intenzivno izkoriščena. Takšno stanje je še posebno izrazito prisotno ob upoštevanju razširjenosti bolj intenzivnih zemljiških kategorij, pri čemer pa je potrebno upoštevati manjše donose ter manj intenzivne proizvodne sisteme (prevlada dvoletnega in le izjemoma troletnega kolobarja). Za boljše razumevanje medsebojnih soodvisnosti bomo opravili tudi analizo Francisejskega katastra iz dvajsetih let 19. stoletja.

Upoštevali bomo vse v katastre navedene zemljiške kategorije: njive, travniki, pašnike, sadovnjake, gozdove, pozidane ter ostale nerodovitne površine.

2. Stopnja intenzivnosti izrabe kmetijskih zemljišč bo na osnovi terenskega dela prikazala premalo intenzivno obdelana zemljišča ter pojave opuščanja obdelave (socialni prelog, ozelenjevanje zaradi preorientacije na intenzivno živinorejo, ogozdovanje). Za posamezne kategorije kmetijskih zemljišč bomo uvedli še naslednje variante: njiva v prahi, gnojni travnik, močvirni travnik, nekošeni travnik, nekoristični pašnik ter gmajna - pojavi ogozdovanja.

3. Za njivske parcele bomo skušali ugotoviti stopnjo intenzivnosti izrabe z ozirom na zahtevano delovno intenzivnost posameznih kultur. Znano je namreč, da nekatere kulture potrebujejo bistveno manj časa za obdelavo kot druge. Pri tem vrednotenju pa se srečujemo z dvema problemoma: pojavom kolobarjenja ter gojenjem dveh kultur v letu na eni parceli, kar deloma zakriva redno povprečno podobo stopnje intenzivnosti obdelave in otežuje primerljivost.

4. Zelo pomemben parameter predstavlja tudi analiza obremenjenosti kmetijskih zemljišč z živino. Tudi ta podatek kaže na stopnjo intenzivnosti kmetovanja. Pašnike upoštevamo zato, ker menimo, da predstavlja paša v alpskem svetu pomembno pojavno obliko živinoreje. Ugotovljene vrednosti za posamezna gospodinjstva bomo grupirali po velikostnih razredih.

Število živine ugotavljamo s pomočjo enotnih koeficientov - glav normalne živine (GNŽ), to je na enoto 500 kg težke krave preračunanih vseh drugih vrst živine, pri čemer se pojavljajo naslednji koeficienti:

krava	1,0
konj	1,3
bik	1,4
vol	1,2
junica (6.-18.mes.)	0,7
telica (do 6 mes.)	0,15
svinja, prašič	0,25
mlad pujsek (do 3 mes.)	0,03
ovca	0,1
jagnje (do 6 mesecev)	0,05
koza	0,08
kozliček (do 6 mesecev)	0,04
zajec	0,01
mlad zajec (do 3 mesece)	0,002
perutnina	0,0015

5. Kot zadnji kompleksni element bomo obravnavali intenzivnost gnojenja z umetnimi gnojili. Izračunali bomo količino porabljenih umetnih gnojil v enem letu na ha obdelovalnih zemljišč (pašniki se ne gnojijo) in dobljene vrednosti grupirali po velikostnih razredih.

Kriteriji in izbor sondnih območij

Kot možna območja proučevanja so bile izbrane katastrske občine: Podkoren v Zg.Savski dolini, Dolenja vas v dolini Selške Sore ter Raduha v Gornji Savinjski dolini. Izkazalo se je, da načrt v takšnem obsegu najbrž ne bo izvedljiv, ker je bil preširoko zastavljen. Predvidevamo, da bi v prvi fazi proučevanja obdelali katastrski občini Podkoren in Dolenja vas, katastrsko občino Raduha pa le, kolikor bi čas in sredstva to dopuščala. Obseg proučevanja (prostorski) omejuje veliko število podatkov, ki jih je treba zbrati, vnesti na magnetni trak in obdelati, pa tudi potrebna natančnost terenskega proučevanja. Menimo, da kljub skromnejšemu obsegu, kot je bil predviden v programu, naloga vsebinsko ni okrnjena, saj že pri obdelavi dveh katastrskih občin dobimo dovolj veliko in pestro populacijo statističnih enot (celic). Obdelava katastrske občine Raduha bi lahko služila preverjanju dobljenih rezultatov. Pri površini proučevanega območja sva se morala omejiti. Zato je bil to prvi kriterij pri izbiri območja.

V obdelavi naj bi zajeli največ 10000 statističnih enot (celic), kar pomeni 2500 ha. Katastrski občini Podkoren (1385) in Dolenja vas (723 ha) se skupaj že močno približata zgornji meji (skupaj 2108 ha). Dobimo približno 8400 celic (točnega števila zaenkrat še ni mogoče določiti, ker se meje k.o. ne ujemajo z mrežo DMR). Treba je upoštevati, da bo DMR, ki se naslanja na kilometersko mrežo, zajel ozemlje, ki bo za več kot 50% presegalo površino k.o. (12.400 celic). Da bi lahko z anketami zajeli vsa gospodinjstva v k.o. smo morali izbirati med tistimi, kjer le-teh ni preveliko. Izbrani k.o. se glede števila prebivalstva ne razlikujeta bistveno (pod 400 prebivalcev = približno 100 gospodinjstev), število gospodinjstev pa je tolikšno, da jih lahko z anketami v celoti zajamemo. Vsa.

Pri izbiri območja proučevanja smo pazili tudi na to, da le-to ne bi bilo v neposredni bližini večjega industrijskega zaposlitvenega središča, ker to vpliva na sestavo prebivalstva, v veliki meri pa tudi na intenzivnost kmetijstva in s tem na izrabo tal.

Podkoren je nekoliko izjemen zaradi lege ob državni meji in bližine turističnega središča Kranjske gore. Jesenice, kot najbližje industrijsko središče, so 30 km stran, vendar še v območju dnevne migracije. Dolenja vas je le okoli 15 km oziroma 5 km od industrijskih središč Škofje Loke in Železnikov.

Pri izbiri k.o. smo bili pozorni tudi na fizičnogeografske značilnosti. Obravnavano področje naj bi bilo v tem pogledu kar se da pestro. Menimo, da glede na ta kriterij, izbrano območje v največji meri ustreza. Obravnavano območje je hipsografsko dovolj razgibano. V k.o. Podkoren leži najnižja točka ob Savi v nadmorski višini okoli 820 m, najvišji svet pa se vzpne nad 1600 metrov. Višinska razlika znaša torej 800 metrov. V k.o. Dolenja vas leži najnižja točka ob Sori v nadmorski višini 400 metrov, najvišja točka pa doseže 954 m nadmorske višine. Ozemlje obeh k.o. je tudi litološko zelo pestro. Lahko bi rekli, da je pestrost celo prevelika, saj se v okviru kronostratigrafske enote (npr. T_1 - sp. trias oz. skitij) pojavljajo najrazličnejše kamenine.

Pri izbiri proučevanega ozemlja smo pazili tudi na ekspozicijo. Ta je ob višinski členovitosti pomemben dejavnik mezo in mikroklimatske delitve makroklimatsko dokaj enotne alpske pokrajine (razlike v smeri V-Z in S-J so relativno manj pomembne od razlik ob katerih prihaja zaradi višine in ekspozicije). Obe k.o. obsegata pobočja s severno in južno ekspozicijo.

Hidrogeografskih značilnosti pri izbiri nismo upoštevali. Pri izbiri ozemlja smo pedološke značilnosti poznali le v splošnem. Velika pestrost v kvaliteti prsti je zagotovljena, saj je ozemlje litološko zelo pestro, relief je zelo razgiban, pa tudi starost prsti je zelo različna. Že prvi ogledi terena (in prvi vzorci prsti) so potrdili

predvidevanja. Pri izdelavi naloge bo treba prav prsti posvetiti večjo pozornost, kot je bilo sprva predvideno. Prst zanesljivo vpliva na izrabo tal (zveza, ki je z današnjo izrabo tal že precej zabrisana), po drugi strani pa se parcelna delitev ne more ozirati na pestro pedološko odejo.

Doslej opravljeno delo

Čeprav se v pričujočem tekstu večinoma izražamo v prihodnem času, pa je bilo doslej opravljenega že veliko dela. Gre za zelo zahtevana zbiranja, urejanja in grupiranja podatkov, vnašanja v mrežni celični sistem ter za obsežno kartiranje na terenu.

Kartiranje

Podrobno smo skartirali izrabo tal v k.o. Dolenja vas. Na značilnih legah smo jemali vzorce prsti. Terensko delo je pokazalo, da v novejšem času prihaja do poudarjenega usmerjanja v živinorejo, ki ga spremlja zmanjševanje njivskih površin oziroma prevlada krmnih rastlin na preostalih njivah. Do proizvodne ekstenzifikacije prihaja predvsem na bolj oddaljenih in prirodno manj ugodnih zemljiščih.

Reliefno je ozemlje dovolj razgibano. Na tektonsko zelo pretrtem področju se je razvil predvsem fluvialni in fluviokraški relief. Osrednji dolini sta zapolnjeni z rečno akumulacijo, proluvijem (vršaj - delno gre za pobočni in denudacijski material, ki se prepleta z nanosi potokov) glacialnimi sedimenti in fosilnimi melišči. Teraso so manj izrazite, kar velja predvsem za Zg.Savsko dolino. Pobočja so denudacijska, razrezana z grapami in prekinjena s pregibi in policami, ki so deloma prekrita s fosilnimi melišči in denudacijskim materialom. Naselja nad dolinskim dnom so vezana predvsem na njihovo bližino (Golica in samotne kmetije v k.o. Dolenja vas).

V višinah okoli 850 metrov se še pojavljajo njive, pašniki pa so še nad višino 1300 metrov.

Skritij je v Karavankah zastopan kot ploščast in plastnat apnenec, dolomit, dolomitov in apnenčev oolit, sljudni in apneni peščenjak, skrilavec in lapor. Vse te kamenine se pojavljajo v relativno ozkem pasu ob vznožju Karavank. Razlikovanje kamenin, ki je za razlago razlik v debelini prepereline in kvaliteti prsti ter morebitnih razlik v izrabi tal zelo pomembno, na osnovi rokopišnih geoloških kart ni mogoče. Potrebna bo natančnejša proučitev na terenu. Kjer so kronostratigrafski členi kameninsko bolj homogeni zadoščajo tudi podatki z rokopišnih geoloških kart. Na obravnavanem ozemlju najdemo kompaktne in sipke kamenine (rečne, glacialne sedimente in po-bočni material), sedimente, metamorfne in vulkanske kamenine. Prevladuje karbon, perm in trias ter kvartar. Jure, krede in terciara, ki pa so v območju Alp redkejše, na tem ozemlju ni.

Anketiranje

V katastrski občini Dolenja vas smo opravili 96 anket, 3 ankete pa smo izvedli v sosednjem naselju Bukovica. Na ta način smo v obravnavo zajeli vsa gospodinjstva, ki posedujejo zemljo v proučevani katastrski občini in imajo v njej tudi bivališče.

Pregled posestnih listov je pokazal, da imajo določena zemljišča tudi lastniki iz bližnje okolice, pa tudi iz oddaljenejših krajev. Pretežno gre za gozdne parcele, medtem ko obdelovalne površine praviloma ne presegajo 20 arov na posamezno gospodinjstvo.

Pokazalo se je tudi, da lastniki iz proučevane katastrske občine posedujejo zemljo v sosednjih katastrskih občinah, tako da je bilo potrebno za realno vrednotenje posameznih parametrov zamudno analiziranje podatkov katastra.

Anketiranje je pokazalo, da se v novejšem času vse bolj uveljavljajo nekmetje, čeprav je pomen mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev še vedno prevladujoč. Čistih kmetij je vse manj in še te so praviloma ostarele. Uveljavlja se tržna usmerjenost, oprta na vse sodnejšo mehanizacijo. Gnojenje se prilagaja tržnim zakonitostim.

Z anketiranjem smo zbrali tudi podatke, ki jih sicer ne bomo direktno koristili pri vrednotenju v celičnem sistemu, odgovorili pa nam bodo na nekatere probleme družbenoekonomskega razvoja in funkcije kmetovanja: problematiko nasledstva, organizacijo kmečkega dela, intenzivnost izrabe zemlje, spremembe v lastništvu zemlje ter kolobarjenje. To so problemi, katerih poznavanje je za pravilno razumevanje in tolmačenje obravnavane problematike nujno.

Vnos podatkov v celično omrežje

Ta faza dela je izredno zahtevna in zamudna. Operiramo s tisoči in tisoči podatkov. Vsako celico je potrebno opredeliti z vsemi navedenimi vrednostmi, nakar je potreben za vsak podatek prenos na magnetni trak in šele v naslednji fazi je možno izračunavanje in potrjevanje določenih predpostavk. Smo sredi dela vnašanja podatkov. Kljub dokaj natančni mreži s katero zajemamo relief, bodo v DMR 50 x 50 zabrisani prav pregibi, oziroma linije kjer prihaja na pobočjih do spremembe nagiba. Te so običajno na osnovi kart v velikem merilu nedoločljive. Lahko jih določimo na terenu in na aeroposnetkih. Te linije so za omejitev območij z določeno izrabo lahko zelo pomembne, saj seže npr. njiva le do ježe ali pregiba, ki jih zarašča gozd ali pašnik. Zaradi takšnega neujemanja reliefnega modela z dejanskim stanjem bo zveza med izrabo in reliefom celo nekoliko zabrisana. Kljub slabostim, pa je digitalni model reliefa najboljša osnova za banko podatkov oziroma za oblikovanje modela pokrajine. Tudi izračunani podatki o povprečnem nagibu celice in o ekspoziciji ter o povprečni nadmorski višini bodo dovolj zanesljivi.

Analize vzorcev prsti

Kot že rečeno je prst izredno pomemben dejavnik pri opredeljevanju stopnje intenzivnosti izrabe kmetijskih zemljišč. Analize prsti omogočajo eksaktno vrednotenje medsebojnih soodvisnosti. Vzorce prsti smo jemali med kartiranjem izrabe tal, sedaj pa jih analiziramo.

V določenih pokrajinskih enotah bo mogoče zelo hitro dobiti natančno podobo o prsti (npr.: aluvialna ravnica), medtem ko je za svet na stiku različnih pokrajinskih enot (npr.: dolinsko dno in pobočje; denudacijsko pobočje in pobočje na pobočnem materialu) pedološko veliko bolj pester (matični substrat se razlikuje glede na granulacijo, kameninsko sestavo in vodne razmere).

Jurij SENEGAČNIK

PLANINSKO GOSPODARSTVO V SLOVENSKIH ALPAH

U V O D

Planinsko gospodarstvo v slovenskih Alpah je bilo po drugi svetovni vojni desetletja podvrženo čedalje hujšemu propadanju, ki je doseglo višek v razdobju od srede šestdesetih do srede sedemdesetih let. Šele zadnjih nekaj let smo priča nekaterim novim impulzom. Stanje se je začelo bistveno spreminjati. Nekatere odročne planine še nadalje doživljajo negativen trend razvoja, dočim se je na večjem delu ostalih planin začelo pašništvo ponovno oživljati in ponekod nastajajo na območju opuščenih kmetij ali senožeti tudi nove planine. Oživljanje pašništva pa marsikje ne poteka več v nekdanji tradicionalni obliki, ampak se je pašniška dejavnost preobrazila. Območja nekdanjih planšarij, ki so nekoč slovela po svoji mlečni produkciji, danes marsikje ponovno oživljajo kot pašniki predvsem za jalovo živino, ki ne rabi toliko živega dela.

Vzroke za dolgoletno propadanje planinskega gospodarstva in tudi za ugodnejši razvoj v zadnjih letih pa moramo iskati v dolini. Deagrarizacija oziroma preobrazba naselij, ki je bila že od davnega tradicionalno vezana na planinsko pašo je povzročila propadanje pašništva v povojnih letih. Tudi vzroki za današnje oživljanje (večja materialna in strokovna pomoč kmetijstvu, povečana vloga kmetijstva v narodnem gospodarstvu, višje odkupne cene mleka in mesa ter težja ekonomska situacija v neagrarnih dejavnostih) prihajajo iz dolin na planine in ne obratno. Slovenski geografi so bili v povojnem obdobju pozorni spremljevalci razvoja planinskega pašništva. Sledili pa so predvsem razvoju samih planin, saj se dosedanje raziskave niso spuščale v analizo odnosa "vas:planina". V tej drugi fazi raziskovalne naloge smo se zato spustili v podrobnejšo analizo nekaterih sodnih primerov naselij, ki so še danes močno vezana na planinsko

gospodarstvo. Skušali smo ugotavljati zakonitosti nastalih sprememb in današnjega stanja s proučevanjem današnjih nosilcev pašne produkcije - to je lastnikov tiste živine, ki jo pošiljajo na planinsko pašo.

Ker bi bilo seveda prezahtevno proučiti vsa tista naselja, od koder prihaja danes živina na planine, je bilo potrebno izbrati nekaj sondnih naselij. Termin "vas" namreč marsikje že težko uporabljamo, saj čistih kmetov ponekod skoraj ni več, pa tudi fiziognomsko so se nekatere vasi povsem strnile v širše urbanizirane cone.

Pri izbiri sondnih primerov smo izbirali naselja, ki so vezana na čim bolj različne tipe planin, ki se med seboj razlikujejo po različnem trendu novejšega razvoja, proizvodni usmerjenosti, lastništvu in pašni funkciji planin. Izbrali pa smo tudi morali zadovoljivo velika naselja, ki imajo dovolj pašnih interesentov, ki smo jih lahko potem podrobneje analizirali in delali primerjave.

Poudariti je treba, da je območje naselij, ki so vezana na planinsko pašništvo močno notranje zdiferencirano in v dveh sosednjih vaseh lahko veljajo precej drugačne zakonitosti. Problem je tudi v tem, ker so nekdanj strogo določena pašna območja danes izgubila v marsičem na veljavi. Tako se je v posameznih naseljih število uživalcev planinske paše precej skrčilo, po drugi strani pa se je radij teh uživalcev okrog posamezne planine lahko bistveno povečal, saj sedaj koristijo planino tudi koristniki iz drugih vasi.

V končni izbor smo izbrali 6 naselij.

1. Šmihel nad Mozirjem je vas, ki je doživela izredno intenzivno specializacijo v mlečno živinorejo; nad vasjo obstaja največ majhnih zasebnih planin na kupu, od katerih je vsaka vezana na posameznega gospodarja, izkoriščene pa so samo za pašo mladega

jalovega goveda; iz tega naselja se na planine pošilja zelo majhen delež živine.

2. Planina pod Golico doživlja naraščanje jalovega goveda in veliko naraščanje ovc na planinah.

3. Koprivnik v Bohinju je primer naselja, ki je navezano na eno samo mlečno planino, ki pa doživlja še naprej propadanje; obenem je to primer planine, ki so jo močno preoblikovali učinki turizma.

4. Trnovo ob Soči je naselje, ki je danes vezano le na eno planino, katere značilnost je to, da je nastala čisto na novo in sedaj ponovno oživlja živinorejo v naselju.

5. Drežnica je naselje, ki je vezano na 2 planini, ki doživljata stagnacijo oziroma rahel vzpon; velik del pašništva v tem naselju pa se odvija zgolj na vaškem pašniku.

6. Zatolmin je naselje, ki je močno intenziviralo mlečno in mesno živinorejo; od vseh naselij v Sloveniji deluje tu največ pašnih skupnosti.

V vseh teh naseljih smo anketirali samo tiste, ki so v letošnjem letu pošiljali živino na planine. Večina tabel v tem elaboratu torej prikazuje le del gospodinjstev v vasi in ugotovitev ne smemo posploševati za celo naselje. Pri anketiranih gospodinjstvih smo ugotavljali njihovo poklicno in starostno strukturo, spreminjanje kmetijske dejavnosti in njene usmerjenosti, število živine, delež dohodka od kmetijstva ter delež živinoreje v okviru kmetijstva, opremljenost z mehanizacijo, kooperacijo z zadrugo ter nasledstvo.

Seveda seštevek vseh 121 gospodinjstev ne more kar tako reprezentirati stanja za vse slovenske Alpe. Analiza takšnega seštevka pa nam kljub temu nudi nekatere zanimive rezultate.

V osrednjem delu tega teksta so najprej analizirani posamezni sondni primeri. V kolikor se pojavi trditev, da nek pojav v določenem naselju nadpovprečno odstopa, to seveda pomeni odstop od povprečja, ki smo ga dobili z obdelavo teh 121 gospodinjstev.

To povprečje je seveda sporno, vendar se za prikazovanje posameznih razlik na nekaj moramo opreti. V zadnjem delu teksta pa so prikazani zanimivejši sumarniki za vseh 121 gospodinjstev skupaj.

Posamezna gospodinjstva smo med seboj razčlenili glede na poklicno strukturo. Možnih je več različnih tovrstnih členitev. Naslonili smo se na členitev, ki upošteva samo kriterij zaposlenosti posameznih članov gospodinjstva, ne pa vir dohodka posameznega člana. Takšna členitev omogoča enakomernejšo razporeditev gospodinjstev na več tipov pri majhnih vzorcih.

- Uporabljali smo naslednje kategorije:
- čisto kmečko gospodinjstva (vsi aktivni družinski člani delajo doma na kmetiji);
 - mešano-pretežno kmečko gospodinjstvo (večji del aktivnih dela na kmetiji);
 - mešano-enakovredno gospodinjstvo (pretežno enaka deleža aktivnih na kmetiji in zunaj nje);
 - mešano-pretežno nekmečko gospodinjstvo (več aktivnih je redno zaposlenih);
 - čisto nekmečko gospodinjstvo (vsi aktivni družinski člani so redno zaposleni ali upokoјenci).

Z ozirom na starostno strukturo smo gospodinjstva grupirali v naslednje kategorije:

- mlado gospodinjstvo o -19 in 20-60 let
- zrelo gospodinjstvo 20-60 let
- generacijsko " o-19, 20-60 in nad 60 let
- starajoče gospodinjstvo 20-60 in nad 60 let
- ostarelo gospodinjstvo nad 60 let

Na naselje so značilne najhujše sasebne planine za jalovo živino, od katerih je vsaka last enega gospodarja: Potočka, Kleška, Konečka, Konečka in Verbuševa planina. Skupno tu pase mlado živino 9 gospodarjev, 2 paseta na planini Kleviše in 3 na planini Kleviše na Golteh, ki pa so velike planine. Tam pase še večje

Obravnavava sondnih primerov

Šmihel nad Mozirjem je hribovsko naselje na pobočju Golt nad Mozirjem, sestavljeno iz samotnih kmetij. Od vseh sondnih vasi je Šmihel najbolj agrarno naselje, ki slovi po izredni specializaciji v mlečno živinorejo. Zelo pomembno vlogo igra tudi gozdarstvo. Posebnost Šmihela so tudi majhne zasebne planine, ki jih imajo nekateri večji kmetje.

Naselje je vseskozi doživljalo rahlo depopulacijo, le v obdobju med zadnjima popisoma beležimo rahlo rast prebivalstva, saj je to naselje kot le malokatero uspešno v kmetijski produkciji in mladina ne odhaja toliko v dolino.

Tabela: Gibanje števila prebivalstva glede na popise prebivalstva (Šmihel)

Leto	1953	1961	1971	1981	indeks 61/53	indeks 71/61	indeks 81/71
št.preb.	234	205	181	187	87,6	88,3	103,3

Tabela: Poklicna struktura gospodinjestev glede na popise prebivalstva (Šmihelj)

kmečka	mešana		nekmečka		Skupaj	
	1961	1971	1961	1971	1961	1971
št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %
17 43,6	7 20,0	8 20,5	14 40,0	14 35,8	14 40,0	39 100,0

Za naselje so značilne majhne zasebne planine za jalovo živino, od katerih je vsaka last enega gospodarja: Potočka, Pleška, Nara ločka, Konečka in Verbučeva planina. Skupno tu pase mlado živino 9 gospodarjev, 2 paseta na planini Hleviše in 3 na planini Planica na Golteh, ki pa so velike planine. Tam pase še večje

število gospodarjev iz sosednjih vasi. Hleviša in Planica beležita velik porast živine, dočim te male zasebne planine v primerjavi z desetletjem nazaj pretežno stagnirajo, oziroma rahlo povečujejo stalež živine. Vsekakor je te male planine treba jemati le kot dodatek za poletno prepašo mladega goveda. Glavna pozornost je namenjena hlevski mlečni živinoreji. Iz Šmihela pošiljajo na planine najmočnejši delež živine - le 27,6%.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na starostno strukturo gospodinjstev (Šmihel)

Starostna struktura	kmečko	mešano pretežno kmečko	mešano enakovredno	mešano pretežno nekmečko	ne-kmečko	Skupaj
mlado	3	4	2	-	-	9
zrelo	-	-	-	-	-	-
generacijsko starajoče	2	3	-	-	-	5
ostarelo	-	-	-	-	-	-
Skupaj	5	7	2	-	-	14

Značilnost Šmihela je ta, da med obravnavanimi gospodinjstvi nastopajo samo kmečka ter mešana-pretežno kmečka in mešana enakovredna. Prav vsa gospodinjstva tudi sodijo med mlada (9) ali generacijska (5), kar seveda ustvarja čisto posebno strukturo, ugodno za sodobno tržno kmetijstvo.

Praktično vsa gospodinjstva imajo na voljo ugodne travniško-pašniške površine za uspešen pašno-košni sistem, zelo pomembna pa je tudi velika posest gozdnih površin, saj jih imajo vsi nad 10 ha.

Tabela: Velikost njiv, travnikov-pašnikov in gozda (Šmihel)

	ni pojava						Skupaj
	0-0,5ha	0,5-2ha	2-5ha	5-10ha	nad 10		
njive	3	7	2	2	-	14	
travnik- pašnik	-	-	-	1	9	14	
gozd	-	-	-	-	14	14	

Poljedelstvo je povsem izgubilo na pomenu, saj so ga z izjemo enega še nadalje vsi opuščali, pač pa je velika večina gospodarstev povečala zlasti mlečno in malo manj tudi mesno živinorejo.

Tabela: Spreminjanje kmetijske dejavnosti v razdobju 1974-84 (šmihel)

	polje- delstvo	mlečna, živinor.	mesna živinor.
zmanjšanje	13	1	3
ni sprememb	1	3	2
zvečanje	-	10	9

Specializacija v mlečno živinorejo se je začela okrog leta 1975 na pobudo kmetijske zadruga. To je pomenilo spremembo strukture živine, saj so gospodarji od pretežno volov prešli na krave. Nekaj let kasneje so začele te usmerjene kmetije rediti tudi več plemenske živine in povečal se je tudi interes za planinsko pašništvo. S tem so razbremenili delo in pridobili na krmi. Polovica gospodarjev od 14 je povečala število živine na planinah, 3 so ga obdržali na istem nivoju, 4 pa so ga zmanjšali v primerjavi z letom 1974. Več kot tričetrť gospodarjev je povečalo stalež živine v hlevu za več kot 2 GNŽ, vendar prav pri nekaterih od teh opažamo tudi to, da so število živine na planinah zmanjšali.

Tabela: Struktura vse živine in živine na planini v razdobju 1974-84 (Šmihel)

Živina	vsa živina		živina na planini	
	74	84	74	84
krave, breje telice	92	132	13	17
mlado govedo	58	64	32	47
voli, biki	10	3	-	-
ovce	5	19	-	-
svinje	5	32	-	-
konji	7	14	4	4

Tudi podatki o absolutnem številu živine v hlevih in pa na planinah v zadnjem desetletju nam kažejo na velikanski porast. Lepo pa je razvidno, da je prav v Šmihelu pri tej intenzifikaciji živinoreje planinska paša pravzaprav najskromneje udeležena.

Kar 11 od 14 gospodinjstev predstavljajo dohodki od kmetijstva več kot tri četrtine vsega dohodka. Živinoreja znotraj kmetijstva pomeni vsem vsaj eno četrtino dohodka, a 42,8% gospodinjstvom pa pomeni od 50-74% kmetijskega dohodka.

Več kot polovica gospodarskih poslopij je bila zgrajena pred 1. svetovno vojno. Omeniti pa velja, da sta bili 2 zgrajeni v zadnjem desetletju, 5 pa jih je bilo v tem času temeljito obnovljenih. To znese skupno kar polovico kmečkih gospodarstev. Tako ugodne slike nismo srečali v nobenem drugem obravnavanem naselju. Prav tako pa ima Šmihel tudi daleč najboljšo opremljenost s kmetijsko mehanizacijo. Ne omenjujejo se samo na traktorje, kosilnice in obračalnike. 2 gospodarja sta zemljo oddala v najem, 3 pa so jo najeli.

Kooperacija z zadrugo je na zelo visokem nivoju. Od 14 gospodinjstev samo 1 ni kooperant za mleko, pa tudi za meso je kooperantov kar 9. Kar 12 gospodarjev je v zadnjem obdobju dobilo kredite, s katerimi jih je polovica obnavljala gospodarska poslopja, več kot polovica pa jih je uporabila tudi za nakup kmetijske mehanizacije.

Spričo takšnega izredno ugodnega stanja je razumljivo, da ima kar 9 kmetij že zagotovljenega naslednika, pri 5 pa so nasledniki oz. gospodarji še premladi in o tem ne razmišljajo.

Planina pod Golico

je razloženo naselje v sončni legi pod Golico. Naselje leži okrog 400 m nad dnom Doline in je le 5 km oddaljeno od industrijskega in občinskega centra Jesenice. Spričo tega je razumljivo, da se je naselje že zelo zgodaj v dobršni meri preobrazilo v spalno naselje, ki daje delovno silo industriji, pa tudi terciarnim in kvartarnim dejavnostim na Jesenicah. Spričo atraktivne lege je v naselju nekaj počitniških bivališč, razvilo pa se je tudi smučarsko središče Črni vrh.

Naselje vseskozi doživlja rahlo depopulacijo, kar nam kažejo podatki popisov prebivalstva.

Tabela: Gibanje števila prebivalstva glede na popise prebivalstva (Planina pod Golico)

Leto	1953	1961	1971	1981	indeks 61/53	ind.71/61	ind.81/71
št.preb.	360	298	256	234	82,7	85,9	91,4

O skromnem pomenu kmetijstva nam pričajo tudi podatki o poklicni strukturi gospodinjstev glede na popise prebivalstva.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na popise prebivalstva (Planina pod Golico)

Kmečka		Mešana		Nekmečka		Skupaj	
1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971
št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
4	5,0	2	2,5	7	8,8	7	8,8
68	86,1	70	88,6	79	100	79	100,0

V naselju je formirana pašna skupnost, ki vključuje tudi člane iz drugih vasi. Ta pašna skupnost upravlja planino Rožco (Jeseniško planino), planino Golico in pa del skupnega pašnega obrata pregonskih višinskih pašnikov oz. planin: Markeljnova planina, Pusti rovt, Kočna, Svečica, Medji dol in Seče. Na ta pašni obrat namreč gonijo živino tudi člani sosednje pašne skupnosti Javornik - Koroška Bela. Ponavadi ta skupni obrat imenujejo kar Kočna. Na Kočno ženejo govedo ženskega spola. Število živine tu v zadnjih letih stagnira. Na Rožco pa ženejo mešano jalovo živino in tu se je število živine v zadnjem desetletju precej povečalo. Vse te planine so v družbeni lasti. Posebno mesto pa zavzema planina Golica, kjer je del pašnih površin v zasebni lasti, namenjena pa je izključno ovcam. Prav ovčjereja pa je dosegla v zadnjem desetletju največji razmah, saj se je število ovac na Golici skoraj potrojilo.

Glede na število lastnikov živine se vsi trije pašni obrati med seboj skoraj ne razlikujejo. Praktično vsi, ki imajo v naselju živino, jo vsaj del pošiljajo na planine. Skupno je leta 1984 pošiljajo živino 23 lastnikov živine.

Štiri pred 10 leti se skoraj v takojšnji fazi. Samo 2 gospodarstvi inata od 0,5-2 ha oranih površin, ostali jih imajo pod 0,5ha ali pa jih sploh niso. Nadpovprečno izstopa število tistih, ki sploh niso njijskih in gošdnih površin.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na starostno strukturo gospodinjstev (Planina pod Golico)

Starostna struktura	čisto kmečko	mešano-pretežno kmečko	mešano enakovredno	mešano pretežno nekmečko	čisto nekmečko	Skupaj
mlado	1	1	1	-	3	6
zrelo	-	-	-	2	-	2
generacij.	-	1	1	3	3	8
starajoče	-	-	1	1	-	2
ostarelo	1	-	2	-	2	5
Skupaj	2	2	5	6	8	23

Glede na poklicno strukturo gospodinjstev so nadpovprečno zastopana predvsem čista nekmečka in delno mešana-enakovredna gospodinjstva, glede na starostno strukturo pa izstopa visok delež ostarelih gospodinjstev.

Tabela: Velikost njiv, travnikov-pašnikov in gozda (Planina pod Golico)

	ni pojava	0-0,5ha	0,5-2ha	2-5ha	5-1oha	n-ad loha
njive	6	15	2	-	-	-
travnik-pašnik	2	4	3	9	3	2
gozd	8	1	1	7	1	5

Poljedelstvo danes ne predstavlja praktično ničesar, saj se je proces opuščanja njivskih površin začel že pred časom in je bil pred 10 leti že skoraj v zaključni fazi. Samo 2 gospodinjstvi imata od 0,5-2 ha ornih površin, ostali jih imajo pod 0,5ha ali pa jih sploh nimajo. Nadpovprečno izstopa število tistih, ki sploh nimajo njivskih in gozdnih površin.

Tabela: Spreminjanje kmetijske dejavnosti v razdobju 1974-1984
(Planina pod Golico)

	polje- delstvo	mlečna živinoreja	mesna živinoreja
zmanjšanje	5	4	2
ni sprememb	12	9	7
zvečanje	-	7	13
ni pojava	6	3	1

Mlečna živinoreja na Planini ne igra posebne vloge, ker ni dokupa. Pač pa lahko opazimo precejšnje število gospodinjestev, ki so intenzivirali mesno živinorejo. Zvečanje mlečne živinoreje opazimo zgolj pri nekmečkih gospodinjestvih, vendar ta ni tržno usmerjena, dočim je zvečanje mesne živinoreje značilno za vse tipe poklicne strukture gospodinjestev. Kar se tiče starostne strukture, je intenziviranje mesne živinoreje značilno predvsem za mlada in generacijska gospodinjestva, kar ponuja ugodne perspektive.

Skupno je 26,0% gospodinjestev povečalo svoj stalež živine za več kot 2 GNŽ, prav toliko pa jih je tudi pošiljalo več kot 2 GNŽ živine več na planino kot pred desetletjem. Skupno kar 60,8% gospodinjestev pošilja več živine na planino, 21,4% enako, le 17,4% jih pošilja manj. Topogledno kaže Planina pod Golico nadpovprečno ugodno sliko. Več živine v globalu pošiljajo predvsem mlada in generacijska gospodinjestva.

Tabela: Struktura vse živine in živine na planini v razdobju 1974-1984 (Planina pod Golico)

	vsa živina		živina na planini	
	1974	1984	1974	1984
krave, breje telice	40	40	17	20
mlado govedo	33	56	31	48
voli, biki	12	12	7	10
ovce	52	92	50	89
svinje	15	18	-	-
konji	10	7	1	2

Tudi sami podatki o strukturi živine nam kažejo stagniranje mlečne živine, porast mladega goveda in zlasti močan porast ovac tako v hlevih kot na planinah.

65% obravnavanim gospodinjstvom predstavlja kmetijstvo manj kot eno četrtno vsega dohodka. Ravno med temi pa je več kot polovica vseh tistih, ki so povečali število živine na planinah. Zanimivo je, da je največ povečanja pri tistih, ki jim živinoreja predstavlja le 25-74% dohodkov odkmetijstva, kjati večina tistih, ki se v okviru kmetijstva bavijo samo z živinorejo, je obdržala na enakem nivoju število živine na planinah.

Večina (60,8%) gospodarskih poslopij je zgrajena pred i. svetovno vojno, vendar jih je kar 30,4% od teh temeljito obnovljenih v zadnjem desetletju. Opremljenost s kmetijsko mehanizacijo je slaba, saj je kar 34,7% gospodinjstev brez mehanizacije, velika večina tistih, ki jo ima, pa ima le motorno kosilnico, delno pa še traktor in obračalnik.

Pomembno je, da je kar 34,7% gospodinjstev najelo zemljo v zadnjem desetletju. Pri tem gre predvsem za nekmete. Kooperantstvo z zadrugo je slabo razvito, saj je samo 39,1% gospodinjstev kooperantov, pa še to le za meso. Samo 1 (čisti kmet) je tudi dobil kredit za nakup mehanizacije. Na Planini so relativno nadpovprečno zastopani tako tista gospodarstva, ki imajo zagantiranega naslednika (56,5%), kot tista, ki ga nimajo (26,0%). Kategoriji nejasnih naslednikov sta slabše zastopani.

Koprivnik v Bohinju je razloženo naselje z manjšimi skupinami hiš na južni strani Pokljuke 7 km od Bohinjske Bistrice, ki predstavlja glavno centralno naselje v Bohinju. Naselje vse skozi po vojni doživlja depopulacijo, ki se je še zlasti okrepila v obdobju med zadnjima popisoma. Predvsem se je odselilo mlado prebivalstvo.

Tabela: Gibanje števila prebivalstva glede na popise prebivalstva (Koprivnik)

Kmečka		Mešana		Nekmečka		Skupaj									
1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971								
št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %								
20	25,3	12	15,5	87	34,2	25	32,4	32	40,5	40	51,9	79	100	77	100

O prestrukturiranju prebivalstva nam govore podatki o poklicni strukturi gospodinjstev. Koprivnik je ostal v marsičem že precej agrarno naselje. Za poljedelstvo je klima preostra, pač pa je to naselje vezano s pašništvom na mlečno planino Goreljek na Pokljuki, ki je danes v dobršni meri preurejeno v počitniško naselje. Planina Goreljek vseskozi beleži negativen trend razvoja in je tako ena iz redkejših planin pri nas, kjer njena pašna funkcija še nadalje usiha. Samo v razdobju 1973-1983 je znašal indeks živine na planini 57,4.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na staorstno strukturo gospodinjstev (Koprivnik)

Starostna struktura	čisto kmečko	mešano- pretežno kmečko	mešano enako- vredno	mešano pretežno nekmečko	nekmečko	Skupaj
mlado	-	2	2	2	-	6
zrelo generac.	3	5	13	8	1	4
starajoče	19	10	12	10	3	13
ostarelo	3	3	2	2		4
ostarelo	1	1				1
Skupaj	4	2	4	14	4	28

Skupno pošilja na to planino svojo živino 28 gospodinjstev. Nadpovprečno so pri tem zastopana čista kmečka gospodinjstva, podpovprečno pa čista nekmačka. Zaradi bega mladih iz naselja so podpovprečno zastopana mlada gospodinjstva, nadpovprečno pa generacijska, kar nekoliko izboljšuje situacijo.

Tabela: Velikost njiv, travnikov-pašnikov in gozda (Koprivnik)

	brez zemlje					
	0-0,5ha	0,5-2	2-5ha	5-10ha	nad 10	ha
njive	3	19	4	2	-	-
travnik-pašnik	-	2	5	14	7	-
gozd	3	1	1	9	8	6

Kot je razvidno iz tabele, je velikost ornih površin zelo majhna, pač pa je precej ugodnejša velikost travnikov in pašnikov ter gozda. Ravno gozdarstvo pa ima velik pomen v Bohinju nasploh. Kar 82,1% gospodinjstev ima več kot 2 ha gozda. V celotnem naselju je enako število (21,2%) ljudi kot v industriji (21,2%) zaposlenih tudi v gozdarstvu.

Tabela: Spreminjanje kmetijske dejavnosti v razdobju 1974-1984 (Koprivnik)

	polje- delstvo	mlečna živinoreja	mesna živinoreja
zmanjšanje	5	13	8
ni sprememb	19	10	12
zvečanje	3	5	7
ni pojava	1	-	1

Poljedelstvo se v zadnjem desetletju ni bistveno spreminjalo, saj ni nikoli igralo pomembne vloge. Opazen pa je občuten padec mlečne živinoreje, saj je skoraj polovica gospodinjstev zmanjšala mlečno živinorejo. Zmanjšanje mlečne živinoreje je značilno za vse tipe poklicne strukture gospodinjstev, kar se tiče starostne strukture, pa še posebej izstopajo generacijska gospodinjstva. Kar ena četrtnina gospodinjstev je zmanjšala stalež živine v hlevu za več kot 2 GNŽ, kar 32,1% pa jih je zmanjšalo za več kot 2 GNŽ število živine na planini. Skupno žene več živine na planino le 17,8% gospodinjstev, 28,6% jih pošilja enako, kar 53,6% pa jih danes pošilja manj kot pred desetletjem. Ta padec je opazen prav pri vseh starostnih tipih, še zlasti neugodna slika pa je pri mladih gospodinjstvih, kjer je takšnih kar dve tretjini:

Tabela: Struktura vse živine in živine na planini v razdobju 1974-1984 (Koprivnik)

	vsa živina		živina na planini	
	1974	1984	1974	1984
krave, breje telice	104	85	99	76
mlado govedo	31	37	30	28
voli, biki	11	11	7	5
ovce	40	45	41	43
svinje	11	29	2	-
konji	5	9	2	5

Če primerjamo absolutna števila živine v razdobju 1974-1984 v hlevih in pa na planini, opazimo precej večji padec mlečne živine (indeks 76,7) na planini kot pa v hlevih v vasi (indeks 81,7). To pomeni, da lastniki živine zamenjujejo pasenje živine na planini z intenziviranjem pašnih površin okoli hlevov.

V Koprivniku je relativno manjše število tistih, ki jim kmetijstvo predstavlja le do ene četrtine vsega dohodka. Praktično vsi tisti, ki jim kmetijstvo prinaša več kot polovico dohodka, pa so beležili zmanjšanje števila živine na planinah. Z ozirom na to, koliko dohodka pa prinaša samo živinoreja v okviru kmetijstva, pa je največ zmanjšanja števila živine na planini moč opaziti pri tistih, ki jim živinoreja prinaša manj kot četrtino ali vsaj manj kot polovico. Očitno so se ti preusmerili drugam (v izrabo gozda).

Kar 82,1% gospodarskih poslopij je bilo zgrajenih pred 1. svetovno vojno. Slab indikator je tudi podatek, da je bilo v razdobju 1960-75 obnovljenih 9 gospodarskih poslopij, od tedaj do danes pa le 4. Opremljenost s kmetijsko mehanizacijo je ugodnejša, vendar le kar se tiče motorne kosilnice (92,8% gospodinjstev) ter delno traktorja in obračalnika. Sprememb lastništva zemlje in oddajanja v najem je bilo malo. Približno enako število gospodinjstev (po 2) je bilo vključenih v vsako od možnih sprememb (oddaja, najem, nakup, prodaja).

Vsa gospodinjstva so vključena v kooperacijo z zadrugo za mlečno živinorejo, 60,7% pa tudi za mesno živinorejo. Kredite je v zadnjem desetletju dobilo le 14,3% gospodinjstev. Porabili so jih za obnovo gospodarskih poslopij in tudi za nakup mehanizacije. Kar se tiče nasledstva na kmetiji, ima gotovo nasledstvo le polovica gospodinjstev, 17,8% pa ga zagotovo nima. Oboje je blizu povprečja.

Kmetiki živine so živino prej gnali na precej bolj oddaljene planine Bošič in Natajar. Nova planina Klevišče ima hitrejši, ugoden dostop; zgrajen nov velik skupen hlev, načrtno se planina še dalje preja in širi. Leta 1976 se je na njej prvič pasla jelova živina, leta 1983 pa tudi še mlečna. Posebnost je tudi nekaj kos.

Trnovo ob Soči je strnjeno obcestno naselje, ki leži na dnu Soške doline 6 km iz Kobarida. Naselje je doživljalo izredno depopulacijo in deagrarizacijo. Ta trend razvoja se je zaustavil šele prav v zadnjih letih. Glede na to, da leži naselje na dnu doline, je imelo ugodnejše pogoje za orno poljedelstvo kot ostali izbrani primeri. Tudi živinoreja je doživljala močno nazadovanje, ki ga je nekoliko zaustavila in preusmerila šele ustanovitev nove planine Hlevišče, ki je nastala leta 1975 na nekdanjih senožetih. Glede na prejšnen zelo negativen trend razvoja pa nam izboljšanje stanja v živinoreji v zadnjih nekaj letih še ne popravi dosti slike, ki jo dobimo ob primerjavi podatkov za 10 let nazaj.

Tabela: Gibanje števila prebivalstva glede na popise prebivalstva (Trnovo ob Soči)

Leto	1953	1961	1971	1981	ind. 61/53	ind. 71/61	ind. 81/71
št.preb.	233	221	180	176	94,8	81,4	97,8

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na popise prebivalstva (Trnovo ob Soči)

Kmečka		Nešana		Nekmečka		Skupaj	
1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971
št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %
30	54,5	12	23,5	16	29,1	14	27,4
9	16,4	25	49,0	55	100	51	100

Lastniki živine so živino prej gnali na precej bolj oddaljene planine Božico in Matajur. Nova planina Hlevišče ima hiter in ugoden dostop, zgrajen nov velik skupen hlev, načrtno se planina še dalje ureja in širi. Leta 1976 se je na njej prvič pasla jalo živali, leta 1983 pa tudi že mlečna. Posebnost je tudi nekaj koz.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na starostno strukturo gospodinjstev (Trnovo ob Soči)

Starostna struktura	čisto kmečko	mešano pretežno kmečko	mešano enakovredno	mešano pretežno nekmečko	čisto nekmečko	Skupaj
mlado	-	2	-	1	1	4
zrelo	-	-	-	-	1	1
generacijsko starajoče	-	-	2	2	-	4
ostarelo	-	-	1	3	3	7
ostarelo	-	-	-	-	1	1
Skupaj	-	2	3	6	6	17

Od skupno 17 gospodinjstev, ki danes pošiljajo živino na planino, ni nobenega čistega kmečkega več, absolutno pa prevladujejo mešana-pretežno nekmečka in čisto nekmečka gospodinjstva. Neugodno strukturo dopolnjuje tudi dejstvo, da daleč nadpovprečno izstopajo starajoča gospodinjstva.

Tabela: Velikost njiv, travnikov - pašnikov in gozda

	brez zemlje	0-0,5ha	0,5-2ha	2-5ha	5-loha	nad loha
njive	1	15	1			
travnik		3	3	6	8	
gozd	1		1	3	9	3

Podatki o strukturi posesti nam kažejo, da razen 2 gospodinjstev vsa sodijo v razred pod 0,5ha obdelovalnih njivskih površin. Velika večina gospodinjstev pa sodi v razred nad 2 ha pri travnikih in pašnikih ter gozdu.

Tabela: Spreminjanje kmetijske dejavnosti v razdobju 1974-1984
(Trnovo ob Soči)

	polje- delstvo	mlečna živinoreja	živina na mesna živinoreja
zmanjšanje	14	7	4
ni sprememb	2	4	4
zvečanje	-	5	8
ni pojava	1	1	1

Razen 3 so vsa gospodinjstva poljedelstvo v zadnjem desetletju še naprej opuščala. Pri živinoreji pa je moč opaziti polarizacijo. Mlečna živinoreja je še nadalje bolj upadala (pri 41,2%) kot pa rastla (pri 29,4% gospodinjstev). Na planini Hlevišče pasejo krave šele zadnji dve leti. Mesna živinoreja pa se je intenzivirala kar pri polovici gospodinjstev, ki se z njo ukvarjajo. Glede na poklicno strukturo ni posebnih razlik, glede na starostno strukturo pa je opazno nadpovprečno intenziviranje živinoreje pri starajočih gospodinjstvih.

Skupno je skoraj eno število gospodinjstev povečalo (8) in pa zmanjšalo (7) število živine na planini v zadnjem desetletju. Seveda je treba upoštevati, da so pred lo leti pasli na drugih planinah. Zanimivo pa je, da so vsi tisti, ki so zmanjšali število živine na planinah, zmanjšali to število za več kot 2 GNŽ.

Podatki o absolutnem številu živine pa nam kažejo, da kljub večji intenzifikaciji vzreje jalove živine na planino pošiljajo več mlečne živine. Stanje je tako na planini ravno obratno kot v hlevih v dolini.

Kmetijstva pa nam priča to, da je v zadnjem obdobju kar 58,9% gospodarjev vzelo sevaljo v najem, 29,4% pa jih je sevaljo dokupilo.

Socializacija v drugo je zelo ugodna, saj je od 14 gospodarjev kar 10 kooperativov za zlobo, 9 pa za meso. 4 so tudi dobili kredite, ki so jih vložili v gospodarsko poslovanje (2) in v

Tabela: Struktura vse živine in živine na planinah v razdobju 1974-1984 (Trnovo ob Soči)

	vsa živina		živina na kplanini	
	1974	1984	1974	1984
krave, breje telice	60	50	46	38
mlado govedo	39	47	33	27
voli, biki	1	5	-	-
ovce	-	6	-	6
svinje				
konji	1	1		

Tabela: Gibanje števila prebivalstva glede na popise prebivalstva

Kar 70,5% gospodinjstvom predstavlja dohodek od kmetijstva manj kot četrtno vsega dohodka. Med temi se znajde tudi velika večina tistih, ki so bodisi povečali bodisi zmanjšali število živine na planini. Kar 7 od 8 gospodinjstev, ki so ta stalež živine povečali pa sodi v kategorijo, ki jim živinoreja prinaša 50-74% vsega dohodka od kmetijstva.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na popise

Razen 2 novih gospodarskih poslopij so bila vsa ostala zgrajena večinoma po prvi svetovni vojni, v kateri je bilo to območje močno prizadeto. V zadnjem desetletju so bila tudi temeljito obnovljena še 3 gospodarska poslopja. To pa gre pripisati tudi posledicam potresa v Posočju.

Eden gospodar gospodarskega poslopja sploh še nima, ravno tako pa eden nima nobene kmetijske mehanizacije. Drugače pa je opremljenost z mehanizacijo sorazmerno dovolj ugodna. O ponovnem precejšnjem oživiljanju kmetijstva pa nam priča to, da je v zadnjem obdobju kar 58,9% gospodarjev vzelo zemljo v najem, 29,4% pa jih je zemljo dokupilo.

Sodelovanje z zadrugo je zelo ugodno, saj je od 14 gospodarjev kar 14 kooperantov za mleko, 9 pa za meso. 4 so tudi dobili kredite, ki so jih vložili v gospodarsko poslopje (2) in v

mehanizacijo (2). Vprašanje nasledstva v kmetijski proizvodnji pa je spričo neugodne starostne strukture precej pereče, saj ima le 47,0% gospodinjstev zagotovljenega naslednika. 23,5% pa ga sigurno nima.

Drežnica je gručasto naselja na plodni terasi okrog 300 m nad Soško dolino. Od Kobarida je oddaljeno 6 km. Kljub ugodnim pogojem za kmetijstvo se je mladina v povojnem obdobju zaposlovala v Kobaridu ali pa odhajala v druga industrijska središča. Demografsko stanje se je začelo popravljati v obdobju med zadnjima popisoma prebivalstva.

Tabela: Gibanje števila prebivalstva glede na popise prebivalstva (Drežnica)

Leto	1953	1961	1971	1981	ind.61/53	ind.71/61	ind.81/71
št.preb.	291	283	253	262	97,2	89,4	103,6

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na popise prebivalstva (Drežnica)

Kmečka		Mešana		Nekmečka		Skupaj	
1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971
št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %
25 39,7	13 20,0	31 49,2	27 41,5	7 11,1	25 38,5	63 100	65 100

Živino iz naselja pošiljajo danes na 2 planini: Zaprikraj (3 lastniki) in Zappleč (10 lastnikov). V Drežnici delujejo 3 pašne skupnosti, in sicer po ena za omenjeni planini ter pašna skupnost za vaški pašnik Svina. Obe planini sta v zasebni lasti, vaški pašnik pa je v družbeni lasti. Omeniti je treba, da ne pošiljajo vsi lastniki živine na omenjeni planini. Precejšen del vse goveje živine v vasi namreč ostane kar na vaškem pašniku.

Poleg tega pošiljajo ovce na pašo na pobočje Kuma. V raziskavo smo vključili samo tista gospodinjstva, ki pasejo na planinah Zapleč in Zaprikraj.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na starostno strukturo gospodinjstev (Drežnica)

Starostna struk.	kmečko	mešano pretežno kmečko	mešano enako-vredno	mešano pretežno nekmečko	ne-kmečko	Skupaj
mlado	-	-	1	1	-	2
zrelo	-	1	-	2	1	4
generacijsko starajoče	-	-	-	5	-	5
ostarelo	-	-	1	-	1	2
Skupaj	-	1	2	8	2	13

Glede na poklicno strukturo gospodinjstev je treba poudariti dve značilnosti. Kategorija čistih kmečkih gospodinjstev sploh ne nastopa, daleč nadpovprečno pa so zastopana mešana-pretežno nekmečka gospodinjstva (61,5%). Glede na starostno strukturo je moč opaziti, da ostarela gospodinjstva sploh ne nastopajo.

Tabela: Velikost njiv, travnikov - pašnikov in gozda

	brez zemlje				
	0-0,5ha	0,5-2ha	2-5ha	5-10ha	nad 10 ha
njive	1	15	1		
travnik-pašnik			3	6	8
gozd	1	1	3	9	3

Velikost obdelanih njiv komaj pri 1 presega 0,5 ha, precej večje pa so travniško-pašniške površine in pa gozd. Kljub dovolj ugodnim naravnim pogojem je poljedelstvo zamrlo ali pa stagniralo.

Tabela: Spreminjanje kmetijske dejavnosti v razdobju 1974-1984 (Drežnica)

	polje- delstvo	mlečna živinoreja	mesna živinoreja
zmanjšanje	8	6	1
ni sprememb	5	1	6
zvečanje	-	6	6

V razdobju 1975-1978 sta bili planini precej opuščeni, potem pa se je zaradi višjih odkupnih cen, urejenega dostopa in obnovitve planin precej povečal interes za pašništvo. V primerjavi z letom 1974 na planini Zapleč število živine precej stagnira, na Zapri-kraju pa se je nekoliko povečalo. Število tistih gospodinjestev, ki so intenzivirali mlečno živinorejo je enako številu tistih, ki so jo v tem razdobju zmanjšali. Večja usmeritev v to panogo je značilna šele za prav zadnja leta. Pač pa je samo 1 gospodar zmanjšal mesno živinorejo, intenziviralo jo je pa kar 6 gospo-darjev. Skupno je 5 gospodarjev povečalo vso živino za več kot 2 GNŽ, 3 pa so ta stalež za več kot 2 GNŽ zmanjšali.

Skupno pošilja 7 (polovica) gospodinjestev več živine na planino kot leta 1974, 2 isto, 4 pa manj. Tu pa je treba omeniti, da je vmes v kriznem obdobju manj gospodarjev pošiljalo živino na planino in se je njihovo število do danes spet povečalo.

Tabela: Struktura vse živine in živine na planini v razdobju 1974-1984 (Drežnica)

	vsa živina		živina na planini	
	1974	1984	1974	1984
krave, breje telice	30	30	20	24
mlado govedo	25	29	5	4
voli, biki	3	3	-	-
ovce	40	40	23	40
svinje		1		
konji				

Podatki o absolutnem številu živine v hlevih in na planini nam kažejo rahel porast jalove živine v hlevih in mlečne na planini. Pri tako majhni populaciji pa je težko delati trakšne sklepe, še zlasti če upoštevamo nadvse pomembno vlogo vaškega pašnika Svina, kamor tudi obravnavani gospodarji oddajajo del svoje (predvsem jalove) živine.

Kar 9 od 13 gospodinjstev (69,2%) predstavlja kmetijstvo manj kot četrtino vsega dohodka. Med temi se znajde tudi velika večina tistih, ki so bodisi povečali, bodisi zmanjšali stalež živine na planinah. Z izjemo enega pa prav vsem drugim predstavlja živinoreja 75% - 100% vsega dohodka od kmetijstva. Gozdarstvo tu nima takšne vloge kot drugod.

Gospodarska poslopja so bila zgrajena večinoma po prvi svetovni vojni, le eno je bilo zgrajeno v razdobju 1960 - 1975. 4 gospodarska poslopja so bila obnovljena v zadnjem obdobju. Opremljenost s kmetijsko mehanizacijo je relativno slaba. Močno sta zastopana le kosilnica in traktor, kar 2 pa sta brez mehanizacije. O povečanem zanimanju za kmetijstvo v zadnjih letih pa priča to, da je skoraj polovica gospodarstev v zadnjem obdobju najemala zemljo.

Kooperantstvo z zadrugo je ugodno, saj je od 13 kar 11 kooperantov za oddajo mleka, 9 pa za oddajo mesa. Ni pa bilo kreditiranja. Glede nasledstva v Drežnici relativno izstopajo tista gospodinjstva, kjer je naslednik mlad in še ne vedo, kako se bo odločil.

V Zatočninu deluje kar 14 pašnih skupnosti za višinske pašnike, ki jih lahko opredelimo kot planine in 1 pašna skupnost za nižinski pašnik Na Produ. Dane so aktivne naslednje planine: Hlanc-Šedarje (največji pašni obroč za mlečno živino), Zagrmoš, Zavrh I, Zavrh II, Zavrh III, Črče I, Črče II, Laška soč, Srednja, Krotovš-Skolj, Školj, Žaga, Stena, Vrh Jsvorice ter

Zatolmin je gručasto naselje komaj 1 km oddaljeno od občinskega centra Tolmin. Kljub temu je kmetijska funkcija obdržala zelo pomembno vlogo, saj je Zatolmin ravno glede planinskega pašništva edinstven primer v vsej Sloveniji.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na starostno

Tabela: Gibanje števila prebivalstva glede na popise prebivalstva (Zatolmin)

Leto	1953	1961	1971	1981	ind.61/53	ind.71/61	ind.81/71
št.preb.	446	386	317	318	86,5	82,1	100,3

Kot tudi druga obravnavana naselja v Posočju je Zatolmin po vojni doživljal depopulacijo, le v obdobju med zadnjima popisoma je nastopila stagnacija števila prebivalstva.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na popise prebivalstva (Zatolmin)

Kmečka		Mešana		Nekmečka		Skupaj			
1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971		
št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %		
21	21,8	14	16,4	41,7	18	21,2	35	36,4	
		14	16,4	53	62,3	96	100	85	100

Tudi to naselje je doživelo intenzivno preslojitev, vendar se je na bazi polkmečke strukture planinsko pašništvo obdržalo in danes smo priča zanimivim razvojnim pojavom - ustanavljanju majhnih novih planin iz nekdanjih senožeti, dočim so se nekatere odročne in visoko ležeče planine opustile.

V Zatolminu deluje kar 14 pašnih skupnosti za višinske pašnike, ki jih lahko opredelimo kot planine in 1 pašna skupnost za vaški nižinski pašnik Na Produ. Danes so aktivne naslednje planine: Sleme-Mederje (največji pašni obrat za mlečno živino), Zagrmuč, Zavrh I, Zavrh II, Zavrh II, Črče I, Črče II, Laška seč, Srednja, Pretovč-Školj, Školj, Žaga, Stena, Vrh Javorice ter

nove planine Zaslap, Vodil vrh, Podoreh in Dolina. Nove manjše planine se izrabljajo za pašo mladega jalovega goveda. Tudi od ostalih je večina namenjena za pašo takšne živine.

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na starostno strukturo gospodinjstev (Zatolmin)

Starostna struktura	čisto kmečko	mešano pretežno kmečko	mešano enako-vredno	mešano pretežno nekmečko	čisto nekmečko	Skupaj
mlado	1	1	1	4	3	11
zrelo	1		1	1		3
generacijsko starajoče				7	1	8
ostarelo			1		3	4
					1	1
Skupaj	2	1	3	12	8	27

Glede na poklicno strukturo gospodinjstev rahlo nadpovprečno izstopata kategoriji mešanih - pretežno nekmečkih in čistih nekmečkih gospodinjstev, glede na starostno strukturo pa kategorija mladih gospodinjstev. Skupno pošilja živino na planine 26 gospodinjstev.

Tabela: Velikost njiv, travnikov - pašnikov in gozda

	ni pojava	0-0,5ha	0,5-2ha	2-5ha	5-10ha	nad 10	Skupaj
njive		25	82	1			26
travnik-pašnik			3	18	5		26
gozd			1	7	15	3	26

Z izjemo enega imajo vsa gospodinjstva le do 0,5 ha njiv. Pri kategoriji travnik-pašnik nadpovprečno izstopa kategorija 2-5 ha, pri gozdnih površinah pa kategorija 5-10 ha.

Večina (73,1%) gospodinjstev je poljedelstvo v zadnjem desetletju opuščalo in 23,1% ga je obdržalo na enakem nivoju. Živinoreja se je močno intenzivirala. Mlečna živinoreja se je intenzivirala pri 46,1% gospodinjstvih, mesna pa kar pri 61,5% gospodinjstev. Povedati je tudi treba, da jih je kar 38,4% povečalo stalez živine v hlevih za več kot 2 GNŽ, 26,9% pa jih je povečalo tudi stalez na planini za več kot 2 GNŽ. Pri teh procesih ni opaziti bistvenih razlik glede na starostno ali poklicno strukturo.

Tabela: Spreminjanje kmetijske dejavnosti v razdobju 1974-1984 (Zatolmin)

	polje- delstvo	mlečna živinoreja	mesna živinoreja
zmanjšanje	19	5	2
ni sprememb	6	5	8
zvečanje	1	16	16

Skupno danes pošilja kar 73,1% vseh gospodinjstev več živine na planine in le 19,2% manj kot pred 10 leti.

Tabela: Struktura vse živine in živine na planinah v razdobju 1974-1984 (Zatolmin)

	vsa živina		živina na planini	
	1974	1984	1974	1984
krave, breje telice	64	82	63	80
mlado govedo	76	117	76	114
voli, biki	-			
ovce	-			
svinje		2		
konji	-			

Ob primerjavi podatkov o absolutnem številu vse živine v hlevih in živine na planinah, lahko ugotovimo, da se je bolj povečalo število mladega goveda (indeks ca 150) kot pa mlečne živine (indeks ca 130). Zanimivo je tudi to, da se je stalež živine na planini povečeval sorazmerno s staležem v hlevih.

V Zatoľminu kar 65,3% od anketiranih gospodinjstev predstavlja dohodek manj kot eno četrtino vsega dohodka, kar je nad povprečjem. Večina tistih, ki so povečali število živine na planinah je med njimi, 23,1% pa jih sodi v kategorijo, katerim kmetijstvo daje 25 - 49% dohodka. Z izjemo enega pa predstavlja živinoreja vsem 75-100% dohodka v okviru kmetijstva.

Večina gospodarskih poslopij je bila zgrajena po 1. svetovni vojni. V zadnjem desetletju jih je bilo blizu petine temeljito obnovljenih. Čeprav jih skoraj petina nima kmetijske mehanizacije, pa je pri večini ostalih tovrstna opremljenost solidna in bolj pestra kot pri ostalih naseljih (z izjemo Šmihela). Močno pa izstopa nadpovprečna zastopanost molznega stroja, ki ga ima skoraj polovica gospodinjstev.

Sodelovanje z zadrugo je dobro. 73% jih je kooperantov za oddajo mleka in kar 92,3% za oddajo mesa. Kredite so dobili 4. Vsi so jih porabili za nakup kmetijske mehanizacije. Nasledstvo na kmečkem gospodarstvu ima zagotovljeno kar 73% gospodinjstev, kar je nadpovprečno.

Iz tabele št. 38 je lepo razvidno, da se poljedelstvo v zadnjem desetletju praktično povsod opuščali ali pa kvečjemu obdržali na istem nivoju. Več gospodinjstev je intenziviralo mlečno živinorejo, kot pa jih je to panogo smanjšalo. Največje povečanje pa je moč zaslediti pri mesni živinoreji. Pri tem pa je moč opaziti polarizacijo, še greno od čistih kmečkih do čistih nekmečkih gospodinjstev. Poljedelstvo še največ poneni čistim kmetom. Bolj se greno proti nekmečkim gospodinjstvom, manjši je pomen mlečne živinoreje in večji postaje pomen mesne živinoreje.

SKUPNI PREGLED

Omenili smo že, da iz analize skupka vseh 121 anketiranih gospodinjstev ne moremo nekritično izvleči nekih zakonitosti, ki bi jih lahko potem posploševali. Vseeno pa nas to lahko opozori na nekatere zanimive značilnosti:

Tabela: Poklicna struktura gospodinjstev glede na starostno strukturo gospodinjstev (vsa anketirana gospodinjstva)

Starostna struktura	čisto kmečko	mešano pret.km.	mešano enakovr.	mešano pretežno nekmečko	čisto nekmečko	Skupaj	
mlado	5	10	7	8	7	37	30,5
zrelo	4	1	1	5	3	14	11,5
generacij.	2	4	3	27	7	43	35,5
starajoče	-	-	6	6	7	19	15,7
ostarelo	2	-	2	-	4	8	6,6
št. %	13 10,7	15 12,3	19 15,7	46 38,0	28 23,1	121	100,0

Glavna ugotovitev je, da glavnino vseh lastnikov živine, ki izkoriščajo planinsko pašo, predstavljajo mešana-pretežno nekmečka ter čista nekmečka gospodinjstva. Ugodno je to, da večino tvorijo mlada in generacijska gospodinjstva, ki lahko z večjo verjetnostjo računajo na nasledstvo.

Iz tabele št. 38 je lepo razvidno, da so poljedelstvo v zadnjem desetletju praktično povsod opuščali ali pa kvečjemu obdržali na istem nivoju. Več gospodinjstev je intenziviralo mlečno živinorejo, kot pa jih je to panogo zmanjšalo. Največje povečanje pa je moč zaslediti pri mesni živinoreji. Pri tem pa je moč opaziti polarizacijo, če gremo od čistih kmečkih do čistih nekmečkih gospodinjstev. Poljedelstvo še največ pomeni čistim kmetom. Bolj ko gremo proti nekmečkim gospodinjstvom, manjši je pomen mlečne živinoreje in večji postaja pomen mesne živinoreje.

Ta polarizacija je opazna tudi pri tabeli št. 39, ki nam prikazuje absolutno število vse živine in živine na planinah. Opazno je tudi, da je v dolinah število krav in brejih telic sicer narastlo, vendar pa je na planinah moč opaziti stagnacijo. Tako v dolinah kot na planinah pa se je v zadnjem desetletju povečalo število mladega goveda in ovac.

Kategorija	Dolinska kmetija		Planinska kmetija		Skupaj	
	1974	1984	1974	1984	1974	1984
konjske	6	5	0	0	6	5
ni sprejem	5	4	6	5	11	9
ovčanje	2	0	5	0	7	0
ni pojave	-	-	-	-	-	-

Kategorija	Dolinska kmetija		Planinska kmetija		Skupaj	
	1974	1984	1974	1984	1974	1984
krave, breje	71	102	57	60	128	162
telice	49	49	44	45	93	94
mlada živina	9	12	6	9	15	21
ovce, kose	25	32	26	27	51	59
svinje	3	2	1	1	4	3
konji	4	5	1	2	5	7

Tabela: Spreminjanje števila živine na planinah v razdobju 1974-84 glede na starostno strukturo gospodinjestev (vsa anketirana gospodinjestva)

	mlado	zrelo	genera- cijsko	stara- joče	osta- relo	Skupaj
zvečanje	22	6	22	9	1	60
stagnacija	6	3	7	5	1	22
zmanjšanje	9	5	14	5	6	39

Od 121 kar polovica (60) gospodinjestev izkazuje zvečanje števila živine na planinah v zadnjem desetletju. Zmanjšanje jih izkazuje le slaba tretjina. Spodbudno je, da je največ zvečanja pri mladih in generacijskih gospodinjestvih.

Tabela: Gibanje števila živine na planinah v razdobju 1974-84 glede na delež družinskega dohodka od kmetijstva (vsa anketirana gospodinjestva)

% kmetijstva od skup.doh.	zvečanje		stagnacija		zmanjšanje		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
0 - 24	32	49,2	15	23,1	18	27,7	65	100,0
25 - 49	12	48,0	5	20,0	8	32,0	25	100,0
50 - 74	4	44,4	-		5	55,5	9	100,0
75 - 100	10	45,4	5	22,7	7	31,8	22	100,0

Tabela: Gibanje števila živine na planinah v razdobju 1974-84 glede na delež, ki ga predstavlja živinoreja v okviru kmetijstva (vsa anketirana gospodinjestva)

% živinor.od doh.od kmetij.	zveč.		stagnac.		zmanjšanje		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
0-24	2	22,2	2	22,2	5	55,5	9	100,0
25-49	8	29,6	6	22,2	13	48,1	27	100,0
50 - 74	14	58,3	3	12,5	7	29,2	24	100,0
75 - 100	33	54,1	15	24,6	13	21,3	61	

Zadnji 2 tabeli nam prikazujeta gibanje števila živine na planinah glede deleža kmetijstva v okviru celotnega družbenega dohodka in glede na delež živinoreje v okviru kmetijstva. Pri prvi postavki vidimo, da zvečanje ali zmanjšanje števila živine na planini ni odvisno od tega, kolikšen delež dohodka predstavlja kmetijstvo.

Pri drugi postavki pa je vidna jasna polarizacija. Več ko pomeni živinoreja v okviru kmetijske dejavnosti posameznih gospodinjstev, več je tudi zvečanja staleža na planini in obratno.

dr. Franc LOVRENČAK

ZGORNJA GOZDNA MEJA V OSREDNJEM DELU
JULIJSKIH ALP*

ZGORNJA GOZDNA MEJA V OSREDNJEM DELU JULIJSKIH ALP

1. UVOD

V letu 1984 sem nadaljeval z delom na temi zgornja gozdna meja v gorskem svetu Slovenije. Delo je potekalo v osrednjem delu Julijskih Alp, pretežno na Zgornji Komni - v Dolini Triglavskih jezer in na severnem delu Fužinarske planote.

Namen proučitve zgornje gozdne meje v tem delu Julijskih Alp je bil še dopolniti podobo te meje v našem najvišjem in najmasivnejšem gorovju. Zlasti z meritvami na terenu preveriti nekatere starejše ugotovitve in predpostavke. Iskali smo odgovore na vprašanja, kakšna je višina, potek in fiziognomija gozda na njegovi zgornji meji. Zanimala nas je sestava gozdne meje glede na drevesne vrste. Kako so te značilnosti povezane z naravno in družbenogeografskimi dejavniki, ki sestavljajo visokogorsko pokrajino katere neločljiva značilnost je prav gozdna meja. V tem delnem poročilu podajam rezultate zlasti terenskega dela, ki naj bi prispevali odgovore na postavljena vprašanja.

Proučevani gorski svet se nahaja v osrednjem delu Julijskih Alp, kjer te segajo najvišje. Visoka gorska masa povzroča posebne klimatske razmere, ki naj bi vplivale na rastne pogoje za rastline. Postavlja se domneva, da naj bi to pogojevalo visoko, če ne morda najvišjo lego gozdne meje v gorskem svetu Slovenije. S podrobnim terenskim delom smo želeli preveriti te domneve.

Zgornja Komna in Fužinarska planota se dvigujeta nad Bohinjem, od koder je človek že zgodaj posegel v gorski svet. Zlasti zato, da bi preživel svojo živino. V gorskem svetu si je uredil planinske pašnike, često na račun gozda s tem, da ga je skrčil. Taki posegi so spremenili tudi višino naravne gozdne meje in njeno drevesno sestavo. Tako se v sedanji gorski pokrajini kažejo antropogeni vplivi tudi ob gozdni meji. Namen našega proučevanja je bil tudi prikazati povezavo med zgornjo gozdno mejo in planinskimi pašniki.

V letošnjo fazo dela je bila zajeta še slabo proučena južna stran Triglavskega pogorja. Vendar tudi ta ne v celoti. Zaradi popolnejšega prikaza gozdne vegetacije, ki v tem pogorju sega do zgornje meje bo potrebno proučiti to mejo še na vzhodnih pobočjih pogorja.

2. METODE DE LA

Pri proučevanju zgornje gozdne meje v osrednjem delu Julijskih Alp sem uporabil iste metode dela kot v drugih delih tega gorovja. Te metode so podrobno prikazane v letnih poročilih oddanih Raziskovalni skupnosti Slovenije, ki je s finančnimi sredstvi podprla to delo. V zadnjih dveh letih pa jih delno zajemajo poročila oddana Inštitutu za geografijo, ki je vključil v svoje raziskovalno delo tudi proučevanje gozdne meje.⁺

Glavna delovna metoda je bila terenska. Ob gozdni meji so bile opravljene meritve macesnov in smrek, ki ob njej uspevajo. Meritve so zajele višino dreves in dolžino terminalnih (vršnih) poganjkov (prirastkov) na večinoma dobro rastočih primerkih obeh drevesnih vrst. Merjena so bila različno visoka in različno stara drevesa. Meritve dolžine terminalnih prirastkov so zajele le tiste, ki jih je bilo mogoče zanesljivo izmeriti. Iz merskih podatkov smo izračunali aritmetične sredine in še nekatere statistične pokazatelje. Rezultate smo prikazali grafično.

Iz štirih profilov prstipod in nad zgornjo gozdno mejo smo vzeli vzorce za laboratorijske analize. Te analize (mehanična analiza, določitev reakcije prsti, delež prostega kalcijevega karbonata itd.) so pokazale nekatere fizikalne in kemične lastnosti prsti. Z njimi vsaj do neke mere spoznamo enega pomembnih prirodnih dejavnikov ob meji gozda. Opisal sem tudi morfološke lastnosti teh profilov prsti.

Nadmorske višine so bile merjene z dvema različnima višino-meroma, ki sem jih uravnaval na točkah z določeno nadmorsko višino (pri tem sem uporabljal tudi karto). Poleg karte Julijskih Alp -vzhodni del 1: 50 000, sem pri delu uporabljal še karte 1: 10 000. Terensko delo je bilo opravljeno v juliju in avgustu 1984 na vrsti terenskih profilov od gozda do gozdne in drevesne meje.

Pri tem delu uporabljam iste termine kot pri proučevanju

⁺ Za razumevanje in finančno pomoč pri proučevanju zgornje gozdne meje se delavcem IGU-ja zelo zahvaljujem.

zgornje gozdne meje v kamniških ali Savinjskih Alpah. Zelo razčlenjeno kraško površje v tem delu Julijskih Alp otežuje sklenitev drevesnih krošenj. Glede na to bo potrebno spremeniti definicijo gozda po kateri je gozd sestoj dreves, ki imajo vrzelast sklep krošenj (med drevjem raste lahko še eno drevo z normalno razvito krošnjo). Za gozd bi smatrali tudi že svetle macesnove sestoje s pretrganim sklepom krošenj (med drevjem lahko raste še skupina dreves). Drevo je lesna rastlina, ki ima deblo na katerem se začno veje v določeni višini nad zemljo in je v zreli dobi visoko 4-5 metrov.

3. GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

Južno in jugozahodno od Triglava se v srednjem delu Julijskih Alp več pogorij in grebenov dviga nad 2000 m. Na njihovih strmih pobočjih gozdno rastje ne more več uspevati in se z naraščajočo nadmorsko višino redči, dokler postopoma ne izgine. Meja gozda daje temu visokogorskemu svetu značilno podobo, ki pritegne pozornost raziskovalcev te pokrajine.

Med temi pogorji sta po svoji višini in dolžini zelo izrazita dva gorska sklopa. Oba potekata od Triglava proti jugozahodu, nanj ju veže Kanjavec (2567 m). Prvo pogorje, nadaljevanje glavnega gorskega grebena se vleče od Kanjavca čez Prehodavce, Malo in Veliko Spičje, Plaski Vogel in Travnik. Imenujemo ga Komensko pogorje (Melik, 1954). Drugi gorski lok predstavlja podolgovato Mišeljko pogorje, ki se nadaljuje v Veliko in Malo Zelnarico, Kopico in Veliko in Malo Tičarico. To pogorje označujemo kot Jezersko pogorje (Melik, 1954).

Oba gorska loka potekata sprva vzporedno, Komensko pogorje poteka še nekaj časa proti juhovzhodu, nato se pričneta oddaljevati in Jezersko pogorje preide v južno smer, to smer dobi kasneje tudi ^{Komensko} Jezersko pogorje. Med njima se širi prostrana kraška planota Komna. Ta je zaradi bližine obeh pogorji na severnem delu ozka - Zornja Komna, širša v sredini - Lepa Komna in najširša v južnem delu na Spodnji Komni (Melik, 1954).

Procesi, ki ustvarjajo površinske oblike, zlasti tektonski premiki so imeli velik vpliv na izoblikovanost teh pogorij. Jezersko pogorje predstavlja zahodni rob obširnega pobočja Slatne, ki ga je ustvaril močan nariv od vzhoda proti zahodu. Na njegovem zahodnem robu poteka velika prelomica. Zato je ta rob zelo strm, v vznožnem delu zasut z obsežnimi melišči, ki so večinoma se živa. Velike množine robatega gručšča preprečujejo rast drevju, kar se jasno odraža v gozdni meji.

Tudi Komensko pogorje se na zahodni strani strmo spušča v

dolino Trente s prepadnimi strmalmi in obsežnimi melišči povzročujoč na gozdno rastje iste posledice kot jih je mogoče videti pod Jezerskim pogorjem. Nasprotna, vzhodna pobočja zlasti Jezerskega pogorja so zaradi tektonskih premikov manj strma, kar se odraža tudi na poteku in višini zgornje gozdne meje.

Na rastne razmere drevja vpliva tudi močna zakraselost površja na Zgornji Komni. Blošne kamninske plasti so preprežene s škrapljami in drugimi kraškimi oblikami. Tu je led v pleistocenu zgladil kamninske plasti na njih je korozija ustvarila izredno razjedeno površje mikro oblik. Na taki matični osnovi v pedogenezi ni moglo nastati veliko prsti. Tako na mnogih mestih gleda na dan živa skala.

Večji del letos proučevanega dela Julijskih Alp, vzhodna pobočja Jezerskega pogorja in Komenskega pogorja in Dolino Triglavskih jezer sestavljajo kamnine triasne in jurske starosti. Triasni apnenec bel ali različno siv gradi Jezersko pogorje. Posebno ob tektonskih razpokah je bolj ali manj dolomitiziran (Ramovš, 1974). Prav te kamnine so bile narinjene v narivu Slatenske plošče od vhoda proti zahodu. Plošča je bila narinjena na zgornje jurske plasti v Dolini Triglavskih jezer. Pripadajo jim sivkasti in rdečaksti apnenci, sivi apnenčasti skrilavci in neprepustni zelenkasto sivi lapor. V zahodnem delu Doline Triglavskih jezer in v Komenskem pogorju se nahajajo beli ali svetlo sivi skladi dachsteinskega apnenca (Ramovš, 1974). Večji del apnencev je zapadel zakrasetvanju. V pleistocenu so ledeniki ne samo obrusili skalno površje, temveč so odložili tudi morensko gradivo, npr. v Dolini Triglavskih jezer (Gams, 1974), kjer nudi rastišče drevju.

Preperevanje kamnin še danes ustvarja obilno gruščica, ki se nahaja v vznožju strmin v obliki melišč. Ta so brez določenih hranljivih snovi za rastline, zato so neporasla, šele na fosilnih meliščih se začne naseljevati skromno rastje, za rast dreves pa tu še ni dobrih pogojev.

Poleg reliefnih in kamniških dejavnikov so za rast gozda in

njegovo širjenje zelo pomembni podnebni dejavniki. Za opredelitev njihovega vpliva žal ni dovolj podatkov. Meteorološka postaja na Komni (1520 m) leži na robu proučevanega ozemlja in precej pod gozdno mejo. Za orientacijo si bomo pomagali s podatki iz postaje v nižji legi (Stara Fužina 547 m) in višinske postaje Kredarica (2515 m).

Po podatkih o zračnih temperaturah iz bližnjih meteoroloških postaj so najvišje v najnižje ležeči Stari Fužini. Po Bernotu (1981) znaša tu srednje letna temperatura $7,7^{\circ}\text{C}$, na Komni $3,8^{\circ}\text{C}$ in na Kredarici $-1,7^{\circ}\text{C}$.

Za rastne razmere so zelo pomembne temperature v vegetacijski dobi, za zgornjo gozdno mejo še srednje julijska temperatura. Srednja julijska temperatura 10°C naj bi po mnenju nekaterih avtorjev (npr. Marek, 1910), kazala tudi na mejo gozda v gorah. Ta temperatura je zopet najvišja v Stari Fužini $17,2^{\circ}\text{C}$ in se znižuje z nadmorsko višino, na Komni $12,5^{\circ}\text{C}$ in na Kredarici $5,6^{\circ}\text{C}$.

Če upoštevamo te temperature in vertikalni temperaturni gradient za julij $0,67^{\circ}\text{C}$ na 100 m (Furlan, 1965) dobimo z interpolacijo temperature v visokogorskem svetu. Glede na srednjo julijsko temperaturo na Komni znaša interpolirana vrednost $11,16^{\circ}\text{C}$ v višini 1720 m in $10,49^{\circ}\text{C}$ na 1820 m. Zanimiv rezultat da izračunana interpolirana vrednost glede na srednje julijske temperature na Kredarici. Po njem znaša srednja julijska temperatura na 1720 m $10,9^{\circ}\text{C}$ in na 1820 m $10,2^{\circ}\text{C}$, kar je le za okoli $0,2^{\circ}\text{C}$ manj kot po podatkih za Komno.

Primerjava teh interpoliranih vrednosti in vrednosti izračunanih iz podatkov za Staro Fužino pokaže precejšnje razlike (tabela 1). Izhajajoč iz podatkov za ta kraj znaša srednja julijska temperatura na 1720 m $9,36^{\circ}\text{C}$, kot kažejo drevesa na Fužinarski planoti v višini okoli 1700 m z dobro rastjo, je ta temperatura prenizka. Realnejšo sliko kažejo interpolirane vrednosti iz višjih postaj po katerih znaša srednja julijska temperatura na 1820 m $10,2-10,49^{\circ}\text{C}$. Glede na to naj bi julijska izoterma 10°C potekala še višje (okoli 1900 m). To naj bi kazalo, da v te višini poteka temperaturna meja za

Interpolirane vrednosti srednjih julijskih temperatur zraka

	Komna (1520 m)	Kredarica (2515 m)	Stara Fužina (547 m)
547 m			17,2°C *
1520 m	12,5°C		10,7°C
1620 m	11,83°C	11,5°C	10,03°C
1720 m	11,16°C	10,9°C	9,36°C
1820 m	10,49°C	10,2°C	
1920 m	9,82°C	9,6°C	
2515 m		5,6°C	

* Za nadmorsko višino postaje je navedena dejanska srednja julijska temperatura, povzeta po Bernotu (1981).

rast gozda.

Če primerjamo temperaturne povprečke prehodnih letnih časov vidimo, da je jesen toplejša od pomladi. Daljše trajanje snežne odeje v visokogorskem svetu vpliva na nižje temperature, tako, da so rastne razmere ugodnejše v drugi polovici leta. Na Komni je v aprilu srednja mesečna temperatura le $1,8^{\circ}\text{C}$, v oktobru pa $4,8^{\circ}\text{C}$, v maju $6,5$ in v septembru $9,9^{\circ}\text{C}$ (Bernot, 1981). Glede na srednje mesečne temperature bi v tej višini (1520 m) vegetacijska doba trajala le okoli 90 dni.

Temperaturne razmere v vegetacijski dobi nam pokažejo tudi absolutne najvišje in najnižje temperature. Najvišje znašajo na Komni v juliju $26,2^{\circ}\text{C}$, tudi ostali poletni meseci imajo nad 22°C . Najnižji minimum so zabeležili v marcu $-24,3^{\circ}\text{C}$ (Bernot, 1981).

Podatki o padavinah kažejo, da proučevani del Julijskih alp dobi obilo padavin. Kljub temu, da Dolina Triglavskih jezer in Fužinarska planota leže za gorskimi grebeni, kamor zadenejo najprej vlažne zračne mase, dobita obedve pokrajinski enoti še vedno dosti padavin. Po Bernotu (1981) je v nizu 1956-1975 padlo največ padavin na Komni 3132 mm, v Stari Fužini 2340 mm in na Kredarici 1956 mm. Za rast gozda je torej povsod dovolj padavin, saj v vegetacijski dobi znaša povprečna višina padavin nad 240 mm (Bernot, 1981).

Tudi podatki o številu dni s padavinami (dnevna višina padavin 0,1 mm) kažejo, da je teh dni na Komni v juniju 14,6, v juliju 12,8 in v avgustu 13,1. Maksimalne dnevne količine padavin na Komni padejo izven vegetacijske dobe, kar ugodno vpliva na rast.

Za drevesno rastje so dokaj pomembne tudi snežne padavine, ki imajo pozitivne in negativne vplive na drevje. Po podatkih za Komno pade tu obilo snega. Maksimalna višina snežne odeje je znašala na Komni 420 cm (21.3.1960), nad 300 cm snega je bilo še januarja, februarja in aprila. Sneg pade prvič že v septembru in zadnjič še v maju oz. juniju. Tako, da se rastje v višjih delih nahaja pod snegom okoli 6 mesecev, odvisno od množine snega.

Na rastne razmere, zlasti pa na obliko drevesnih krošenj ob gozdni meji dokaj vpliva veter. Podatki o prevladujočih smerih in pogostosti vetrov na Komni kažejo izrazito prevlado severozahodnika. Ta se pojavlja kot najpogostejši veter v šestnajst letnem nizu (1953-1968) kar osemkrat, sledi mu trikrat zahodnik, z ostalih strani neba vetrovi redkeje pihajo (). Severozahodnik je lahko nevaren pozimi če se nitro spremeni iz juga, ker se takrat začne delati led na drevju (Čuk, 1966). V višjih in izpostavljenih legah pa vpliva na izoblikovanje drevesnih krošenj v zastavne oblike.

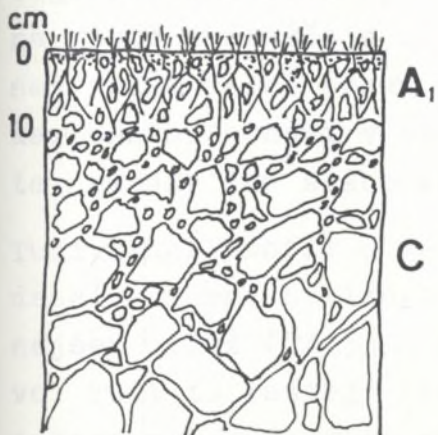
Prsti, ki jih porašča gozd pod gozdno mejo in ob njej imajo podobne lastnosti kot v drugih delih gorovja. Pedogenetski dejavniki se dosti ne razlikujejo. Tu v osrednjem delu Julijcev se kažejo npr. v Dolini Triglavskih jezer večji vplivi poldenitve. Ledene mase so odnesle preperelno tako, da je tudi na položnem površju prst dokaj plitva. Močno zakrasevanje je povzročilo drobno razčlenjenost skalnatih tal, kjer je v vdolbinah nekaj prsti na ravnih deli pa nič. Na mnogih mestih se kaže gola apniška skala. Poleg reliefa se kaže v pedogenezi velik vpliv matične osnove. Ta je večinoma apniška kot trda skala ali apniški grušč. Debelina prsti se spreminja od nekaj cm na živi skali do 10-15 cm na že preperelem apniškem ali morenskem gradivu.

Večinoma površje prekrivajo rendzine. Ločujejo se po debelini in deležu organskih snovi. Zastopane so protorendzine ter prhninaste in sprsteninaste rendzine. Večinoma so mlade in bogate z mineralnimi hranljivimi snovmi (Čuk, 1966). Le ponekod se v gruščnatem gradivu (npr. v moreni, v žepih) nahaja pod zgornjim numusnim horizontom glinasti rjavkasto rdečkasti horizont.

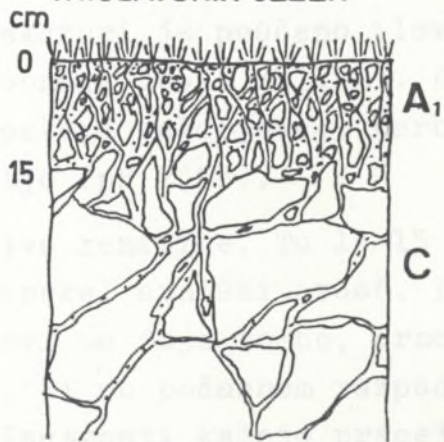
Za delen prikaz lastnosti prsti predstavljamo dva profila iz pasu zgornje gozdne meje v višini 1790 m in 1848 m (skica profilov prsti). Prvi profil je iz jugovzhodnega pobočja pod Velikim Špičjem nad sedanjo gozdno mejo, drugi pa iz pobočja nad Dednim poljem tudi že nad gozdno mejo. V teh višinah še rastejo drevesni macesni, vzorčno prst porašča travniško rastje. Nagnjenost pobočja znaša 25-27°.

PRSTI OB ZGORNJI GOZDNI MEJI V TRIGLAVSKEM POGORJU

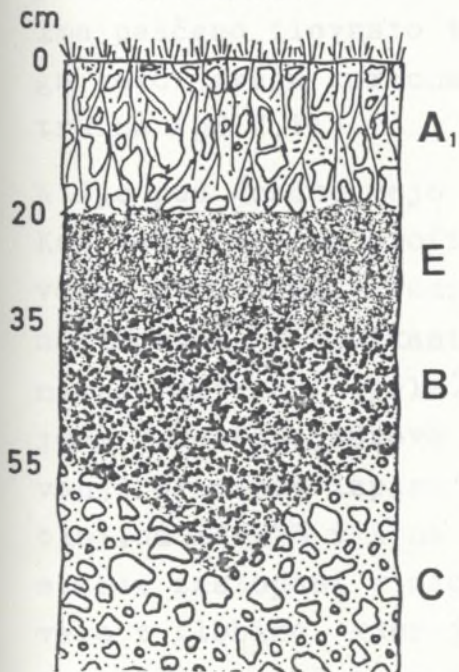
NA DEDNIM POLJEM

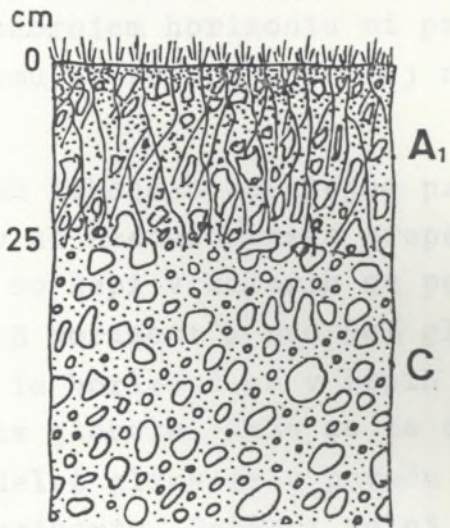
NAD DOLINO TRIGLAVSKIH JEZER

NA VOGARJU

NA VOGARJU

Prvi profil predstavlja plitva renčina na že delno rapadni apniški skali. Sestavlja jo 10 cm debel A horizont, ki vsebuje 14,54% humusa (tabela 2). Porašča ga travniško rastje čvrstega šasa in drugih zelišč, ki ob preperevanju dajejo organske snovi. Z njimi se mešajo skeletni delci vse skupaj na gosto preraščajo korenine. Po teksturi je peščeno ilovnat, saj znaša delež peska nad 75% (drobnega peska 68,19%). Kljub karbonatni osnovi v horizontu ni prostega kalcijevega karbonata, vendar ima slabo alkalno reakcijo (pH 7,98).

Tudi drugi profil uvrščamo med plitve renčine. Tu le 15 cm debel humusni horizont prekriva preperel apniški grušč. Precejšen delež (24,53%) organskih snovi mu daje temno, črno barvo. Tudi tu rastejo sas, sleč itd., ki ob počasnem razpadanju dajejo več organskih snovi. Ostale lastnosti kažejo precejšno podobnost s prvim profilom. Med kamninskimi delci prevladujejo peščeni, tu se zveča delež grobega peska (tabela 2), ki prehaja iz preperel matične osnove v zgornji horizont. Ta ima peščeno ilovnato teksturo. V zgornjem horizontu ni prostega kalcijevega karbonata, kljub temu je reakcija skoraj nevtralna (pH 7,11).

Nižje pod gozdno mejo se na morenah nahajajo debelejši prsti. Kot kaže zgradba profila je prišlo do neenakomernega preperevanja morenskega gradiva. Nastali so žepi v katerih se pod A horizontom ^{nahaja} rjavkasto rdečkast B horizont z nad 50% gline nastih delcev (tabela 2). Ta horizont se v žepih zajeda v matično osnovo tudi do 60 cm globoko. Kaže se že delovanje procesov izpiranja, saj se delež gline zelo poveča v globini, od 24-25% v A na 54,7% v B horizontu. Peščeni delci so slabše zastopani v zgornjem delu profila, njihov delež se poveča z globino, kjer jih je v C horizontu že nad 60%. Delež organskih snovi se v primerjavi z renčinami zmanjša, saj znaša le od 2-4%. Reakcija narašča od pH 6,5 v A do pH 8 v C horizontu. Ta vsebuje nad 64% prostega kalcijevega karbonata.

Vznožne dele proučevanega dela gorovja, podobno tudi drugod v tem delu Julijcev, porašča bukov gozd (*Anemone trifoliae* - *Fagetum*). Bukev ima tu veliko biološko in sociološko moč. Ponekod so jo precej izkrčili in na njena rastišča nasadili smreko,

Nekatere lastnosti prsti v osrednjem delu Julijskih Alp

hori- zont	grobi pesek %	drobni pesek %	melj %	glina %	tekst- ura	pH v KCl	% CaCO ₃	% humusa	kraj	št. profila	št. vzorca
A	7,61	68,19	18,1	6,1	PI	7,98	0	14,54	nad Ded- nim poljem	1	45
A	33,21	35,49	21,7	9,6	PI	7,11	0	24,53	nad Utami	2	86
A ₁	12,16	27,04	36,2	24,6	GI	6,5	0	4,2	Vogar	3	176
AB	13,15	18,25	42,1	26,5	IG	8,01	0	2,04			
B	8,94	12,46	23,9	54,7	G	7,19	0				
C	21,75	49,25	28,6	0,4	PI	8,28	64,13				

če smreke posekajo se bukev ponovno razraste. Z bukvijo se v ožjih dolinah, kjer je večja talna in zračna vlaga pomeša javor pod njima pa se razraščajo visoke steblike.

Bukov gozd se na zelo strmih in skalnatih stenah, npr. na Komarči ni mogel razrasti. Tu se je naselila termofilna združba črnega gabra in omelike (*Cytisantho+Ostryetum*). Suha in topla rastišča so poselili od lesnih rastlin črni gaber, mali jesen, ruj, šmarna hrušica in med grnički omelika. Ta združba ima izrazit varovalni značaj.

V višjih legah nad 1200 in 1300 m so rasti pogoji za bukev že slabi, začno se uveljavljati iglavci. V dnu kraških kotanj, kjer se nabira hladni zrak se širi subalpski smrekov gozd (*Piceetum subalpinum*) z visokimi steblikami (Wraber T., 1937). Zaradi posebne kombinacije rasti pogojev zlasti podnebnih in prsti ima smreka tu značilno ozko in vitko krošnjo.

Na pobočjih in manj hladnih delih se pod smreko razrašča obilo golega lepena (*Adenostyles glabrae*), ki je dal tudi ime temu gozdu. Gozd golega lepena in smreke (*Adenostylo glabrae-Piceetum*) porašča precejšene površine. Z večanjem nadmorske višine se začne s smreko vedno bolj mešati macesen. Ta dva iglavca gradita gozd daleč navzgor do gozdne meje. Marsikje na skalnatih pobočjih ali na močno razčlenjenem škrapljastem površju macesen prevlada in tvori svetle sestoje.

Nad gozdno mejo se širi pas grmovnega rastja slečnika in dlakavega sleča z macesnom (*Rhodothamno+Rhododendretum hirsutularicetosum*). V njem prevladuje rušje (*Pinus mugo*) nad katerim se v nižjih legah dvigajo macesni, ki v večjih nadmorskih višinah vedno težje rastejo, zato polagamo izginejo. Višje se širi združba rušja (*Rhodothamno-Rhododendretum hirsuti mughetosum*).

Nad pasom ruševja se širijo razne rastlinske združbe, ki jih sestavljajo nelesne rastlinske vrste. Travniško rastje marsikje gradi združna modrike in zelenega šaša (*Seslerio-Caricetum sempervirentis*), ki sta tu obilo zastopana. Še višje sega združba združba, ki tudi gradi visokogorske trate, to je združba triglavskega svišča in čvrstege šaša (*Gentiano terglou-*

ensis -Caricetum firmae).

Tudi melišča, zlasti že bolj umirjena so porasla. V nižjih legah jih porašča združba rahle bilnice (*Festucetum laxae*), višje pa združba julijskega maka in okroglostnega mošnjaka (*Papaveri julici -Thlaspeetum rotundifolii*). Na strmih in skalnatih pobočjih še najdejo rastline možnosti za rast. Povezane so v združbo triglavske rože (*Potentilletum nitidae*), ki porašča skalne razpoke in police. Na rastiščih, kjer se dolgo v poletje nahaja sneg se je razraslo značilno rastje, ki ga sestavljajo zopet druge rastlinske vrste. Med združbami sta tu zastopani snežne kislice in vijoličaste bilnice (*Festuco violaceae-Rumicetum nivalis*) in združba zelnate vrbe (*Salicetum herbaceae*) (Wraber T., 1973-74).

Poleg naravnih dejavnikov vpliva tudi v tem delu Julijskih Alp na gozdno mejo delovanje človeka. Morda so prav na Fužinarsko planoto in njeno širšo okolico najprej prišli ljudje kot pastirji, lovci ali iskalci bobovca. Arheološke najdbe povedo, da so alpski železni rudniki obstajali že v predrinski dobi (Juvan, 1973-74). Verjetno pa visoko v gore v bližino gozdne meje takrat še niso posegli.

Oglarjenje, ki je bilo ozko povezano s fužinarstvom v Bohinju je ostalo nižje v bukovih gozdovih. Za gozdno mejo je pomembnejše planšarstvo, ki ima tu že dolgo tradicijo. Po Juvanu so si najstarejše vasi zasnovale svoje planine v najvišjih gozdnih predelih. O planinah v Bohinju obstajajo pisani podatki iz konca 15. stol. Stari urbarji in drugi viri pričajo o strahih planinah tudi na Fužinarski planoti (Kos, 1960).

Nedvomno trajajo vplivi človeka z urejanjem planinskih pašnikov v bližini gozdne meje že mnoga stoletja. Ozemlje najvišjih planin npr. Ovčarije in Dednega polja sega do najvišjih vrhov in grebenov (Pirc, 1954, 97), kar ni ostalo brez posledic. Na ravnejših delih površja z več prepereline ugodnejših za pašo so skrčili rušje in drevje in s tem znižali gozdno mejo in spremenili njeno sestavo.

Na Fužinarski planoti, v delu, kjer smo merili zgornjo gozdno mejo imata pašno področje vasi Stara Fužina in Studor. Planine

so v različni nadmorski višini. Za gozdno mejo so najpomembnejše visoko ležeče Ovčarija (1700 m), Dedno polje (1570 m), Laz (1558 m), Viševnik (1600 m), Tosec ali Tosec (1650 m) (Melik, 1950). Od teh so opustili pašo samo na zadnji. Vendar se zaradi zmanjšanega števila živine, ta pase nižje in ob gozdni meji ni videti vplivov paše. Ovčarija obsega 1454 ha od tega jih je še v pašni rabi le 10 ha (Robič., 1984).

Na Zgornji Komni so bile tri planine češnjanske pašne skupnosti, Lopučnica (1550 m), Pri Jezerih (1650 m) in Ute (okoli 1700 m). Zadnji dve so opustili že pred drugo svetovno vojno, Lopučnico pa po njej. Tako so tu prenehali to vrstni vplivi na rastje ob gozdni meji.

Na Zgornji Komni so bile tri planine češnjanske pašne skupnosti, Lopučnica (1550 m), Pri Jezerih (1650 m) in Ute (okoli 1700 m). Zadnji dve so opustili že pred drugo svetovno vojno, Lopučnico pa po njej. Tako so tu prenehali to vrstni vplivi na rastje ob gozdni meji.

Na Zgornji Komni so bile tri planine češnjanske pašne skupnosti, Lopučnica (1550 m), Pri Jezerih (1650 m) in Ute (okoli 1700 m). Zadnji dve so opustili že pred drugo svetovno vojno, Lopučnico pa po njej. Tako so tu prenehali to vrstni vplivi na rastje ob gozdni meji.

4. ZGORNJA GOZDNA MEJA

O višini in poteku zgornje gozdne meje v osrednjem delu Julijskih Alp (v Dolini Triglavskih jezer in na Fužinarski planoti) v literaturi ni veliko podatkov. Po Mareku (1910, karta) se nahajata tu dve izohili. Preko Bohinjskega jezera južno od proučevanega ozemlja poteka izohila 1600 m. Severneje od nje se preko Fužinarske planote razteza izohila 1700 m, ki dela zavoj proti Bohinjskemu jezeru in nato zavije proti severozahodu. Izohila 1800 m poteka po severnem robu Fužinarske planote čez Ograde (2087 m) in Kreda (2133 m), na severni rob Komne in naprej na zahod čez dolino Soče.

Melik (1950, 44) sklepa po obraslosti Pršivca in Studorja ter rastju in rastnih razmerah v vrtačah da gozdna meja poteka višje, na Komni in Fužinarski planoti med 1700 in 1800 m. Plesnik (1971) zaključuje glede na višino dreves (macesna) v Dolini Triglavskih jezer, da sega klimatska gozdna meja malo nad 1900 m. M. Wraber (1970) navaja podatke za Julijce, kjer naj bi bila zgornja gozdna meja med 1700 in 1800 m in na njihovem severovzhodnem delu do 1900 m. Puncer in Zupančič (1970) smatra, da v Julijskih Alpah poteka gozdna meja v višini 1750 m.

Sedanja gozdna meja nad dolino kjer so Triglavska jezera in na pobočjih nad Fužinarsko planoto v primerjavi z ostalimi deli Julijskih Alp sega visoko. Zelo razčlenjen relief povzroča redčenje gozda tako, da se ta pojavlja v obliki gozdnih otokov, in redkega gozda. Svetli macesnovi sestoji se širijo po Fužinarski planoti od njenega zahodnega roba proti severovzhodu v pasu od 1600 - 1800 m (slika 1). Otoki gozda z redkim sklepom krošenj z vrzelastim ali celo pretrganim sklepom se širijo navzgor po vzvodnih pobočjih Male in Velike Tičarice. Pod Rušnato glavo (1889 m) južno od M. Tičarice sega otok redkega gozda do 1870 m.¹ Nekaj nižje med 1830-1840 m segajo otoki macesnovega gozda severovzhodno od tod nad Dednim poljem in nad Lazom.

¹ Podatki o višinah sedanje gozdne meje so dobljeni na terenu in iz kart 1:10 000, Tolmin-Bovec 14, 15, Bohinjska Bistrica-Bled 11.

Slika 1 Svetli macesnovi sestoji so zelo značilni za Fužinarsko planoto - Ovčarija, 1660 m.

Slika 2 Osrednji del Doline Triglavskih jezer porasca macesnovo smrekov gozd.

na položjih nad Dolino Triglavskih jezer se sedanja gozdna meja končuje zelo neenakomerno. Na vsaki strani pod strmimi pobočji nariva, kjer se kopicijo obsejna melišča. Na obdobja konca večinoma že v dnu doline pod 1700 m. Nekaj nad 1700 m sega redkejši macesnov sestoj na spodnjem delu že ustaljenega melišča na zahodni strani pod stapcami, ki ga delno prekriva morena (Gams, 1974).

Precej višje se pojavljajo macesnovi sestoji na ^{zahodni}zhodni strani doline, kjer so pobočja položnejša kot na vzhodni strani. Redke macesnove skupine se ajo do 1750 m. Najvišje se nahajajo nad dolino razredčeni sestoji macesna jugozanodno od Jezera v Ledvici v višini 1880 m. Redki macesnovi sestoji s pretrganim stalepom drevesnih krošenj na zelo kamnitem površju se nahajajo na jugovzhodnem pobočju Velikega Spičja (2396 m) v višini malo pod 1800 m. Nad dolino Lopučnice na vzhodnem pobočju Skodelice (1919 m) na drobno razčlenjenem površju redki macesnovi sestoji s posameznimi smrekami dosega 1740 m.

Podobna kot drugod v osrednjem delu Julijskih Alp je tudi na Fužinarski planoti in v Dolini Triglavskih jezer drevesna sestava zgornje gozdne meje. Skoraj popolnoma prevladuje macesen. Raste tam, kjer so nekoč pasli in tam, kjer ni bilo moč gose pasti. Večinoma povsod se je na gozdno in drevesno mejo. Obsežni macesnovi sestoji kažejo, da mu tu v osredju Julijscev rastiščnih razmere dokaj ustrezajo. Presenetljivo malo je v višinah ob gozdni meji smreke. Morda lanko iščemo vzrok temu v kamnitem in zelo razčlenjenem površju, kjer smreka ne more skleniti krošenj. Tako prevzame njeno mesto macesen, ki daje značilno podobo zgornji gozdni meji.

Tam, kjer smreka raste ima kratke veje kar ji daje ozko krošnjo. To je zlasti vidno v dnu kraških kotanj. Macesen se v Dolini Triglavskih jezer in na Fužinarski planoti začne uveljavljati že okoli 1600 m in z večjo nadmorsko višino vedno bolj prevladuje. Morda je delno vplivalo na slabo zastopanost smreke tudi sekanje te drevesne vrste. Glede na drevesno sestavo, na proučevanem področju poteka macesnovo-smrekov (alpski) tip zgornje gozdne meje.

Pri ugotavljanju višine in poteka naravne gozdne meje nam

Slika 3 Macesen v ospredju ima od vetra poškodovan vrh. Zadaaj gozdna meja nad Ovčarijo.

Slika 4 Zastavna oblika macesna v višini 1863 m nad Dednim poljem.

pomagajo analize pojavov na tej meji in analiza rastnih razmer na rastiščih v pasu zgornje gozdne in drevesne meje.

Med podnebnimi dejavniki poleg zračnih temperatur zelo vpliva na rast dreves veter, sam ali v kombinaciji s kristali ledu in snega. Fiziognomija macesna in delno smreke ob gozdni meji v tem delu Julijskih Alp kaže dokaj močne vplive vetra. V nižjih legah, na vetru izpostavljenih pobočjih imajo macesni v določeni višini že suhe vrhove, kar lahko delno pripišemo vplivu vetra (slika 3).

Še izraziteje se kažejo vplivi vetra na oblikovanje krošenj na bolj vetrnih pobočjih. Tu imajo macesni že izrazite zastavne oblike. Pojavljajo se mizaste oblike drevesnih krošenj z vrhom. (slika 4). Te nastajajo ob kombiniranem delovanju vetra, ki nosi snežne kristale in snega. Sneg zaščiti spodnje veje, deblo nad njim je izpostavljeno delovanju vetra in zato golo, brez vej. Drevesa zaradi vetra rastejo krivo, marsikje se jim suše vrhovi ali pa so polomljeni.

Posredno spoznamo rastne razmere ob gozdni meji v gorah tudi z biometrično metodo. Po njej merimo višine dreves in dolžino terminalnih prirastkov v različni nadmorski višini in legi. Izmerjene vrednosti dajo dokaj zanesljive podatke o rastnih razmerah, zlasti o vplivu zračnih temperatur. Na ta način smo merili macesne in smreke na več profilih po jugovzhodnih in vzhodnih pobočjih v Dolini Triglavskih jezer in na Fužinarski planoti.

Eden od profilov je potekal po jugovzhodnem in vzhodnem pobočju Rušnate glave nad planino Ovčarijo. V višini 1660 m se širi razredčen macesnov gozd z vrzelastim ali celo pretrganim sklepo krošenj (slika 1). Ponekod suhi vrhovi dreves in zvita debela kažejo, da rastne razmere niso prav ugodne. Vendar drevesa dosega višine med 15-16 m.

Preseneča mala povprečna vrednost dolžin terminalnih prirastkov pri mladih macesnih (višina 320 do 400 cm), saj znaša le 8,78 cm (tabela 3). Višina dreves kaže, da tu niso zaviralni dejavniki za rast klimatski, bolj verjetno gre za plitve prsti. To misel potrjujejo večji terminalni prirastki na višini 1728 m,

Slika 5 V višini 1725 m nad Ovčarijo še rastejo drevesni macesni s poškodovanimi vrhovi.

Slika 6 Macesni v višini 1780 m na vzhodnem pobočju pod Rušnato glavo.

Povprečne dolžine terminalnih prirastkov macesna

	Dolina Triglavskih jezer	Ovčarija	Lopučnica	Dedno polje
1562 m			16,7 cm	
1570 m				11,3 cm
1683 m	13,27 cm			
1660 m		8,78 cm		
1673 m				11,6 cm
1700 m	9,38 cm(Štapce)			
1705 m	15 cm		16,5 cm	
1725 m		9,62 cm		
1750 m	14,8 cm			
1756 m			16,1 cm	
1775 m		11,1 cm		
1793 m				16,2 cm
1798 m	12,3 cm			
1847 m				12,3 cm
1848 m	21,5 cm			
1885 m	11,1 cm			

kjer še vedno rastejo 15 m visoki macesni (slika 5). Tu znaša povprečna dolžina terminalnih prirastkov 9,62 cm (tabela 3). Visoki drevesni macesni 15m segajo še v višino 1775 m, kjer tvorijo dva otoka redkega macesnovega sestoja, kar že kaže na slabše rastne razmere, čeprav je srednja dolžina terminalnih prirastkov 11,1 cm (tabela 3). Vendar nam ta dolžina že kaže, da se tu v bližini nahaja klimatska gozdna meja.

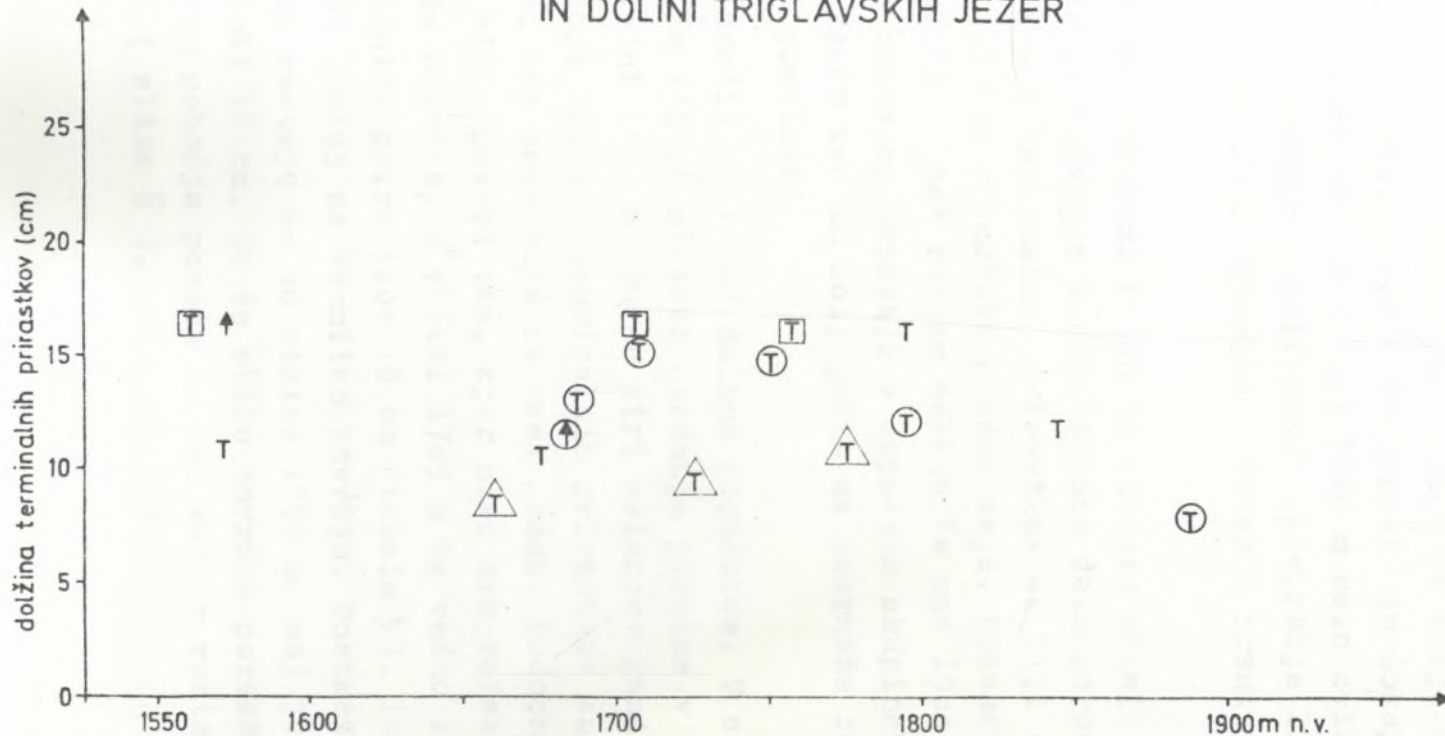
Nad to višino se vedno bolj sklenjeno razrasča rušje iznad katerega se dvigajo še posamezni slabo rastoči macesni do okoli 1800 m. Višje pa prevlada grmno rastje ruševja.

Meritve so bile opravljene tudi na zahodnem pobočju Kovačičeve glave in vzhodnem pobočju Velike Tičarice. V višini 1570 m se še nahaja razredčen macesnovo smrekov gozd. Površje je skalnato in pod drevjem že rastejo posamezni grmi rušja. Drevesa so še visoka, npr. smreka doseže 18 m. Tudi tu mladi macesni nimajo dolgih terminalnih prirastkov, saj znaša srednja dolžina 11,3 cm, pri smreki 16,5 cm (tabela 3). Tudi višje na 1673 m imajo macesni podobne dolžine prirastkov (11,6 cm), višina najvišjih macesnov znaša 11,14 m. Macesnovi sestoji imajo že pretrgan sklep krošenj. Izrazito prevlada macesen. Smreka je redka in ima ozek habitus. Večje površine že porušča rušje. Višje še rastejo macesnovi sestoji (1725 m), ki segajo do gozdne meje (slika 9). Na vetru izpostavljenih mestih se kaže njegov vpliv v krivi rasti dreves in polomljenih vrhovih.

V višini 1793 m se podobno kot nad Ovčarijo podaljšajo dolžine terminalnih prirastkov na 16,7 cm, kar kaže še ugodne termične pogoje za rast dreves, ki še dosežejo višino 10 m. Še na višini 1847 m znašajo srednje dolžine terminalnih prirastkov 12,3 cm (tabela 3). Vendar je višina dreves že okoli 5 m. Tu zelo trpe zaradi delovanja vetra, rastejo v gostih skupinah iz ehga debla, imajo suhe in polomljene vrhove in zvita debla. Višje tudi takih macesnovih skupin ni več in prevlada rušje.

Eden od meritvenih profilov je potekal nad Dolino Triglavskih jezer na jugovzhodnem pobočju pod Velikim Špičjem. V višini 1705 m se širijo otoki redkega macesnovega gozda, kjer znaša srednja dolžina terminalnih prirastkov 15 cm. Ta se v višini

SREDNJE DOLŽINE TERMINALNIH PRIRASTKOV NA FUŽINARSKI PLANOTI
IN DOLINI TRIGLAVSKIH JEZER

↑ SMREKA
T MACESEN

○ Dolina Triglavskih jezer
△ Oščarija

□ Lopučnica
T Dedno polje

F.F.-ODD. ZA GEOGRAFIJO XII.-1984

1750 m skrajša (14,8 cm), vendar je še vedno dovolj za rast visokih dreves (macesni 19 m). Z narasčajočo nadmorsko višino se višina macesnov znižuje vendar še ostanejo drevesni sestoji s pretrganim sklepom krošenj. Na višini 1798 m doseže macesen še 11m pri srednji dolžini terminalnih prirastkov 12,3 cm. To kaže, da poteka klimatska gozdna meja še višje (slika 7). Na zavarovanih policah, kjer je več prsti so dokaj ugodne rastne razmere, saj se npr. v višini 1848 m celo zvišajo vrednosti za dolžine terminalnih prirastkov (povprečje 21,5 cm) in drevesa zrastejo do 13 m, debelina dreves v prsni višini znaša 65 cm.

Posamezni drevesni macesni (8 do 9m visoki) segajo še višje, do 1885 m, kar je najvišje v proučevanem delu gorovja. Tu znaša srednja dolžina terminalnih prirastkov še 11,1 cm, kar bi že kazalo na bližino klimatske gozdne meje. Posamezni in nizki (2-3 m) macesni med rušjem segajo še nad 1900 m. Vendar tu zelo težko rastejo. Uspevajo v šopastih skupinah in imajo zvita debla. Vedno več in bolj gosto se razrašča rušje, ki višje popolnoma prevlada.

Meritve smo izvedli tudi nad dolino Lopučnice. V spodnjem delu te doline se še vidijo sledovi nekdanje planine v pastirskih stanovih v višini 1562 m. Tu se širi sklenjem gozd smreke in macesna. Srednja dolžina terminalnih prirastkov znaša pri macesnu 16,7 cm, kar zadostuje za rast ozda. Podobne so rastne razmere tudi višje povsod tam, kjer niso oro-rafske ovire npr. strma laštasta pobočja. V višini 1705 m še vedno znaša srednja dolžina terminalni prirastkov 16 cm (tabela 3). Tu se širi že redki macesnov sestoj na kamnitem površju. Posamezni do 10 m visoki macesni rastejo še do višine 1756 m, saj je srednji prirast še okoli 16 cm. Tu že obilo površja porašča rušje. Višje se naklon pobočja poveča in med rušjem rastejo le posamezni macesni (slika 8).

Slika 7 Zgornja gozdna meja na 1800 m nad Dolino Triglavskih jezer.

Slika 8 Strmo laštasto pobočje ustavi gozd. Tip orografske gozdne meje.

Višine macesnov in smrek

Dolina Triglavskih jezer	Ovčarija	Lopučnica	Dedno polje
1570 m			18 m (smreka)
1660 m	16 m (macesen) 15 m (smreka)		
1673 m			11,14 m (macesen)
1683 m	24 m (macesen) 22 m (smreka)		
1728 m		15 m (macesen)	
1750 m	19 m (macesen)		
1775 m		15 m (macesen)	
1790 m			10 m (macesen)
1798 m	11 m (macesen)		
1848 m	13 m (macesen)		
1895 m	8-9 m (macesen)		

5 REKONSTRUKCIJA ZGORNJE GOZDNE MEJE

Sedanja gozdna meja na Fužinarski planoti in v Dolini Triglavskih jezer ne poteka sklenjeno, temveč gozd sega v posameznih otokih višje, na reliefno neugodnih rastiščih pa se konča že nižje. Rastne razmere kažejo, da sta tudi tu za potek gozdne meje odločilna dva naravna dejavnika, zračne temperature in izoblikovanost površja. Med podnebnimi dejavniki moramo omeniti še veter. Ponekod pa je na višino, potek in fiziognomijo naravne gozdne meje vplival tudi človek.

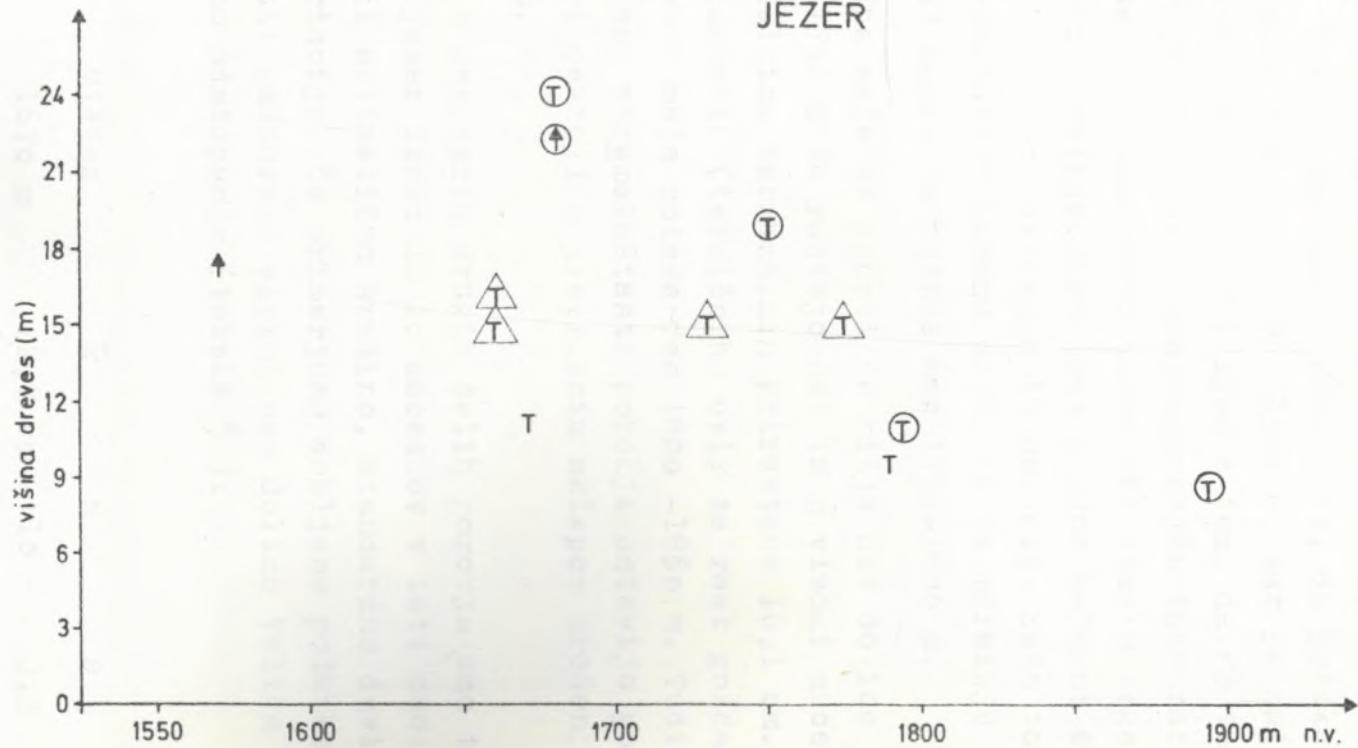
Na osnovi dolžine terminalnih prirastkov macesnov in smrek, njihove višine in gozdnih otokov sklepamo, da je naravna gozdna meja potekala višje kot sedanja gozdna meja.

Na severni in severozahodni strani Fužinarske planote, torej na vzhodnih položnejših pobočjih velikega slatenskega nariva sega gozd dokaj visoko še sedaj. V višini 1728 m rastejo še 15 m visoki in na 1790 m še 10 m visoki macesni. Terminalni prirastki zrastejo še nad 11 cm, kar kaže do so še take zračne temperature, ki bi omogočale rast redkega gozda. Iz tega sklepamo, da poteka na teh pobočjih klimatska (termična) gozdna meja v višini vsaj 1800 m pa do 1850 m.

Zanimiva bo primerjava meritev iz tega dela planote s podatki meritev pod Debelim vrhom (2390 m), ki je najvišji vrh na planoti. Nadaljne terensko delo naj bi omogočilo tudi primerjavo z meritvami na severovzhodnem delu planote. Šele potem bomo lahko bolj zanesljivo sklepali na višino klimatske meje gozda. Ponekod, npr. pod Kovačičevo glavo nam macesni kažejo močan vpliv vetra tako, da tukaj nastaja vetrovna gozdna meja.

Podobne višine kot na Fužinarski planoti dosega naravna gozdna meja tudi nad Dolino Triglavskih jezer. Kljub zelo razčlenjenemu površju polnem škrapelj, jarkov in kamnitih blokov macesnovi sestoji z redkejšim sklepom krošenj poraščajo zahodna pobočja nad dolino. Na vzhodni strani Doline Triglavskih jezer so izrazit omejevalni dejavnik za napredovanje gozda

VİŠINE DREVES NA FUŽINARSKI PLANOTI IN DOLINI TRIGLAVSKIH JEZER

↑ SMREKA
T MACESEN

○ Dolina Triglavskih jezer
△ Ovčarija

T↑ Dedno polje

ogromna živa melišča izpod strmih sten nariva,

Drevesni macesni (visoki nad 10 m) rastejo še v višini 1850 m (npr. pod Velikim Špičjem), kjer so na ugodnih zavetrnih rastiščih terminalni prirastki dolgi 21,5 cm. Tudi višje na 1885 m znaša srednja dolžina prirastkov nad 11 cm, kar zadostuje za rast dreves. Vse to dovoljuje zaključek, da poteka tu klimatska gozdna meja v višini okoli 1900 m, kar je najvišje v tem delu Julijskih Alp. To si razlagamo s tem, da so tu v osredju gorovja kjer je najvišje in najmasivnejše take rastne razmere (temperaturne), ki omogočajo klimatsko visoko segajočo gozdno mejo. Dejansko marsikje klimatska gozdna meja ni dosežena zaradi strmih in močno razčlenjenih pobočij. Zato to mejo označujemo kot orografsko gozdno mejo, ki je marsikje tudi sedanja (aktualna) meja. Ta poteka med 1750+1800 m.

Zgornja gozdna meja se spusti že nižje nad dolino Lopučnice. Tu v višini 1756 m še rastejo nad 10 m visoki macesni, saj znaša srednja dolžina terminalnih prirastkov 16,1 cm. To kaže, da tu še ni klimatskih (termičnih) ovir za rast gozda tako, da klimatska gozda meja poteka med 1800 - 1850 m. Tudi ta meja je abstraktna, saj strmalaštasta pobočja ustavijo gozd nižje, redki macesnolovi sestoji s pretrganim sklepom krošenj segajo do okoli 1700 m.

Podobno kot v nekaterih drugih delih gorovja smo tudi v Dolini Triglavskih jezer izmerili 10 macesnov v isti nadmorski višini in izračunali aritmetično sredino, standardno devijacijo in koeficient variacije. Če primerjamo dobljene podatke s podatki v približno isti nadmorski višini nad dolino Velike Pišnice vidimo določeno odstopanje (tabela 4).

	višina	\bar{x}	n	s	Tabela 4 KV
Velika Pišnica	1670 m	12,7 cm	10	3,3	26,0%
Dolina Triglavskih jezer	1683 m	13,27cm	10	6,3	47,4%

\bar{x} - aritmetična sredina

s - standardna devijacija, n - število dreves, KV - koeficient variacije.

Slika 9 Zgornja gozdna meja nad Dednim poljem, 1730 m.

Slika 10 Ogolele površine , ko je človek posekal macesnov gozd (planina Ovčarija).

Večja standardna devijacija in koeficinet variacije v Dolini Triglavskih jezer verjetno kaže~~ta~~ na neenakomeⁿo dolžino terminalnih prirastkov in ne moreta dobro predstaviti rastnih razmer, ker izmerjeni macesni rastejo na plitvi prsti na škrapljah.

6 ZAKLJUČEK

V letu 1984 smo proučili zgornjo gozdno mejo v osrednjem delu Julijskih Alp na Zgornji Komni in Fužinarski planoti. Na Zgornji Komni so bile opravljene meritve na pobočjih nad Dolino Triglavskih jezer in nad Lopučnico.

Na višino, potek, sestavo in fiziognomijo gozda na njegovi zgornji meji so odločilno vplivali nekateri naravnogeografski in družbeni dejavniki. Med naravnimi imata odločilno vlogo višina in masivnost gorovja, ki posredno vplivata na podnebne razmere, zlasti na temperaturne. V povprečju segajo višji deli Fužinarske planote (tisti, kjer se pojavlja gozdna meja) 2044 m visoko. Povprečna višina površja nad Dolino Triglavskih jezer pa znaša 2192 m.¹ Oba dela skupaj imata srednjo višino 2118 m. Taka sklenjena gorska masa se hitro ogreje in hitro ohladi kar zvečuje nekatere elemente kontinentalnosti, kar vpliva na višino in sestavo gozdne meje (Plesnik, 1971). V proučevanem delu Julijcev se to odraža v višjem poteku gozdne meje v primerjavi z robnimi deli gorovja (tabela 5).

Pomembno mesto pripada tudi reliefu. Velika mikro in mezo razčlenjenost površja s kraškimi površinskimi oblikami v nižjih in položnejših legah ter z grapami in jarki na strmih višjih pobočjih zaviralno vpliva na rast gozda. Drevesa ne morejo rasti skupaj tako, da se tudi zaradi razgibanosti površja sklep krošenj redči. Svetli macesnovi gozdovi z vrzelastim ali celo pretrganim sklepom krošenj se širijo že od 1600 m navzgor.

Tudi človekovo delovanje se odraža na zgornji gozdni meji. Zlasti krčenje drevja in grmovja na višje ležečih delih planin npr. Ovčarije in Dednega polja je potisnilo naravno mejo navzdol in s tem spremenilo njen potek in višino.

Ob meji gozda v tem visokogorskem svetu od drevesnih vrst izrazito prevlada macesen. Le redko kjer se ob gozdni meji nahaja

¹Povprečje je izračunano iz 15 najvišjih točk nad obema pokrajinskima enotama iz kart 1: 10 000.

TABELA 5

VIŠINA KLIMATSKE GOZDNE MEJE

Ime gorskega predela	Srednja višina gorskega predela	Višina klimatske gozdne meje	Razlika
Fužinarska planota	2044 m	1800-1850 m	244-194 m
Dolina Triglavskih jezer	2192 m	1900 m	292 m
Krnsko pogorje	1906 m	1700 m	206 m
Kaninsko pogorje	2239 m	1600-1700 m	639-539 m

smreka. Smreka slabo raste tudi nižje pod gozdno mejo, šele v globokih kontah in suhih dolinah se močno razširi. Kot kaže ji rastne razmere v višjih bolj odprtih legah ne prijajo. Kljub temu, da lahko s precejšno gotovostjo sklepamo na pomoč človeka pri uveljavljanju macesna pa ni dvoma, da so tu naravni pogoji zelo ugodni za rast macesna. To misel potrjuje tudi dejstvo, da na drevesni meji raste skoraj samo macesen.

Vpliv rastnih razmer in delovanje človeka se kaže v poteku in višini gozdne meje. Sedanja, dejanska gozdna meja poteka nad Dolino Triglavskih jezer okoli 1700 m, najvišje 1880 m. Podobno višino doseže tudi na vzhodnih pobočjih gora slatenskega nariva. Do takih višin gozd drugod v Julijcih ne sega. Sedanja gozdna meja je ponekod npr. nad Ovčarijo antropogena, pod strmimi pobočji je orografska, deloma pa je tudi klimatska (termična ali vetrna).

Višine dreves in povprečne dolžine terminalnih prirastkov kažejo kje bi tekla meja gozda če bi nanjo vplivale samo zračne temperature. Na severozahodnih pobočjih nad Dolino Triglavskih jezer bi se nahajal v višini okoli 1900 m. Nekaj nižje za okoli 50 m se meja gozda nahaja na severozahodni strani Fužinarske planote in nad Lopučnico.

Ta dognanja se ujemajo z navedbami Plesnika (1971). Kažejo pa na večjo višino gozdne meje kot jo navajata Marek (1910) in Melik (1950).

LITERATURA

- Bernot F., 1981, Klima Gorenjske. Gorenjska . Ljubljana
- Čuk C., 1966, Rastiščne značilnosti Triglavskega gozdno-gospodarskega območja. Gozdarski vestnik XXIV, Ljubljana.
- Furlan D., 1965, Temperature v Sloveniji. Dela 15, SAZU, Ljubljana.
- Gams I., 1973-74, Triglavska jezera. Proteus 36/ 9-10, Ljubljana.
- Juvan J., 1973-74, Človekova dejavnost na ozemlju Triglavskega narodnega parka v preteklosti: fužinarstvo, planšarstvo in gozdarstvo. Proteus 36 9-10, Ljubljana.
- Kos M., 1960, O nekaterih planinah v Bohinju in okolici Bleda. Geografski vestnik XXXII. Ljubljana.
- Lovrenčak F., 1977, Zgornja gozdna meja v Kamniških Alpah v geografski luči. Geografski zbornik XVI. Ljubljana.
- Letna poročila Hidrometeorološkega zavoda 1953-1968. Ljubljana.
- Melik A., 1950, Planine v Julijskih Alpah. Dela 1, SAZU, Ljubljana.
- Melik A., 1954, Slovenski alpski svet. Ljubljana.
- Plesnik P., 1971, O vprasanju zgornje gozdne meje in vegetacijskih pasov v gorovjih jugozahodne in severozahodne Slovenije. Geografski vestnik XLIII, Ljubljana.
- Pirc A., 1954, Gospodarski pojem planine v Sloveniji. Geografski vestnik XXVI, Ljubljana.
- Puncer I., Zupančič M., 1970, Vergleich der Vegetationsgrenzen bzw. Vegetationsprofile in verschiedenen Gebirgssystemen auf Karbonat- und Silikatunterlage in Slowenien. Mittl. Ostalp.-din. Ges. f. Vegetkde., B. 11, Obergurgel-Innsbruck.
- Ramovš A., 1973-74, Geološki in paleontološki pregled Doline Triglavskih jezer. Proteus 36/ 9-10, Ljubljana.
- Robič T., in drugi, 1984, Skupni pašniki in planine v Sloveniji. Kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana.

- Tregubov V., 1962, Naravni sestoji macesna v Sloveniji in gospodarjenje z njimi. Zbornik IGLGS 3, Ljubljana.
- Wraber M., 1970, Die obere Wald- und Baumgrenze in den Slowenischen Hochgebirgen in ökologischer Betrachtung. Mittl.Ostalp.-din.Ges.f.Vegetkde., Band 11, Obergurgl+ Innsbruck.
- Wraber T., 1973-74, Botanični sprehod skozi Dolino Triglavskih jezer. Proteus 36/ 9-10, Ljubljana.
- Marek, R., 1910, Waldgrenzstudien in der österreichischen Alpen. Petermanns Mitteilungen, Ergänzungsheft 168, Gotha.

URBANIZACIJA IN INDUSTRIALIZACIJA ALPSKEGA SVETA

Na sedanji stopnji družbenogospodarskega razvoja pomenita urbanizacija in industrializacija še vedno izredno pomembna elementa preobrazbe pokrajine v sklopu regionalnega razvoja. Posebno zanimiva je oblika in obseg teh procesov v specifičnem tipu pokrajine, kot je alpski svet Slovenije. Zato je osnovno izhodišče naših proučevanj, ugotoviti značilnosti pojavnih oblik navedenih procesov, na primeru pretežno hribovitega in gorskega sveta kot je alpski svet Slovenije. Pri našem proučevanju se v primeru urbanizacije ne omejujemo samo na pojav in rast urbanih naselij v tem območju, ampak skušamo slediti, posredno seveda, tudi širjenju urbanizacije v širšem smislu, to je zasledovati razširjenost urbanih oblik v pokrajini, na primeru podeželskih naselij in stopnje inovacijskih procesov, ki jih v tako območje vnašata urbanizacija in industrializacija.

Korenine obeh procesov segajo v predvojno obdobje, vendar ju izraziteje zaznavamo šele v petdesetih letih, ko se je pričel skokovit družbenogospodarski razvoj, ki je sprožil izredno naglo prostorsko in socialno preobrazbo v dotedaj pretežno podeželski pokrajini. V tistem času je bila v ospredju predvsem industrializacija, ki je povzročila dokaj naglo socioekonomsko preobrazbo prebivalstva, manj pa je vplivala na klasično urbanizacijo, to je rast mestnih naselij, ki navadno v večjem obsegu spremlja pojav industrije in novih delovnih mest (D.Ogrin, 1967, s. 14).

1. Teoretična izhodišča

Industrializacija in urbanizacija sta medsebojno odvisna procesa, vendar v klasičnem smislu pojmovanja druga spremlja prvo, čeprav se pojavljajo tudi obratni primeri. Učinki obeh procesov v pokrajini so seveda različni. Industrializacija vnaša v pokrajino nove fiziognomske elemente večjega obsega in razsežnosti, medtem ko urbanizacija učinkuje podobno le v primeru nadaljnega povečevanja urbanih aglomeracij, v nasprotnem primeru pa se njene posledice

razprše v pokrajini in s spremenjeno fiziognomijo podeželskih naselij preobrazbo prebivalstva ter s povečevanjem infrastrukturnih omrežij vnašajo nov element v razvoj pokrajine.

V procesu industrializacije se torej poraja "urbana družba", ki nadvlada in vsrkava kmetijsko produkcijo. Ta je posledica "urbane resolucije" kot jo imenuje H.Lefebvre (1974) oziroma preobrazbe sodobne družbe, povezane predvsem z vprašanj rasti in industrializacije, ki se nadaljuje v prevlado urbane problematike.

Urbanizacija in njeni učinki v podeželski pokrajini so bili v bližnji preteklosti obravnavani ločeno, saj velik del avtorjev ni priznaval ugotavljanja stopnje urbaniziranosti na podlagi stopnje transformacije socioekonomske strukture prebivalstva manjših podeželskih naselij, in njene vidne podobe v spremenjeni fiziognomiji naselij, češ da je kljub inovacijam, značaj (fiziognomski) vasi ostal nespremenjen. (T.Klemenčič, 1970, s.3) Urbanizacijo na podlagi preslojenega kmečkega prebivalstva, ki bistveno ne posega v funkcionalno podobo naselja imenuje avtor "ruralna urbanizacija" nasprotno od pojmovanja "surbanizacije", to je priseljevanja nekmečkega prebivalstva v podeželsko pokrajino oziroma kot navaja zgoraj citirani avtor, pojava "da se mesto izliva v deželo." V literaturi zasledimo tudi drugačno pojmovanje ruralne urbanizacije in sicer v primeru, ko zaradi stagnacije industrije na podeželju prihaja do izselitev nekmečkega prebivalstva vendar se proces deagrarnizacije nadaljuje in s tem ponovno zvišuje nivo urbanizacije. Takšno obliko urbanizacije imenuje J.Toth "pasivna urbanizacija" (1984, s. 115).

Navedene dileme so prisotne tudi v domačih raziskavah, ki skorajda enotno utemeljujejo proučevanje urbanizacije podeželja kot sestavni del vprašanj urbanega razvoja. Kokoletova že 1969. leta ugotavljata, da se urbanizacija razvija na dva načina in sicer s porastom obstoječih urbanih centrov oziroma znatnejših centrov neagrarnne zaposlitve ter z nastajanjem novih urbanih oziroma neagrarnih zaposlitvenih centrov, pri čemer je v obeh primerih osnovni vzrok nastajanje

novih delovnih mest, ki s priseljevanjem delovne sile ter članov njihovih gospodinjstev ustvarja koncentracijo prebivalstva. Na drugi strani pa se učinki urbanizacije uveljavljajo tudi v podeželski pokrajini, predvsem zaradi akutnega pomanjkanja stanovanjskega fonda v urbanih naseljih, ki onemogoča, da bi se delovna mesta odpirala ustrezno prirastu prebivalstva in le-to biva še naprej na podeželju. Nadaljevanje deagrarizacije vaških naselij, predvsem zaradi prehajanja kmečkega prebivalstva v druge poklice, kar omogoča pojav dnevne migracije delovne sile, je privedlo do urbanizacije vasi. Slednja ni značilna le za določeno fazo urbanizacije ampak je v znatni meri in ob določeni teritorialni omejitvi trajen spremljevalec sodobnega procesa urbanizacije (V. in V. Kokole, 1969, s. 5). Pomen drugega vidika urbanizacije je opazen že leta 1961, ko je v vsej SR Sloveniji živel 30% prebivalcev izven kraja delovnega mesta (V. Kokole, 1967, s. 38). Za isto obdobje navaja tudi A. Melik podatek o specifični obliki urbanizacije v Sloveniji, saj je delež urbanega prebivalstva leta 1961 dosegel 33,2%, ob tem, da je bilo istega leta le 30,9% kmečkega prebivalstva in je torej velik del nekmečkega prebivalstva živel v podeželskih naseljih, ki jih je zajela urbanizacija (A. Melik, 1961).

Današnje stanje, ki ga ilustriramo s podatki popisa prebivalstva leta 1981, kaže na nadaljevanje urbanizacije podeželja z višjo stopnjo intenzivnosti kot jo ima rast mest in mestnega prebivalstva. Leta 1981 je bilo v SR Sloveniji 48% urbanega prebivalstva, ob tem je bilo le 9,2% kmečkega prebivalstva in 76% prebivalcev zaposlenih izven kraja bivališča. Prostorski obseg urbanizacije nam pokaže tudi podatek za leto 1971, ki analizira odstotek naselij s pretežno kmečkim prebivalstvom (I. Glonar, 1981, s. 20). V SR Sloveniji je bilo od skupno 6000 naselij leta 1971 36,6% naselij, v katerih je več kot polovico prebivalstva predstavljalo kmečko prebivalstvo.

V območju alpskega sveta, ki ga omejujemo s teritorijem občin Tolmin, Jesenice, Tržič, Radovljica, Škofja Loka, Kranj, Kamnik, Mozirje in Ravne na Koroškem pa je bilo od skupno 802 naselij le 150 naselij (18,7%) v katerih je bila več kot polovica prebivalstva kmečkega. Prav tako je tudi v občinah alpskega sveta izredno visok odstotek prebivalstva, ki je zaposlen izven kraja bivališča (75,7%). Vendar je pri tem potrebno upoštevati tudi možnost, da ne gre v tem primeru le za dnevno migracijo zaradi pomanjkanja delovnih mest nasploh, temveč, da se z ozirom na stopnjo razvosti večjega dela obravnavanega območja, pojavlja tudi mobilnost prebivalstva zaradi neustrezne kvalifikacijske strukture delovnih mest.

2. Metodološki pristop

Alpski svet Slovenije predstavlja območje, kjer sta prisotna oba vidika urbanizacije - povečevanje mestnih naselij in urbanizacija podeželja, vendar ujeta v specifične prirodno geografske značilnosti pokrajine in zato v mnogočem preoblikovana glede na dominantnost posameznih sestavin regionalnega kompleksa v zaključenih območjih. Osnovna značilnost, ki velja nasploh za vso Slovenijo, je prevlada koncentracije prebivalstva v dolinskih in ravninskih območjih, medtem ko so oddaljeni, hriboviti predeli še vedno podvrženi negativnim demografskim spremembam. Vendar ni naš namen opredeljevanje urbanizacije na podlagi spreminjanja števila prebivalstva, saj bi bilo to ob umirjeni demografski rasti v celotnem alpskem območju, morda z izjemo občine Tolmin, tudi nesmiselno. Naša pozornost je veljala nekaterim manj pogosto proučevanim značilnostim sprememb v okviru regionalne strukture.

Zaradi obsežnosti obravnavanega območja, ki zajema devet slovenskih občin smo naše delo pri proučevanju urbanizacije in industrializacije zasnovali predvsem na kabinetni obdelavi razpoložljivih baz statističnega gradiva. Pri tem smo se v osnovi naslonili na gradivo popisov prebivalstva za leti 1971 in 1981. Vključevanje podatkov zadnjega popisa je zahtevalo obsežno analitsko in

programersko delo, ki je omogočilo uporabo osnovnega popisnega materiala. Spreminjanje metodologije obdelave uradnih statističnih analiz je namreč onemogočilo spremljanje razvojnih sprememb na področju socioekonomske strukture gospodinjstev. Menimo namreč, da je odločujoči nosilec urbanizacije vsake pokrajine njeno prebivalstvo, zato je stopnja preobrazbe pokrajine prav tako odvisna od stopnje socialne preobrazbe prebivalstva. Zato smo na prvo mesto postavili analizo sprememb v socioekonomski strukturi prebivalstva, ki jo navadno podajamo z dejavnostno strukturo aktivnega prebivalstva in socioekonomsko strukturo gospodinjstev. Predvidevamo namreč, da imajo posamezne skupine prebivalstva glede na vir dohodka različne možnosti in načine vnašanja inovacij oz. urbanizacije v podeželsko pokrajino. Postavlja se tudi vprašanje, v koliki meri ima ta pokrajina oziroma naselja v njej še ruralen značaj. Zato nam analiza deleža kmečkih in mešanih gospodinjstev kot tudi deleža aktivnih v primarni dejavnosti daje dobro izhodišče pri opredeljevanju osnovnih nosilcev urbanizacije v alpskem svetu Slovenije.

Aktivnost prebivalstva po dejavnosti smo analizirali po posameznih tipičnih dejavnostih kot so industrija, obrt, trgovina, turizem, družbene službe ter po sektorjih dejavnosti kot jih navadno opredeljujemo v geografskem proučevanju. Vse dejavnosti delimo v štiri sektorje: primarni, sekundarni, terciarni in kvartarni, kot jih opredeljuje tudi metodologija Zavoda SRS za statistiko. Analiza je bila izvedena na nivoju krajevni skupnosti kot osnovnih družbenih celic, na katere je oprt sistem družbenega in prostorskega planiranja.

Socioekonomsko strukturo gospodinjstev smo analizirali s pomočjo osnovnega popisnega materiala, to je posameznih popisnic. Te smo grupirali v gospodinjstva in na podlagi podatka o vrsti poklica, ki ga posamezni člani opravljajo ter s tem ustvarjajo tudi vir dohodkov gospodinjstva, razdelili gospodinjstva v naslednje tipe: čisto kmečko gospodinjstvo, mešano s prevlado kmečkih poklicev, mešano enakovredno, mešano s prevlado nekemčkih poklicev in nekmečko gospodinjstvo. Analiza socioekonomske strukture predstavlja

le enega od sestavnih delov poizkusa kompleksne proučitve značilnosti tokov urbanizacije v alpskem svetu Slovenije. Odgovorila naj bi na vprašanje katere socialne skupine so bile nosilci urbanizacije v posameznih obdobjih in območjih ter kakšna zveza je med stopnjo preslojevanja prebivalstva in stopnjo urbanizacije podeželja.

Spremembe v socioekonomski sestavi prebivalstva so v tesni zvezi z razpoložljivim izborom delovnih mest, zato smo v analizo vključili tudi aktivnost prebivalstva po dejavnostih oziroma sektorjih dejavnosti. Z omenjeno analizo skušamo ugotoviti katere dejavnosti so bile odločujoče v procesu urbanizacije alpskega sveta, ali je bila to predvsem industrija oz. storitvene dejavnosti in katera dejavnost v posameznem obdobju. Dodatno opredelitev pomena posameznih dejavnosti bomo podali z analizo delovnih mest v zaposlitvenih središčih. Zvezo med razpoložljivimi zaposlitvenimi možnostmi ter aktivnostjo prebivalstva pa bomo opredelili na podlagi analize tokov dnevne migracije delovne sile.

Izhajajoč iz hipoteze, da prebivalstvo, ki je zaposleno izven agrarne dejavnosti, v veliki meri dela izven kraja stalnega bivališča, je potrebno podrobno analizirati smeri in strukturo tokov dnevne migracije zaposlenih. Da bi lahko uresničili našo analizo, smo skupaj z Zavodom SR Slovenije za statistiko oblikovali posebno obdelavo dnevnih migrantov v Sloveniji. Izdelani sta bili dve različni tabeli, ki omogočata vpogled v vse elemente dnevne migracije delovne sile. Prva tabela prikazuje vse dnevne migrante po naseljih njihovega stalnega bivališča in kraja dela, glede na dejavnosti v katerih delajo in poklic, ki ga opravljajo. Druga tabela je izdelana samo na dnevne migrante zaposlene v industriji, podaja pa podatke o njihovi starosti in izobrazbi. Obsežnost zbrane gradiva, ki je bilo pripravljeno šele v mesecu oktobru, je onemogočilo dokončno obdelavo vseh elementov dnevne migracije, zato o rezultatih navedene analize na tem mestu ne moremo poročati.

Pričakujemo, da bodo analize aktivnosti prebivalstva, obstoječih delovnih mest in dnevne migracije delovne sile omogočile opredelitev učinkov industrializacije v specifičnih pogojih alpskega sveta

Slovenije in izdelavo tipologije območij različne intenzivnosti industrializacije. Ta predstavlja enega od zastavljenih ciljev našega raziskovalnega dela in sestavni del proučevanj značilnosti regionalnega razvoja, v katerem zavzema v danem gospodarskem trenutku še vedno pomembno mesto.

Opredelitev tipov in značilnosti urbanizacije, kot druge proučevalne komponente regionalnega razvoja, smo naslonili tudi na fizične elemente urbanizacije v pokrajini. Pri tem mislimo predvsem na pojav novogradenj oziroma analizo razvoja naselij glede na starost stavbnega fonda. Povečevanje obsega naselij je, tako v primeru urbanih naselij kot tudi podeželskih naselij, dober pokazatelj razvojnih tendenc urbanizacije v posameznem naselju. Pri podeželskih naseljih je ta element mnogo bolj opazken, saj spreminja tudi fiziognomijo naselja z uveljavljanjem novega tipa hiš in njihove razporeditve ter vnaša nove vrednote v kvaliteto bivalnega okolja.

Analiza fizičnega obsega stanovanjske gradnje kot pokazatelja urbanizacije je temeljila na podatkih popisa 1981. Kot osnovni podatek so nam služile informacije o letu izgradnje vseh popisanih stavb v vseh naseljih občin alpskega sveta. Podatke smo obdelali po posameznih naseljih, krajevnih skupnostih, katastrskih občinah in občinah alpskega sveta. Obdobja gradnje pa smo razdelili v šest kategorij:

- 1 - hiše zgrajene pred letom 1918
- 2 - hiše zgrajene v obdobju 1919 - 1940
- 3 - hiše zgrajene v obdobju 1941 - 1945
- 4 - hiše zgrajene v obdobju 1946 - 1960
- 5 - hiše zgrajene v obdobju 1961 - 1970
- 6 - hiše zgrajene v obdobju 1971 - 1980

Obstoječi stanovanjski fond smo analizirali tudi glede na uporabno stanovanjsko površino, za katero smo določili šest možnih kategorij:

- 1 - stanovanja do 20 m²
- 2 - stanovanja 21 - 40 m²
- 3 - stanovanja 41 - 60 m²
- 4 - stanovanja 61 - 80 m²
- 5 - stanovanja 81 - 100 m²
- 6 - stanovanja večja od 100 m²

Opredelili smo tudi medsebojna razmerja med posameznimi elementi s tem, da smo izdelali tabele za posamezne krajevne skupnosti in katastrske občine, ki prikazujejo odnos med starostjo stanovanjskega fonda, velikostjo uporabnih stanovanjskih površin ter opremljenosti stanovanj z vodovodom, kopalnico in straniščem.

Značilnosti urbanizacije pogojene z specifično reliefno pestrostjo alpskega sveta, ki vpliva zlasti na dostopnost posameznih naselij smo skušali opredeliti z analizo gradnje hiš po višinskih pasovih, glede na starost stavbnega fonda in velikost uporabnih stanovanjskih površin. Te analize smo izdelali na ravni posameznih občin. Vpliv večjih urbanih in zaposlitvenih centrov na širjenje urbanizacije na podeželje pa smo skušali zajeti z analizo obsega stanovanjske gradnje glede na relativno višinsko razliko v odnosu do nadmorske višine občinskega središča, ki v večini primerov predstavlja tudi najmočnejši zaposlitveni center. S takšnim pristopom smo delno vključili element dostopnosti, katerega bi kazalo dopolniti s podatki o absolutni oddaljenosti posameznih krajev od centrov zaposlitve, na podlagi razdalj cestnih povezav.

Končni cilj naše raziskave je opredelitev tipologije urbanizacije in industrializacije alpskega sveta v Sloveniji, na podlagi primerjave osnovnih socialnoekonomskih skupin prebivalstva (gospodinjstev), aktivnosti prebivalstva, dnevne migracije zaposlenega prebivalstva in fizičnega obsega stanovanjske gradnje ter njenih fiziognomskih in kvalitativnih struktur. Predvidevamo, da bo takšna tipologija koristna osnova za usmerjanje nadaljnjega razvoja navedenih procesov v alpskem svetu, ki zavzema dobršen del slovenskega ozemlja in predstavlja tipično konfektno območje, z ozirom na

sedanjo stopnjo ter smeri gospodarskega razvoja in obstoječe naravno-pokrajinske potencialne.

3. Rezultati dela in prve ugotovitve

V tem letu je bila opravljena prva faza raziskave, zato je velik del proučevanja temeljil na preverjanju izbrane metodologije, na osnovi pregleda domače in tuje literature s področja, ki obravnava industrializacijo in urbanizacijo v pokrajini. Pregled je pokazal obsežno bibliografijo tega področja raziskovanj v različnih znanstvenih disciplinah. Pristopi so različni, vendar skoraj vsi avtorji upoštevajo obe komponenti urbanizacije, v podrobnem pa se posvečajo posameznim specifičnim problemom bodisi mestnih naselij, njihove funkcije v pokrajini, učinkom urbanizacije v podeželski pokrajini, tipologiji urbanih naselij in urbaniziranih zon ipd. Pregled literature, ki smo jo zbrali v okviru te raziskave, bo dodan zaključnemu poročilu v naslednjem letu v obliki krajše bibliografije.

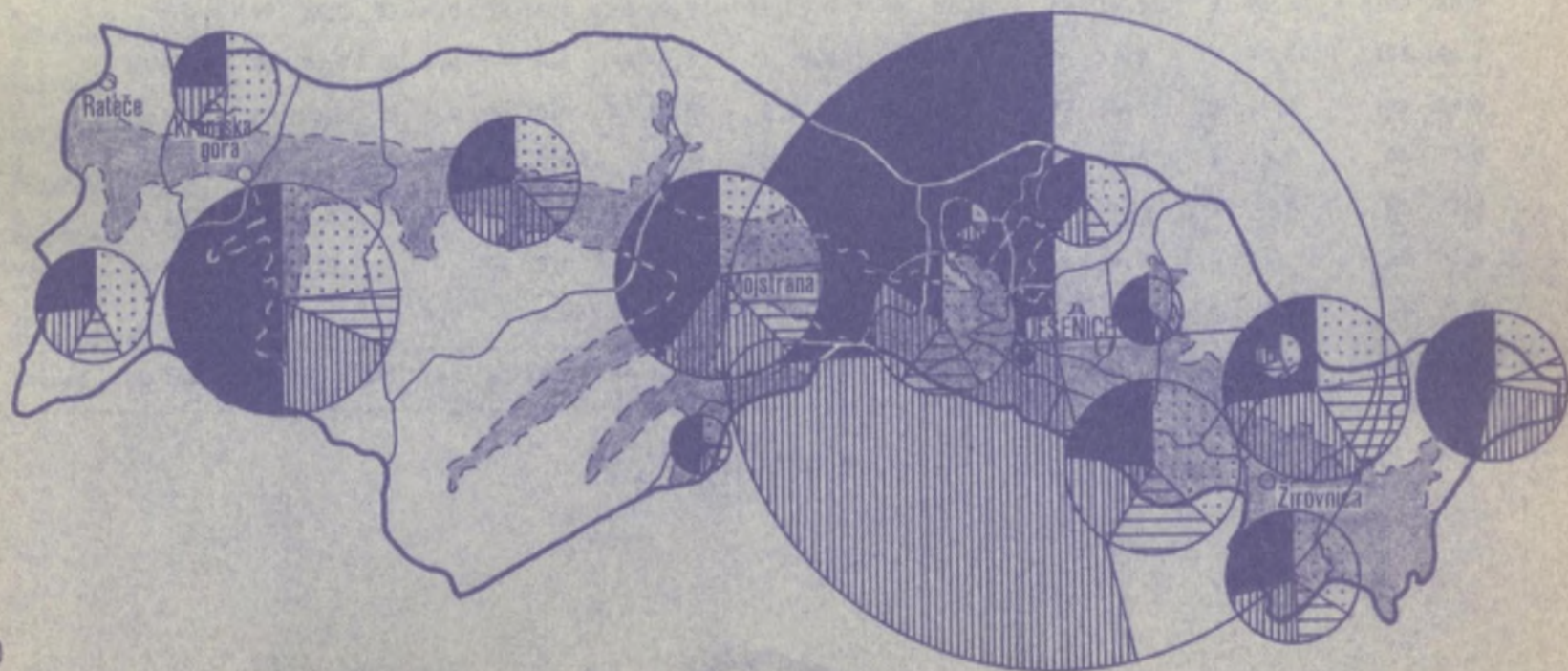
Analiza socioekonomske transformacije prebivalstva, ki naj bi dala delni odgovor na vprašanje, katere socialne skupine prebivalstva (oz. gospodinjestev) je nosilec urbanizacije, je trenutno v fazi računalniške obdelave, zato o končnih rezultatih še ni mogoče poročati. Opravljena pa je bila analiza aktivnosti prebivalstva po sektorjih dejavnosti na nivoju krajevnih skupnosti, ki je v vsem alpskem svetu pokazala nadpovprečen delež prebivalstva aktivnega v sekundarnem sektorju, to je predvsem v industriji. Vse občine, z izjemo občine Mozirje, presegajo republiško povprečje ravni zaposlovanja v sekundarnih dejavnostih in so pod povprečjem glede aktivnosti v primarnem sektorju. Zaradi tega se postavlja vprašanje v koliko je ob takšni strukturi aktivnega prebivalstva le to nosilec urbanizacije, ter kje in v kolikšni meri se pojavlja v tej vlogi prebivalstvo aktivno v terciarnem in kvartarnem sektorju dejavnosti.

Proučevanje strukture zaposlitvenih zmogljivosti in s tem povezane dnevne migracije delovne sile je tudi v fazi računalniške obdelave podatkov, ki so nam bili dostopni šele koncem oktobra in zato o kakršnih koli rezultatih še ne moremo poročati.

Opravljena je analiza fizičnega obsega stanovanjske gradnje kot pokazatelja urbanizacije. Takšno analizo je narekovala izredna reliefna pestrost in velike relativne višinske razlike, saj se naselja v alpskem svetu nahajajo od nadmorske višine 200 m do prek 1000 metrov nadmorske višine. Razporeditev naselij v tipične višinske pasove, ki smo jih omejili z relativno višinsko razliko 100 m, podajamo v tabeli po občinah (tabela 1). Prav tako smo upoštevali kot faktor razlik v urbanizaciji tudi relativne višinske razlike znotraj posameznih občin, v odnosu do občinskega središča, ki je prav tako prikazana v tabeli (tabela 2).

Vpliv zgoraj omenjenih faktorjev, višine in relativne dostopnosti ponazarjamo s priloženim izpisom računalniške obdelave za območje občine Jesenice (tabele 4-7). Podatki kažejo značilen razvoj urbanizacije po letu 1960, ko se pričanja obsežna usmerjena in individualna stanovanjska gradnja, ki je pretežno (v 70% vseh primerov) usmerjena v dolinsko dno oziroma ravninski svet občine. Največjo intenzivnost pa doseže stanovanjska gradnja v desetletju 1971 - 1980, ko je bila izgrajena skoraj tretjina vsega obstoječega stanovanjskega fonda v občini. Prevladujoča oblika gradnje v vsem povojnem obdobju pa so manjši enodružinski objekti ali pa blokovna gradnja, ki le v 13,7% vseh analiziranih stanovanj presežejo 80 m² uporabne stanovanjske površine. Prostorsko razporeditev stanovanjskih objektov smo prikazali tudi na karti po katastrskih občinah, ki so vezane na posamezna naselja ali manjše skupine naselij. V tem primeru nismo uporabili prikaza po krajevnih skupnostih, ki so preobsežne in zajemajo naselja z različno specifikom v pogledu stanovanjske gradnje. Predložena karta za območje občine Jesenice, predstavlja poizkus kartografskega prikaza, ki ga bomo dopolnjene-ga uporabili za izdelavo karte, za celotno obravnavano območje.

PROBLEMATIKA REGIONALNEGA RAZVOJA ALPSKEGA SVETA V SLOVENIJI - URBANIZACIJA

1 : 200 000

- meja občine
- meja katastrske občine
- meja poseljene pokrajine

OBDOBJE IZGRADNJE STANOVANJSKIH OBJEKTOV

IGU E. KARDELJA V LJUBLJANI, 1984

NOSILEC TEME : I. Piry

AVTOR KARTE : T. Vugrin

Tabela 1: Razporeditev naselij po višinskih pasovih

Nadm. višina	Jesenice		Kamnik		Kranj		Mozirje		Radovljica		Ravne		Škofja L.		Tolmin		Tržič		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
1 0-200 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	10,3	-	-	12	1,5
2 201-300m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	23,9	-	-	28	3,5
3 301-400	-	-	25	21,7	34	28,1	23	37,7	4	4,2	1	2,3	44	23,9	12	10,3	-	-	143	17,8
4 401-500	-	-	27	23,5	59	48,8	10	16,4	28	29,5	11	25,6	28	15,2	12	10,3	7	20,0	182	22,7
5 501-600	15	48,4	23	20,0	9	7,4	4	6,6	44	46,3	11	25,6	22	12,0	16	13,7	17	48,6	161	20,1
6 601-700	3	9,7	23	20,0	7	5,8	10	16,4	12	12,6	8	18,6	37	20,1	19	16,2	5	14,3	124	15,5
7 701-800	5	16,1	8	7,0	5	4,1	6	9,8	1	1,1	3	7,0	23	12,5	10	8,5	2	5,7	63	7,9
8 801-900	4	12,9	8	7,0	5	4,1	5	8,1	3	3,2	5	11,6	22	12,0	5	4,3	3	8,6	60	7,5
9 901-1000	4	12,9	1	0,9	-	-	2	3,3	2	2,1	3	7,0	3	1,6	1	0,9	-	-	16	2,0
10 1001 in več m	-	-	-	-	2	1,7	1	1,6	1	1,1	1	2,3	5	2,7	2	1,7	1	2,9	13	1,6
Skupaj	31	100	115	100	121	100	61	100	95	100	43	100	184	100	117	100	35	100	802	100,0

Tabela 2: Razporeditev naselij glede na relativno višinsko razliko do občinskega centra

Relativna višinska razlika	Jesenice		Kamnik		Kranj		Mozirje		Radovljica		Ravne		Škofja L.		Tolmin		Tržič		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
1 obč. center	1	3,2	1	0,9	1	0,8	1	1,6	1	1,1	1	2,3	1	0,5	1	0,9	1	2,9	9	1,1
2 0-(cent.+loom)	17	54,8	47	40,9	86	71,1	30	49,2	74	77,9	11	25,6	58	31,5	39	33,3	23	65,7	385	48,0
3 101-200m nad c.	5	16,1	22	19,1	13	10,7	4	6,6	11	11,6	12	27,9	23	12,5	12	10,3	5	14,3	107	13,3
4 201-300m nad c.	3	9,7	26	22,6	7	5,8	6	9,8	3	3,2	7	16,3	21	11,4	12	10,3	3	8,6	88	11,0
5 301-400 m nad c.	5	16,1	9	7,8	7	5,8	9	14,8	2	2,1	3	7,0	34	18,5	16	13,7	2	5,7	87	10,8
6 401-500m nad c.	-	-	8	7,0	4	3,3	7	11,5	3	3,2	5	11,6	25	13,6	19	16,2	-	-	71	8,9
7 501 in več m nad obč.c.	-	-	2	1,7	3	2,5	4	6,6	1	1,1	4	9,3	22	12,0	18	15,4	1	2,9	55	6,9
Skupaj	31	100	115	100	121	100	61	100	95	100	43	100	184	100	117	100	35	100	802	100,0

***** C I T I Z E N S H I P I N F O R M A T I O N *****
 DA 1172784 (CPA FILE NO.) BY 120 KATASYRSKA RBOTNA ***** PAGE 1 OF 2

P6	CITY	ROW	PCT	CITY										FCW	TOTAL
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
				530,637											
	DD 1910	1	52	31	97	16	106	14	616	90	18	5	1316		
			4.7	3.4	7.4	1.2	9.1	1.1	46.8	6.8	1.4	.4	12.6		
			13.6	10.5	15.3	5.6	35.2	20.2	9.7	11.4	17.1	22.7			
			.5	.5	.0	.2	1.0	.5	5.9	.0	.2	.0			
	1010-1040	2	95	20	41	39	27	8	860	06	24	1	1340		
			7.0	1.5	3.0	2.9	1.5	.6	63.8	7.1	1.8	.1	12.9		
			21.2	6.5	6.5	14.2	5.6	10.3	13.5	12.2	22.9	4.3			
			.9	.2	.4	.4	.2	.3	8.2	.9	.2	.0			
	1041-1045	3	12	4	10	9	0	6	46	3	0	0	83		
			14.5	4.8	12.0	0	0	0	55.4	3.6	0	0	.8		
			2.7	1.3	1.6	0	0	0	.7	.4	0	0			
			.1	.0	.1	.0	0	0	.4	.0	0	0			
	1946-1950	4	93	26	97	35	55	2	1415	64	10	3	2001		
			4.6	1.3	4.0	1.8	2.7	.1	70.7	3.2	.5	.1	19.1		
			21.7	8.4	15.3	14.0	18.2	2.2	22.2	8.1	9.5	13.0			
			.9	.2	.9	.3	.5	.0	13.5	.6	.1	.0			
	1951-1970	5	84	82	133	83	75	4	1766	143	14	6	2674		
			7.1	3.1	5.2	3.1	2.8	.1	66.0	5.3	.5	.2	25.5		
			18.7	26.5	21.0	34.4	24.0	6.7	27.7	18.2	13.3	26.1			
			.6	.8	1.3	.8	.7	.0	16.8	1.4	.1	.1			
	1971-1980	6	105	127	251	67	45	32	1666	391	39	8	3064		
			3.4	4.1	8.2	2.2	1.5	1.1	54.4	12.8	1.3	.3	29.2		
			22.9	41.0	30.5	27.8	15.0	53.2	26.2	40.7	37.1	34.8			
			1.0	1.2	2.4	.6	.4	.3	15.9	3.7	.4	.1			
	COLUMN TOTAL		449	310	634	241	302	60	6369	787	105	23	10486		
	(CONTINUED)		4.3	3.0	6.0	2.3	2.9	.6	60.7	7.5	1.0	.2	100.0		

104

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

P30	CUMULATIVE	CROSS TABULATION															ROW TOTAL
		12189	2179	2167	2074	2191	2190	16	16	16	16	16	16	16	16	16	
00	1910	11	11	12	13	14	15	16	16	16	16	16	16	16	16	16	1216
		58	10	21	39	11	52	58	58	58	58	58	58	58	58	58	1316
		4.4	.8	1.7	2.9	.8	4.7	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4	12.6
		97.2	81.1	25.9	27.0	20.8	20.8	20.8	20.8	20.8	20.8	20.8	20.8	20.8	20.8	20.8	
		.0	.1	.5	.5	.1	.5	.6	.5	.5	.5	.5	.5	.5	.5	.5	
1910-1945		23	4	30	30	3	34	49	49	49	49	49	49	49	49	49	1348
		14.7	12.3	28.2	28.2	.2	28.6	38.6	38.6	38.6	38.6	38.6	38.6	38.6	38.6	38.6	12.9
		1.2	.0	1.3	1.3	.0	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	
		0	0	2.4	2.4	0	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	
		0	0	1.0	1.0	0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	
		0	0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	
1945-1960		15	6	30	30	7	41	48	48	48	48	48	48	48	48	48	2001
		7.1	4.4	14.5	14.5	.3	14.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.1
		1.6	23.0	19.2	19.2	14.9	15.2	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	19.8	
		.1	.1	.8	.8	.1	.8	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	
1960-1970		21	5	32	32	5	37	42	42	42	42	42	42	42	42	42	2674
		13.5	15.6	18.2	18.2	.9	19.0	21.6	21.6	21.6	21.6	21.6	21.6	21.6	21.6	21.6	25.5
		.2	.0	.3	.3	.0	.3	.6	.6	.6	.6	.6	.6	.6	.6	.6	
1970-1980		39	5	52	52	24	76	140	140	140	140	140	140	140	140	140	3064
		20.3	15.6	18.7	18.7	8.8	27.5	48.6	48.6	48.6	48.6	48.6	48.6	48.6	48.6	48.6	29.2
		23.5	15.6	26.4	26.4	48.0	29.7	27.7	27.7	27.7	27.7	27.7	27.7	27.7	27.7	27.7	
		.4	.0	.5	.5	.2	.7	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	
CUMULATIVE TOTAL		56	32	107	107	50	256	413	413	413	413	413	413	413	413	413	10486
		1.5	.8	1.7	1.7	.8	1.7	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	103.0

NUMBER OF MISSING OBSERVATIONS = 352

***** C R I S T I A R U L A T O R U I F *****
 TO COUNTRY: SLOVENE STAVBE BY: P31 KS
 ***** PAGE 1 OF 2

F6	P31											P31											ROW TOTAL		
	COUNTRY		IBL. DUBRA		DUVJE MO		HEUŠICA		JAVORNT		KR. GORA		PLANINA		PLAVŽ JE		PODMEŽAK		RATEČE P		SAVA JESI			IZIROVN.-	
	ROW	PCT	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20		21	22
1	1	62	108	106	176	164	27	105	33	51	322	162	1316	4.7	8.2	6.1	13.4	12.5	2.1	8.0	2.5	3.9	24.5	12.3	12.6
1918		14.3	19.8	35.2	18.5	13.9	15.4	3.8	5.8	25.9	22.6	15.3		.6	1.0	1.0	1.7	1.6	.3	1.0	.3	.5	3.1	1.5	
2	1	88	44	20	330	158	20	136	216	30	194	104	1348	5.5	3.3	1.5	24.5	11.7	2.3	10.1	16.0	2.2	14.4	7.7	12.4
1919-1940		21.3	6.4	6.6	19.7	13.2	16.6	4.9	38.2	15.2	13.6	7.6		.8	.4	.2	3.1	1.5	.3	1.3	2.1	.3	1.9	1.0	
3	1	12	10	0	8	2	0	25	8	2	5	10	33	14.5	12.0	0	0.6	3.6	0	30.1	9.6	2.4	6.0	13.3	8.8
1941-1945		2.8	1.5	0	.5	.2	.0	.9	1.4	1.0	.4	.9		.1	.1	.0	.1	.0	.2	.1	.1	.0	.0	.1	
4	1	87	134	55	252	115	25	693	224	30	155	166	2001	4.3	5.2	2.7	17.6	5.7	1.0	34.6	11.2	1.5	7.7	3.3	19.1
1946-1960		21.0	15.2	18.3	21.0	9.7	11.4	25.1	39.6	15.2	10.9	15.3		.8	1.0	.5	3.4	1.2	.2	6.6	2.1	.3	1.5	1.6	
5	1	82	143	75	518	247	30	807	46	32	396	298	2674	3.1	5.3	2.8	19.4	9.2	1.1	30.2	1.7	1.2	14.8	11.1	25.5
1961-1970		18.9	20.9	24.9	30.9	20.9	17.1	29.2	8.1	16.2	27.8	27.5		.8	1.4	.7	4.9	2.4	.2	7.7	.4	.3	3.8	2.8	
6	1	103	275	45	202	497	70	996	39	52	353	342	3064	3.4	9.0	1.5	9.5	16.2	2.3	32.5	1.3	1.7	11.5	11.2	29.2
1971-1980		23.7	40.2	15.0	17.4	42.6	46.6	36.1	6.9	26.4	24.8	31.6		1.0	2.6	.4	2.8	4.7	.7	9.5	.4	.5	3.4	3.3	
COLUMN TOTAL		434	684	301	1676	1184	175	2762	366	197	1425	1382	10486	4.1	6.5	2.9	16.0	11.2	1.7	26.3	5.4	1.9	13.6	10.3	106.0

(CONTINUED)

106

PC	COUNT	F30									PDV TOTAL
		501-600M	601-700M	701-800M	801-900M	901-1000					
		5	6	7	8	9					
1910	1	845	150	90	195	36					1316
		64.2	11.4	6.8	14.8	2.7					12.6
		10.8	20.7	16.0	17.1	15.6					
		8.1	1.4	.9	1.9	.3					
1910-1940		143	51	69	147	31					1348
		77.4	3.8	5.1	10.9	2.6					12.9
		13.3	7.0	12.2	12.9	16.7					
		9.9	.5	.7	1.4	.4					
1940-1949		54	6	8	5						83
		77.1	7.2	9.6	6.0						.8
		.8	.8	1.4	.4						
		.6	.1	.1	.0						
1940-1960		164	115	90	107	21					2001
		83.2	5.9	4.5	5.3	1.1					19.1
		21.2	16.4	16.0	9.4	9.2					
		15.9	1.1	.9	1.0	.2					
1960-1971	5	2133	166	142	199	32					2674
		79.6	6.3	5.3	7.4	1.2					25.7
		27.2	25.1	25.2	17.5	14.1					
		20.3	1.6	1.4	1.9	.2					
1971-1980	6	2082	232	165	485	101					3077
		88.0	7.6	5.4	15.8	3.3					29.2
		26.6	32.0	29.3	42.6	44.1					
		19.9	2.2	1.6	4.6	1.0					
COLUMN TOTAL		7831	726	564	1138	227					10486
TOTAL		74.7	6.9	5.4	10.9	2.7					100.1

NUMBER OF MISSING OBSERVATIONS = 252

BR - RACUNALNIŠKI SLOVITVE LJUBLJANA

INSTITUT ZA GEOGRAFIJO
 REPUBLIŠKOSTI STANOVANJE OBČINA JFSENICE
 FILE: NONAME (CREATION DATE = 12/13/84)

PC	COUNT	F30									PDV TOTAL
		501-600M	601-700M	701-800M	801-900M	901-1000					
		5	6	7	8	9					
1920	1	274	27	41	77	14					433
		63.3	6.2	9.5	17.8	3.2					4.1
		3.4	3.6	6.6	6.4	5.4					
		2.5	.2	.4	.7	.1					
1920-40		153	163	120	328	51					2322
		71.2	7.0	5.2	14.1	2.5					21.6
		20.6	22.0	19.4	27.3	22.8					
		15.3	1.5	1.1	3.0	.5					
40-60		354	315	200	308	83					4260
		78.7	7.4	4.7	7.2	1.9					39.2
		41.8	42.6	32.4	25.6	32.2					
		20.9	2.9	1.8	2.8	.8					
60-80		1013	124	127	270	51					2339
		77.5	5.3	5.4	9.4	2.4					21.7
		22.6	16.8	20.6	18.3	21.3					
		16.7	1.1	1.2	2.0	.5					
80-100		364	68	71	116	21					644
		8.5	5.1	8.4	13.7	3.1					7.8
		7.0	9.2	11.5	9.7	9.7					
		1.2	.5	.7	1.1	.2					
100-100		363	43	50	152	22					600
		16.7	6.7	9.2	23.8	3.6					29.9
		4.5	3.8	9.5	12.7	8.9					
		3.3	.4	.5	1.4	.2					
COLUMN TOTAL		8621	740	618	1201	258					10838
TOTAL		74.0	6.8	5.7	11.1	2.4					100.0

CONSTABULATION OF ... VIŠINSKI PASOVI

Table with columns: ROW, COL, CENTER, DU 100M, 101-200M, 201-300M, 301-400M, ROW TOTAL. Includes sub-totals for COL 1-5 and a final TOTAL row.

OF MISCELLANEOUS OBSERVATIONS = 352

RACUNALNISKE STORITVE, LJUBLJANA ... (CREATION DATE = 12/06/84)

CONSTABULATION OF ... VIŠINSKI PASOVI

Table with columns: ROW, COL, CENTER, DU 100M, 101-200M, 201-300M, 301-400M, ROW TOTAL. Includes sub-totals for COL 1-5 and a final TOTAL row.

V tej fazi razpolagamo z nedokončanimi analizami pomembnih dejavnikov urbanizacije in industrializacije, zato ne predstavljamo tipologije, ki bo končni rezultat našega proučevanja.

D. Ogrin, 1967: Evstijeva oselja in urbanizacija, Speminski zbornik
4. Dokumentacija o raziskavi (za vse Alpe), s. 14-18. Ljubljana

H. Lefebvre, 1970: La revolution Urbaine, Gallimard, Paris.

Vsi dokumenti in podatki, ki so večinoma shranjeni na magnetnih trakovih, so dostopni v INDOK službi inštituta ali osebno pri nosilcu tega tematskega sklopa.

J. Toty, 1964: Peouliarities in the Process of Urbanization on the Great Hungarian Plain, Geographical essays in Hungary,

V. in V. Kokole, 1969: Urbanizacija podeželja v Sloveniji, Geografski vestnik, let. 41, s. 3-23, Ljubljana.

A. Melik, 1961: Rast naših mest v najnovejši dobi, Dela SAZU, Ljubljana.

I. Glonar, 1981: Naselja s pretežno kmečkim prebivalstvom, Pribezi in študije, letnik 27, številki 3-4, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, s. 19-22.

Procesi urbanizacije v SR Sloveniji, I. faza, 1978, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana, s. 1-41, 313-318.

VI. Kokole, 1976: Prispevek k identifikaciji ruralno-urbanega kontinuuma, Geografski vestnik, let. 48, Ljubljana.

T. Klemenčič, 1970: Urbanizacija kot družbenogospodarski pojav in problem, Ekonomska revija, številki 3-4, Ljubljana.

J. Berenyi, 1984: Spatial Relationship of Urbanisation and Changes of Land Use Structure, Geographical Essays in Hungary, Budapest, s. 229-246.

Vera Kokole, 1967: Gospodarska struktura prebivalstva Slovenije kot pokazatelj urbanskih funkcij, Geografski obzornik let. 14, številka 2, Ljubljana, s. 37-41.

VI. Kokole, 1982: Funkcije slovenskih mest (Fokus opredelitve s osiroma na strukturo aktivnega prebivalstva), Geografski vestnik, let. 34, Ljubljana, s. 21-60.

Literatura

- D. Ogrin, 1967: Kmetijska zemlja in urbanizacija, Spominski zbornik Biotehnične fakultete v Ljubljani, s. 14-18. Ljubljana
- H. Lefebvre, 1970: La revolution Urbaine, Gallimard, Paris.
Prevod M.Vukmirović - Mihailović: Urbana revolucija, Nolt, Beograd 1974.
- J.Toth, 1984: Peculiarities in the Process of Urbanization on the Great hungarian plain. Geographical essays in Hungary, Budapest, s. 113-125.
- V. in V. Kokole, 1969: Urbanizacija podeželja v Sloveniji, Geografski vestnik, let. 41, s. 3-23, Ljubljana.
- A. Melik, 1961: Rast naših mest v novejši dobi, Dela SAZU, Ljubljana.
- I.Glonar, 1981: Naselja s pretežno kmečkim prebivalstvom, Prikazi in študije, letnik 27, številka 3-4, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, s. 19-22.
- Procesi urbanizacije v SR Sloveniji, I.faza, 1978, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana, s. 1-41, 313-318.
- Vl.Kokole, 1976: Prispevek k identifikaciji ruralno-urbanega kontinuuma, Geografski vestnik, let.48, Ljubljana.
- T.Klemenčič, 1970: Urbanizacija kot družbenogospodarski pojav in problem, Ekonomska revija, številka 3-4, Ljubljana.
- J. Berenyi, 1984: Spatial Relation ship of Urbanization and Changes of Land Use Structure, Geographical Essays in Hungary, Budapest, s. 229-246.
- Vera Kokole, 1967: Gospodarska struktura prebivalstva Slovenije kot pokazatelj urbanskih funkcij, Geografski obzornik let. 14, številka 2, Ljubljana, s. 37-41.
- Vl.Kokole, 1962: Funkcije slovenskih mest (Poskus opredelitve z ozirom na strukturo aktivnega prebivalstva), Geografski vestnik, let. 34, Ljubljana, s. 21-60.

100 GENOČIO

PROBLEMATIKA DINAMIKA V DOLENJSKI REGIJI S Poudarkom NA
SVOJEM IZSELEKCIJSKEM

PROBLEMATIKA REGIONALNEGA RAZVOJA DOLENJSKE

Migracije prebivalstva so temeljni proces spreminjanja pro-
storakih struktur oziroma človekove prostorske organizira-
nosti (tudi načina poselitve) in socialno-ekonomskega ustro-
ja nekakega območja. **Nosilec** : Drago Kladnik sprememb v geo-
grafski strukturi ožjih ali širših območij zemeljske površin-
ne sfere. Pri proučevanju tega procesa postavlja geograf
(med drugim) v ospredje posamezne vidike ljudskega obstoja,
ki vplivajo na prostorske spremembe in prostorsko organizi-
ranost na vseh nivojih. Migracije prebivalstva odsevajo
preko socialne, ekonomske in prostorske spremembe ter so
uporabljive tudi kot indikator za tipiziranje posameznih
območij. Vredijo spremembe v prostorski strukturi ter vodijo
k novim oblikam in prostorski organiziranosti osnovnih fun-
kcij ljudskega obstoja (bivanje, delo, oskrba, udeležba
v prometu, izobraževanje, rekreacije itd.).

Ena oblika gibanja prebivalstva v prostoru povzroča dele-
ne spremembe na zemeljski površini. Med različnimi oblike-
mi gibanja pa so ravno trajne migracije na daljše razdalje
te, ki vsebujejo najširšo paleto akcij, rezultat le-teh
so vedno nove strukture oziroma spremembe regionalnih
stevov (Canario, 1981; 195). Sodijo med najkompleksnejše

UDK 911 . 3 : 325 . 2 (497 . 12 - 12) = 863

RADO GENORIO^xSELITVENA DINAMIKA V DOLENJSKI REGIJI S POUČARKOM NA
TRAJNEM IZSELJEVANJUUvod

Migracije prebivalstva so temeljni proces spreminjanja prostorskih struktur oziroma človekove prostorske organiziranosti (tudi načina poselitve) in socialno-ekonomskega ustroja nekega območja. Torej so tudi dejavnik sprememb v geografski strukturi ožjih ali širših območij zemeljske površinske sfere. Pri proučevanju tega procesa postavlja geograf (med drugim) v ospredje posamezne vidike ljudskega obstoja, ki vplivajo na prostorske spremembe in prostorsko organiziranost na vseh nivojih. Migracije prebivalstva odsevajo namreč socialne, ekonomske in prostorske spremembe ter so uporabljive tudi kot indikator za tipiziranje posameznih območij. Vršijo spremembe v prostorski strukturi ter vodijo k novim oblikam in prostorski organiziranosti osnovnih funkcij ljudskega obstoja (bivanje, delo, oskrba, udeležba v prometu, izobraževanje, rekreacija itd.).

Vsaka oblika gibanja prebivalstva v prostoru povzroča določene spremembe na zemeljski površini. Med različnimi oblikami gibanja pa so ravno trajne migracije na daljše razdalje tiste, ki vsebujejo najširšo paleto akcij, rezultat le-teh pa so vedno nove strukture oziroma spremembe regionalnih sistemov (Genorio, 1981; 195). Sodijo med najkompleksnejše

^xmag., Inštitut za geografijo Univerze E.Kardelja v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Trg franc.rev.7., YU

komponente v rasti in spremembi števila prebivalstva. Zaradi tega, kot trdi Demko (1970; 286) - ker so neločljivo povezane s prostorskimi karakteristikami, so še posebej tudi predmet proučevanj v geografiji.

Če hočemo na primeru Dolenjske regije upoštevati vse vidike migracijskega procesa, je potreben dosti širši pristop. Vendar to ni namen niti ni to mogoče v tako kratkem prispevku. Zaradi tega je v ospredje postavljeno predvsem trajno izseljevanje - tako na daljše razdalje (v tujino) kot tudi na krajše. Ta vidik je predstavljen ločeno po obsegu in območjih. Hkrati pa so opredeljeni nekateri vzroki in posledice izseljevanja, zlasti tisti, ki skupaj z drugimi prostorskimi procesi pogojujejo oziroma so pogojevali transformacijo celotne regije. Lahko rečemo, da gre do neke mere tudi za obravnavanje selitev v povezanosti z razvojem območja. Same selitve prebivalstva so empirično utemeljene, medtem ko so drugi vidiki, ki spremljajo ta pojav samo omenjeni zaradi lažjega razumevanja tega procesa.

Gledano z vidika geografske teorije proučevanja migracijskega procesa je v prispevku osvetljen tisti vidik, ki obravnava izseljevanje v povezavi z izvornim območjem ter v povezavi z drugimi prostorskimi procesi. V okviru tega pa so posredno poudarjeni sledeči vzroki oziroma posledice izseljevanja:

- demografski (Zaradi množičnega izseljevanja prebivalstva se pojavlja deficit mladega prebivalstva, ki močno zniža stopnjo rodnosti. Demografski razvoj vodi v stagnacijo ali nazadovanje števila prebivalstva. S tem v zvezi se pojavljajo depopulacijska območja z ostarelo strukturo agrarnega prebivalstva in razkrojem kulturne pokrajine);

- ekonomski (Zaostala agrarna produkcija in z njo povezano primitivno kmetovanje; nizka stopnja industrijske proizvodnje, propad tradicionalnih obrtnih dejavnosti; zmanjšani eksistenčni pogoji zaradi znižanega standarda; neustrezne možnosti zaposlovanja in podobno. Vse to je povzročalo v bližnji preteklosti, deloma pa povzročča še danes, da je bil višek agrarnega prebivalstva prisiljen iskati svojo existenco izven izvornega območja);
- socialni (Izseljevanje je pomenilo določeno socialno tradicijo, kar je povzročalo določeno verižnost v selitvenih tokovih. Pri tem so odigrali pomembno vlogo že odseljeni sorodniki in prijatelji. Veliko vlogo so odigrale zlasti informacije, ki so kot eksterni dejavnik vplivale na spremembe v predstavah o namembnih območjih);
- politični (Revolucionarne spremembe v izvornem območju - zlasti v času NOB in v prvih letih po vojni so prisilile posameznike ali skupine, da so se izselili zaradi možnih represalij ali zaradi nasprotovanja novemu družbenemu sistemu).

Omenjeni dejavniki so v posameznih fazah različno vplivali na izseljevanje. Ker so le-ti več ali manj znani - vsaj za obdobje klasičnega izseljevanja - v tekstu niso deležni večje omembe. Poleg tega pa so bili že na primeru Dolenjske regije ob priliki prejšnjega geografskega zborovanja na Dolenjskem že obravnavani (Dobovšek M., 1962; Šuklje M., 1937). Zaradi tega je večji poudarek posvečen selitvam v obdobju dvajsetih let in obravnavanju tega procesa z današnje perspektive. Da bi vsaj deloma zadostili potrebam po predstavitvi izseljevanja, ki je prav v tej regiji tako radikalno vplivalo na demografski razvoj ter porušilo prvobitno obliko dokaj enakomerne poselitve, so bili uporabljeni predvsem podatki popisov prebivalstva; za novejša obdobja

pa tudi letni statistični podatki Zavoda SR Slovenije za statistiko o neto selitvah po posameznih občinah. Pri slednjih so upoštevane vse selitve, ki vplivajo na selitveni saldo občin (pri tem so upoštevane medobčinske in medrepubliške selitve ter selitve v tujino), ne pa tudi celotne regije.

Dolenjska regija - območja tradicionalnega izseljevanja

Obravnavano območje je že od srede preteklega stoletja vključeno v intenzivne tokove izseljevanja v tujino. V tem pogledu je že od vsega začetka prednjačila predvsem Bela krajina. Razen Prekmurja, bi težko našli še kakšno drugo območje na slovenskem etničnem ozemlju, ki je dalo toliko ljudi v tujino kot ravno robna Bela krajina. Razlog tem selitvam so bile predvsem težke gospodarske razmere, v katerih se je znašel tamkajšnji kmečki živelj ob nastopu industrijske revolucije; kasneje pa zapozneli razvoj neagrarnih dejavnosti. Z uporabo posredne metode (od dejanskega prirastka prebivalstva ob dveh zaporednih stanjih odštejemo njegov naravni prirastek), ki je edino možna pri ugotavljanju izselitev v obdobju pred prvo svetovno vojno, smo ugotovili, da se je praktično izselil celotni naravni prirastek prebivalstva, v posameznih območjih pa je bila zaradi izseljevanja močno načeta tudi sama prebivalstvena baza. To se zlasti očitno pokaže v večjem številu belokranjskih naselij ter v primeru hribovitih območij občin Novo mesto in Trebnje. Izračun kaže, da se je od srede preteklega stoletja pa do prve svetovne vojne izselilo iz območja današnjih občin Dolenjske regije okrog 23.000 ljudi. V absolutnem in relativnem pogledu je že takrat prednjačilo belokranjsko območje, ki predstavlja v omenjenem številu več kot polovico vseh izselitev. Ali drugače povedano: izselila se je tretjina vsega prebivalstva občin Črnomelj in Metlika. Izseljevanje je bilo v tem času usmerjeno predvsem

v ZDA; v manjši meri pa tudi v druge dežele onstran oceanov ter na kontinentu. V bistvu je imelo to izseljevanje po svoje značaj "bega s podeželja" oziroma "bega v mesta" industrijsko razvitih dežel. Zaradi množičnega izseljevanja v tujino se je zlasti v hribovitem in kraškem svetu bistveno spremenilo tradicionalno razmerje v agrarni poselitvi. Razlike v gostoti poselitve so se začele večati, kar se očitno kaže tudi še vedno v današnji podobi pokrajine.

Množično izseljevanje v tujino se je nadaljevalo tudi v obdobju med obema vojnama ter v prvih povojnih letih. Pri tem so se psreminjale le smeri izseljevanja v tujino. Tako so v obdobju med obema vojnama ZDA zamenjale predvsem Kanada, Argentina, Nemčija in Francija. Kanadi in Argentini pa se po zadnji vojni pridružita še Avstralija in ponovno tudi ZDA. V zadnjem primeru gre ob že omenjenih ekonomskih vzrokih za izseljevanje omeniti tudi politične in socialne - povezane s tradicijo izseljevanja v tujino.

Obseg izselitev je bil med obema vojnama sicer nižji kot predhodni, vendar je ljub temu v omenjenih štirih občinah zajel okrog 10.000 ljudi (Dobovšek M., 1962; 182-191). Ponovno pa se obseg izselitev močno poveča v petdesetih letih - vendar takrat že tudi na račun izseljevanja v industrijska središča osrednje Slovenije. Vse štiri občine beležijo v obdobju 1948 - 1961 prebivalstveno izgubo v višini 9.560. Relativno gledano sta ponovno največjo izgubo utrpeli obe belokranjski občini in občina Trebnje. V novomeški občini pa so prvi industrijski obrati omogočili, da si je - sicer že skromni - del prebivalstva našel zaslužek doma. Prav zapoznena industrializacija regije je eden glavnih vzrokov, da je bil obseg zunanjih selitev v tem obdobju še vedno izredno visok, medtem ko je v Sloveniji v celoti gledano ta obseg že močno upadal v vsem povojnem obdobju. Posamezna območja Dolenjske

regije pa so zaradi močnega izseljevanja še naprej nazadovala. Intenzivnost izselitev je marsikje celo preseгла tisto v času pred prvo svetovno vojno. Prednjačila so hribovita območja - zlasti Krško hribovje, Suha krajina, Podgorje ter celotna Bela krajina - razen upravnih središč. Ti tokovi niso zajeli le novomeške kotline, dela doline Krke ter Temeniškega podolja. Zaradi močnega izseljevanja je število prebivalcev v obdobju med popisoma leta 1953 in 1961 ponovno upadlo v občinah: Ortomelj, Metlika in Trebnje; medtem ko je v občini Novo mesto v tem času le rahlo narastlo.

Selitvena dinamika po letu 1960

Do določenih sprememb v pogledu selitvene dinamike je v obravnavanem območju prišlo šele v novejšem obdobju, zlasti po gospodarski reformi, ko se tudi v Dolenjski regiji začne postopoma uveljavljati neagrarni sektor dejavnosti - predvsem pa industrija. To je povzročilo spremembe v obsegu, smereh, strukturi in tudi pojavnih oblikah selitev. Izselsjevanje v tujino se je bistveno zmanjšalo. Omembe vredno je le izseljevanje v dežele zahodne Evrope koncem šestdesetih in v začetku sedemdesetih let. Izselsjevanje iz hribovitih oziroma robnih območij pa je potekalo še naprej predvsem v smeri industrijskih središč znotraj republike. Po drugi strani pa beležimo v tem obdobju vsled industrializacije močno priselsjevanje iz drugih republik. Tako pomeni zlasti desetletje 1961 - 1971 bistveni prelom tudi v selitvenih trendih Dolenjske regije s pripombo, da je omenjeni proces izredno diferenciran, saj je zajel le ožja območja regije. V prvi vrsti Novomeška kotlina, dolina Krke ter posamezna upravna središča občin. Ostala območja so bila tudi v tem obdobju več ali manj še naprej podvržena razselsjevanju. Depopulacija hribovskih območij, ki jo beležimo že od srede preteklega stoletja, se je z različno

intenzivnostjo nadaljevala tudi v najnovejšem času; čeprav tu že dolgo ni več govora o kakšni agrarni prenaseljenosti. Več kot stoletno izseljevanja je povzročilo stalno krčenje poseljenega prostora. Tako je kritičen položaj zaradi tega nastal predvsem v dolini Kolpe, v Suhi krajini in delu Krškega hribovja. To so ruralna območja z močno depopulacijo (Gosar L.: 1963; 21). Omenjena območja že dolgo časa ne dosegajo več tistega praga, ki še omogoča enostavno reprodukcijo prebivalstva.

Selitveno dinamiko v tem obdobju je tudi lažje empirično opredeliti. Koristne so zlasti neposredne evidence o selitvah preko registra prebivalstva. Prav s pomočjo slednjih je mogoče natančen vpogled v značilnosti novejših selitvenih tokov Dolenjske regije. Analize neto selitev za posamezne občine jasno odražajo nekatere tokove družbenega razvoja celotne regije oziroma njenih posameznih delov in nenazadnje številnih prostorskih procesov, ki so v zadnjem času bistveno vplivali na spremembe prostorske strukture. Podatki o neto selitvah kažejo (glej tabelo in grafikone), da je v globalu gledano - z vidika posameznih občin - selitveni saldo za obdobje 1961 - 1980 negativen samo še v primeru občine Črnomelj in občine Trebnje. Močnejše izseljevanje nad priseljevanjem je bilo še v vsem obdobju šestdesetih let v vseh občinah, razen Metlike. In to celo v občini Novo mesto, ki je v tem času že beležilo močne tokove doseljevanja iz drugih republik. Zaradi zmanjševanja obsega izselitev v obdobju 1971 - 1980 je selitveni saldo negativen samo še v občinah Črnomelj in Trebnje; pa še tu je v primerjavi s predhodnim obdobjem bistveno manjši - v izgubi prebivalstva že malenkosten, če ga primerjamo z neto izgubami prebivalstva v obdobju pred letom 1960. Očitno se kaže, da je v Trebnjem in tudi v Črnomlju pozni razvoj industrije šele v

sedemdesetih letih zmanjšal obseg izselitev. Rezultat tega je, da tudi število prebivalcev v omenjenih občinah nič več ne nazaduje, temveč kaže celo tendenco rahlega naraščanja.

Da se je bistveno zmanjšal tudi obseg izseljevanja v tujino, nam kažejo tudi podatki popisa prebivalstva "začasno zaposlenih" v tujini. Po zadnjem popisu je le-teh v tujini iz Dolenjske regije le še 1.822, kar je precej manj v primerjavi z letom 1971, ko jih je bilo še 2.341. Ti podatki kažejo, da se je obseg zaposlovanja v tujini zmanjševal v vsem obdobju sedemdesetih let sorazmerno vsem izselitvam iz območja Dolenjske regije. Najbolj pa iz območja občine Črnomelj; medtem ko je število zaposlenih iz občine Trebnje celo nekoliko narastlo. Vendar pa je to število zanemarljivo v primerjavi z obsegom zunanjih selitev iz te občine v predhodnih obdobjih.

Zanimivejšo sliko nam nudi izračun koeficientov zaposlenosti v tujini po posameznih krajevnih skupnostih Dolenjske regije (glej karto). Slednji nam potrjuje tezo o diferenciranih tokovih izseljevanja v tujino. V novejšem obdobju se je ta proces nadaljeval predvsem v območjih, ki so bila izven vpliva industrijskih središč oziroma ta v svojem zapoznelem razvoju niso mogla pritegniti prebivalstva širših območij. Po drugi strani pa gre upoštevati tudi tradicijo izseljevanja v tujino prav iz območij, ki so v zadnjih sto letih dala tujini največ ljudi. Tu so mišljene KS Adlešiči, Dobliče, Vinica, Talčji vrh in Butoraj v občini Črnomelj ter Božakovo, Radovica, Rosalnice in Gradac v občini Metlika. V vseh omenjenih krajevnih skupnostih je koeficient "zaposlenosti" v tujini nad 40. Absolutno najvišji je v krajevni skupnosti Radovica v občini Metlika (76,16), kar pomeni, da jih je na 1.000 prebivalcev 76 na začasnem delu v tujini.

Tabela: SELITVENA DINAMIKA V OBČINAH DOLENJSKE REGIJE V LETIH 1961 - 1970
IN 1971 - 1980

Občina	1961 - 1970			1971 - 1980			S k u p a j		
	prise- litve	izse- litve	saldo	prise- litve	izse- litve	saldo	prise- litve	izse- litve	saldo
Črnomelj	2.738	3.872	- 1.134	2.620	2.855	- 235	5.358	6.727	- 1.369
Metlika	2.040	1.904	- 136	2.622	2.011	+ 611	4.662	3.915	+ 747
Novo mesto	8.406	8.790	- 384	7.517	5.814	+1.703	15.923	14.604	+ 1.319
Trebnje	2.658	4.446	- 1.788	2.532	2.786	- 254	5.190	7.232	- 2.042

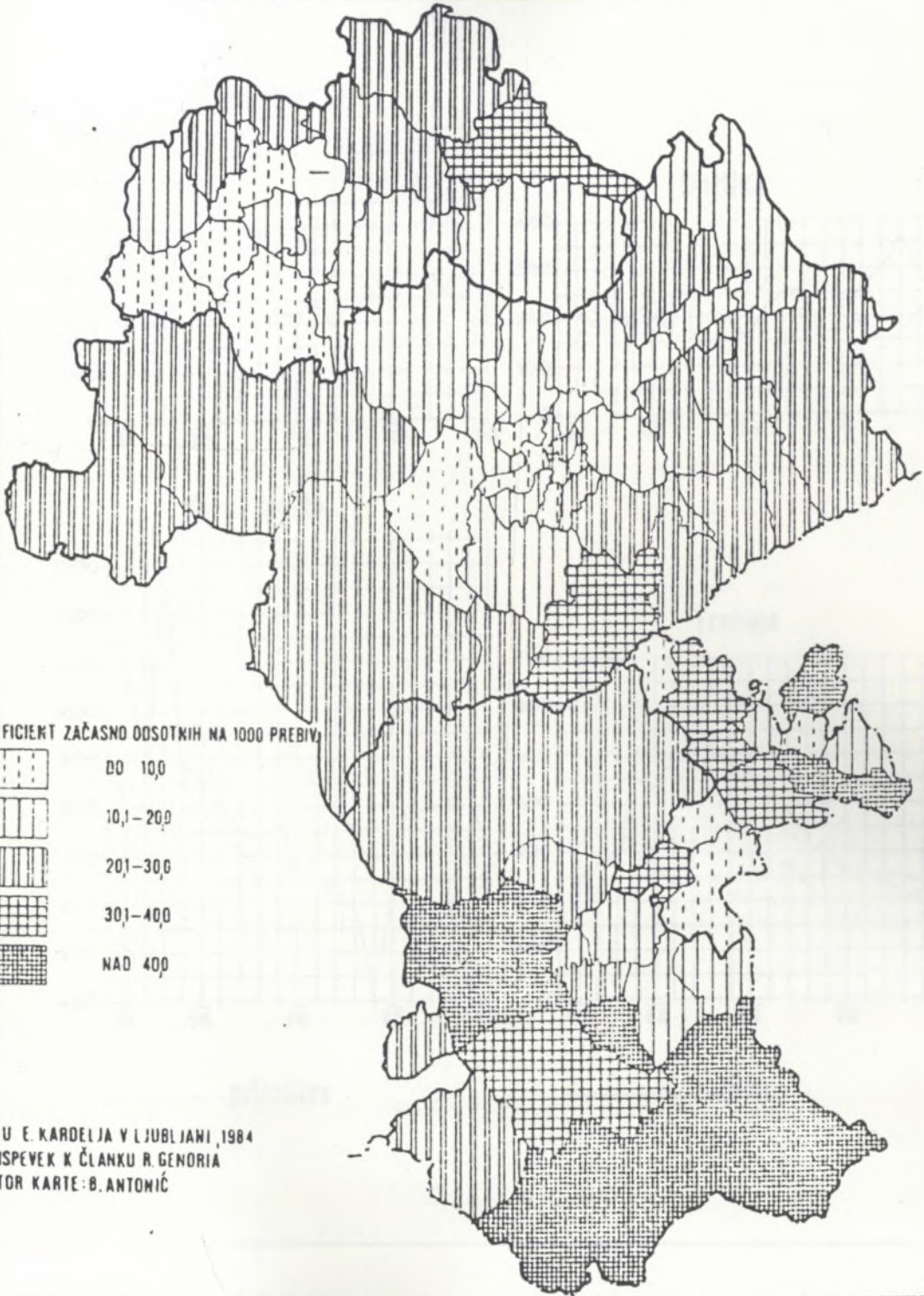
Tudi ta del prispevka nam posredno pokaže, da so selitve v dobršni meri vplivale na spremembe v prostorski strukturi Dolenjske regije. Več kot stoletno izseljevanje v tujino in tudi v industrijska središča Slovenije je pomenilo ogromno izgubo prebivalstva. Največ škode so pri tem utrpela kraška in hribovita območja - večinoma robna območja sedanjih občin. Od nekdanje dokaj enakomerne poselitve s številnimi majhnimi agrarnimi središči (trgi) se je tudi zaradi intenzivnih selitev regija polarizirala v dvoje popolnoma različnih območij. Na eni strani so območja s pozitivnimi regionalnimi trendi ter z možnostjo nadaljnjega razvoja; na drugi pa obsežna območja v zaledju s krčenjem poselitvenega prostora in razkrojem kulturne pokrajine.

LITERATURA

- Demko G. et all, Population Geography, New York 1970.
- Dobovšek M., Gibanje prebivalstva na ozemlju Novomeškega okraja v letih 1869 - 1961. Dolenjska zemlja in ljudje, Novo mesto 1962, str. 175 - 199.
- Genorio R., Geografsko proučevanje mednarodnih migracij, Geographica Slovenica 12, Ljubljana 1981, str. 193 - 210.
- Gosar L. et all., Usklajevanje sektorskih politik za izvedbo alternativ poselitvenega razvoja Slovenije, Raziskovalna naloga, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana 1983.
- Statistični podatki po občinah SR Slovenije, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana. Zvezki: I(1962); X (1965); III(1969); XI(1974); XXI(1977); KV(1982).
- Šuklje M., Izseljevanje in doseljevanje v Žumberku, Geografski vestnik XII.-XIII. 1936-1937; Ljubljana, str. 170 - 183.

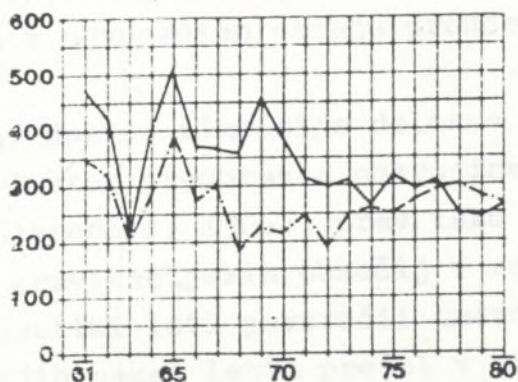
DOLENJSKA REGIJA-KOEFICIENT PREBIVALCEV, KI SO ZAČASNO V TUJINI LETA 1981

0 5 10 15 20 25 km

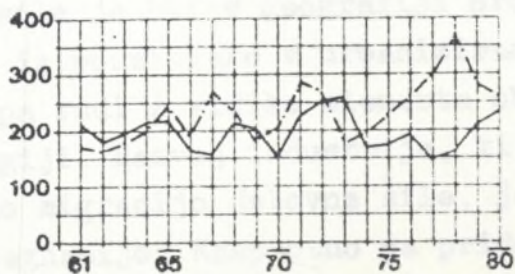

SELITVENA DINAMIKA PO OBČINAH DOLENJSKE REGIJE V OBDOBJU 1961 - 1980

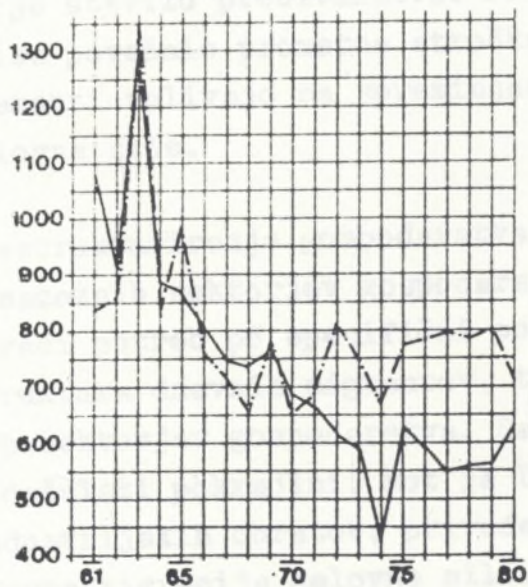
Črnomelj

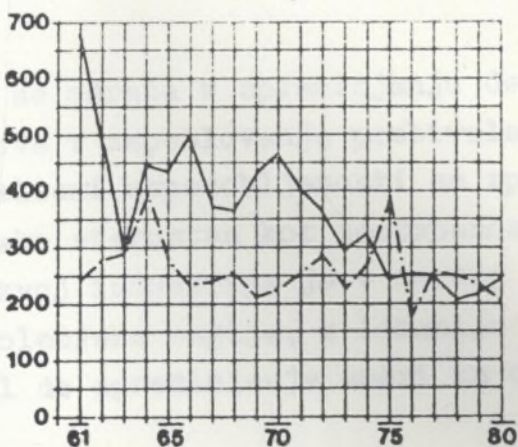
Metlika

Novo mesto

Trebnje

----- priselitve

———— izselitve

IVO PIRY

DNEVNA MIGRACIJA DELOVNE SILE V DOLENJSKI REGIJI

Namen prispevka je osvetliti osnovne značilnosti dnevne migracije v Dolenjski regiji in primerjati sedanje stanje ter obseg tega pojava, z ugotovitvami R. Paletiča, ki je dnevno migracijo delovne sile v novomeškem okraju proučeval leta 1960.

Pojav dnevne migracije delovne sile je bil v geografiji proučevan kot faktor preobrazbe pokrajine iz podeželske v urbanizirano (V. Klemenčič, 1960), prav tako pa tudi z vidika elementa oblikovanja gravitacijskih območij v regiji. Razvoj industrije, ki je pred dvajsetimi leti povzročil dnevno migracijo delovne sile, je v zadnjih nekaj letih prešel v stagnacijo. Nasprotno pa pridobivajo na pomenu terciarne in kvartarne dejavnosti, ki zaposlujejo vse večje število prebivalstva. Prav tako je zaostrovanje energetske krize povečalo prometne stroške potovanja na delo. Vsi navedeni elementi vplivajo na spreminjanje značilnosti dnevne migracije delovne sile.

Prestrukturiranje gospodarstva se odraža v spreminjanju deleža posameznih sektorjev gospodarstva v zaposlovanju prebivalstva. Zaradi potreb po specifični poklicni usposobljenosti se spreminja struktura dnevnih migrantov, tako starostna kot zastopanost posameznih sektorjev gospodarstva. Razvoj industrije je v nekdanj pretežno podeželski pokrajini, kot je Dolenjska regija, z lokacijo manjših industrijskih obratov, privedel do spreminjanja smeri in obsega dnevne migracije delovne sile.

Dolenjska regija v gospodarskem razvoju šele v zadnjem času dosega republiško povprečje, še vedno pa so bile leta 1981 vse štiri občine pod povprečno ravno ustvarjenega družbenega proizvoda na prebivalca SR Slovenije (177.177,00 din). Najbliže republiškemu povprečju sta bili občini Novo mesto in Metlika, medtem ko občini Črnomelj in Trebnje še močno zaostajata in sodita med 20 najmanj razvitih občin glede na višino družbenega proizvoda.

Nosilci razvoja so v Dolenjski regiji še vedno raznovrstna industrijska podjetja, med katerimi prevladujejo kovinsko-predelovalna, industrija motornih vozil, tekstilna in farmacevtska ter elektrotehnična in industrija gradbenih materialov. V zadnjem desetletju je močnejše prisotno širjenje vplivov industrije v odročne kraje s postavljanjem manjših proizvodnih obratov. S tem je bil pospešen tudi razvoj tistih predelov regije, ki zaradi oddaljenosti in težje dostopnosti ni bil vključen v dnevno migracijo delovne sile in je predstavljal značilno območje izseljevanja prebivalstva.

V vsej regiji je 30 industrijskih krajev, med katerimi je v 7 manj kot 100 delovnih mest v industriji. Največji obrati so v Novem mestu z 8186 zaposlenimi, Černomlju 2041, Metliki 2045, Straži pri Novem mestu 1620, Vrtači pri Semiču 1606 in Mirni z 902 delovnimi mesti v industriji.

Tabela 1: Delavci po stalnem prebivališču in kraju dela 1981
(brez oseb na začasnem delu v tujini)

	vsi delavci	v nas.bivanja		v isti obč.		v SRS		izven SRS	
		št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
ČRNOMELJ	6142	2471	40,2	2957	48,1	691	11,2	20	0,3
NETLIKA	2581	1133	43,9	949	36,7	473	18,3	20	0,7
NOVO MESTO	22353	10586	47,3	10737	48,0	957	4,3	62	0,2
TREBNJE	5851	1275	21,8	2622	44,8	1940	33,1	11	0,2
DOL.REGIJA	36927	15465	41,8	17265	46,7	4061	10,9	113	0,3

Vir: Statistični letopis SRS 1982, s. 575

V regiji pa je skupno 706 naselij z 39681 prebivalci v delovnem razmerju. Zaposlitev v industriji je najpomembnejša, saj je bilo leta 1981 v občini Črnomelj kar 67,5% zaposlenih v industriji, v občini Metlika 67,4%, v občini Trebnje 63,0% in v občini Novo mesto 49,6%. Analiza je pokazala, da dnevna migracija obsega vse krajevne skupnosti v Dolenjski regiji, za katere je značilen izredno visok delež dnevnih migrantov v zaposlenem prebivalstvu (glej karto), kar je posledica dokaj skromnih zaposlitvenih možnosti izven večjih urbanih in zaposlitvenih središč. Vendar ugotavljamo, da je razporeditev takšna, da omogoča nemoteno dnevno migracijo prebivalstva, saj so razdalje med temi centri majhne.

Prevladuje dnevna migracija v okvirih regije, saj medsebojna izmenjava delovne sile v okviru dnevne migracije delovne sile obsega 46,7% vseh zaposlenih v Dolenjski regiji. Odliv v druge občine, predvsem sosednje ter Ljubljano pa je leta 1981 obsegal 10,9% vseh zaposlenih, kar je le za 1% več kot za leto 1960 ugotavlja R.Puletić (s.154). To pomeni, da je razvoj industrije in drugih zaposlitvenih možnosti v regiji skušal slediti deagrarnizaciji v obdobju med letoma 1960 - 1981, vendar se je razlika med prilivom in odlivom zaposlenih v primerjavi z letom 1960 bistveno povečala, zlasti v občinah z počasnejšim gospodarskim razvojem.

Tabela 2: DNEVNA IZMENJAVA DELOVNE SILE (stanje 1981)

priliv zaposlenih iz občine	Odliv zaposlenih v občino				Dol. regija	sosed. občine	lj. občine	druge obč. v SRS	druge obč. v SFRJ
	Črnomelj	Metlika	Novo mesto	Trebnje					
Črnomelj	2949	166	282	1	449	42	16	16	10
Metlika	185	949	220	-	405	-	5	8	19
Novo mesto	23	13	10689	76	112	239	299	37	26
Trebnje	-12,6	-10,8	683	2596	683	245	811	16	8
Dolenjska regija	208	179	1185	77	1649	526	1131	77	63
sosednje občine	11	1	879	308					
ljubl.j.občine	6	2	51	13					
druge obč.v SRS	26	9	16	-					
druge obč.v SFRJ	-								
Skupaj priliv	251	191	2131	398					
Saldo:priliv-odliv	-282	-246	+1418	+1365					

sosednje občine: Brežice, Grosuplje, Kočevje, Krško, Litija, Sevnica

Vir: Zavod SR Slovenije za statistiko - podatki o migracijah prebivalstva MIG-5, interno gradivo, 1981

Saldo med prilivom in odlivom delovne sile je v občini Črnomelj leta 1961 znašal - 31, leta 1981 pa -282, v občini Metlika pa je bilo razmerje med migracijami iz občine in v občino leta 1961 + 16, leta 1981 pa -246, kar odraža sedanjo stagnacijo števila zaposlitvenih možnosti ob nadaljevanju procesa socioekonomske preobrazbe prebivalstva. Za občino Novo mesto je bil saldo dnevni delovni migracij tako leta 1961 kot leta 1981 pozitiven. Leta 1961 je dosegel vrednost +105, dvajset let pozneje pa +1418 zaposlenih. To odraža na eni strani pestro ~~ponudbo~~ veliko velikega števila delovnih mest, na drugi strani pa zahteve določenega dela zaposlenega prebivalstva z visoko stopnjo mobilnosti, ki si išče delo izven matične občine, v veliki meri zaradi strukturnih neskladij med poklicno strukturo ter razpoložljivimi delovnimi mesti v matični občini. Počasna rast zaposlitvenih možnosti je vidna v občini Trebnje, kjer je saldo dnevni migracij tako na začetku kot na koncu opazovanega obdobja močno negativen; leta 1961-862, leta 1981 pa -1365.

V kolikšni meri pokrivajo zaposlitvene možnosti posameznih občin potrebe tamkajšnjega prebivalstva, nam pove tudi razmerje med številom dnevni delovni migrantov v občini ter številom dnevni delovni migracij v in iz občine (Thomas, 1969). Višja vrednost koeficienta pomeni večjo stopnjo antarkičnosti v pogledu potreb po delovni mestih. Tako znaša koeficient zaposlitvenih možnosti za občino Črnomelj 10,45, za občino Novo mesto 7,5, za občino Metlika 3,85 in za občino Trebnje 1,9.

Značilnosti dnevni delovni migracij v Dolenjski regiji kot nam jih odkriva popis prebivalstva 1981, smo strnili v štiri tabelarične prikaze starostne strukture dnevni delovni migrantov, strukturno zaposlitev dnevni delovni migrantov po dejavnostih v katerih delajo, oddaljenost migrantov od kraja zaposlitve in način potovanja dnevni delovni migrantov na delo.

Tabela 3: STAROSTNA STRUKTURA DNEVNIH MIGRANTOV

Občina	do 19 let	%	20-29	%	30-39	%	40-49	%	50-59	%	nad 60	%	Skupaj
Črnomelj	272	7,9	1479	42,7	793	22,9	669	19,3	227	6,5	10	0,3	3463
Metlika	99	7,2	564	41,0	368	26,8	264	19,2	74	5,3	4	0,3	1374
Novo mesto	1011	8,9	4344	38,3	2680	23,7	2296	20,3	935	8,2	42	0,3	11327
Trebnje	442	10,2	1640	37,8	912	21,0	927	21,3	399	9,2	21	4,8	4341
Dol.regija	1824	8,9	8027	39,1	4753	23,2	4156	20,3	1635	7,9	77	0,4	20505

Vir: Zavod SR Slovenije za statistiko, interno gradivo, MIG-5, 1981, obdelano 1984

Primerjava starostne strukture dnevnih delovnih migrantov med letoma 1960 (R.Piletič, 1960, s.151) in podatki za leto 1981 kažejo, da gre za povečevanje deleža v kategoriji od 40-49 let in zmanjševanje v starostni kategoriji nad 50 let, medtem ko deleži dnevnih delovnih migrantov v mlajših starostnih kategorijah ostajajo tako v regiji kot v posameznih občinah skorajda nespremenjeni glede na leto 1960.

Tabela 4: STRUKTURA MIGRANTOV PO DEJAVNOSTIH V KATERIH DELAJO

Občina		I.	II.	III.	IV.	Skupaj			
Črnomelj	82	2,3	2728	78,3	457	13,1	168	4,8	3482
Metlika	77	5,5	944	68,0	226	16,3	107	7,7	1388
Novo mesto	466	4,1	7280	63,8	2533	22,2	1016	8,9	11402
Trebnje	106	2,4	2765	63,4	1084	24,9	375	8,6	4359
Dol.regija	731	3,5	13717	66,5	4300	20,8	1666	8,1	20631

Vir: Zavod SR Slovenije za statistiko, interno gradivo, MIG-5, popis 1981, obdelano 1984

Strukturo zaposlitve dnevnih delovnih migrantov žal ne moremo primerjati s stanjem pred 20 leti, vendar menimo, da je tedaj še močnejše prevladovala zaposlitev v industriji kot pa je bilo to ob popisu 1981, ko se je zlasti v občinah Novo mesto in Trebnje pokazal že visok odstotek migrantov, zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih. Vendar le ta še ne dosega števila tistih, ki so zaposleni v industriji. To pomeni, da urbanizacija še vedno temelji na razvoju industrijske dejavnosti in da terciarne ter kvartarne dejavnosti le postopoma dosegajo vidnejši položaj - torej je tudi obseg teh dejavnosti odraz velikosti vplivnih območij urbanih centrov v Dolenjski regiji.

Tabela 5: ODDALJENOST OD KRAJA DELA

Občina	Skupaj	do 1 km	1,1 - 3	3,1 - 5	5,1 - 8	8 - 19	nad 19,1
Črnomelj	3482	166 4,8	569 16,3	554 15,9	437 12,5	1116 32,0	539 15,5
Metlika	1388	61 4,4	221 15,9	205 14,7	440 31,7	226 16,3	224 16,2
Novo mesto	11402	436 3,8	1228 10,8	1452 12,7	2268 19,9	4293 37,6	1602 14,0
Trebnje	4359	81 1,9	751 17,2	687 15,8	549 12,6	682 15,6	1584 36,3
Dol.regija	20631	744 3,6	2769 13,4	2898 14,0	3694 17,9	6317 30,6	3949 19,1

Vir: Zavod SR Slovenije za statistiko, interno gradivo, MIG-5, popis 1981, obdelano 1984

Vplivna območja so se v primerjavi z letom 1960 dokaj povečala, kar kaže predvsem povečevanje razdalj, ki jih premagujejo dnevni delovni migranti pri potovanju na delo, vendar pa uvajanje sodobnejših prometnih sredstev in povečevanje potovalne hitrosti zaradi posodabljanja prometnic, tudi dodatno vpliva na povečevanje relativne oddaljenosti kraja zaposlitve. Leta 1960 je le 15,9% dnevnih delovnih migrantov stanovalo več kot 8 km od delovnega mesta, leta 1981 pa je kar 49,7% vseh dnevnih delovnih migrantov potovalo na razdaljah večjih od 8 km do delovnega mesta. Takšno stanje dodatno osvetli primerjava načina potovanja na delo. Leta 1960 je le 4,3% dnevnih delovnih migrantov v Dolenjski regiji potovalo na delo z avtobusom, medtem ko je leta 1981 avtobus uporabljalo kar 52,7% od vseh dnevnih delovnih migrantov.

Tabela 6: NAČIN POTOVANJA NA DELO

Občina	peš	motor	avto	bus	vlak				
Črnomelj	469	13,5	85	2,4	698	20,0	1978	56,8	-
Metlika	206	14,8	18	1,3	390	28,1	707	50,9	
Novo mesto	1202	10,5	237	2,1	2815	24,7	6638	58,2	
Trebnje	633	14,5	176	4,0	1034	23,7	1554	35,6	
Dol.regija	2510	12,1	516	2,5	4937	23,9	10877	52,7	
Črnomelj A	425	14,4	77	2,6	637	21,6	1724	58,5	
B	44	8,2	8	1,5	61	11,4	254	47,6	
Metlika A	194	20,4	15	1,6	289	30,4	419	44,1	
B	12	2,7	3	0,7	101	23,0	289	65,8	
Novo mesto A	1173	10,9	217	2,0	2635	24,6	6230	58,3	
B	29	4,1	20	2,8	180	25,2	408	57,2	
Trebnje A	612	23,5	160	6,2	874	33,7	375	29,8	
B	21	2,1	16	1,6	160	16,3	779	79,8	

A - migracije znotraj občine

B - migracije v sosednje občine

Opomba: razlike v skupnem številu dnevnih delovnih migrantov so nastale zaradi pomanjkljivih matičnih števil delavcev, kar je onemogočilo razvrščanje z ozirom na različne oblike obdelave

Vir: Zavod SRS za statistiko, interno gradivo, MIG-5, 1981, obdelano 84

Značilno je seveda, da v migracijah znotraj posameznih občin dosežajo visoke deleže tudi pot na delo peš, s kolesom, motorjem ali osebnim avtomobilom, medtem ko je za medobčinske migracije znotraj regije avtobus najpogosteje uporabljeno prevozno sredstvo. V preteklosti pa je z ozirom na manjša vplivna območja prevladovala peš hoja in uporaba koles, na večjih razdaljah pa vlaka, ki danes predstavlja pomemben prevoz za migracije v Ljubljano. Odliv dnevne delovne migracije iz občin Dolenjske regije obsega 3446 delavcev, od tega odpade 1649 ali 47,8% na medobčinsko izmenjavo delovne sile, 526 ali 15,3% na odliv v sosednje občine, 1131 ali 32,8% na odliv v ljubljanske občine, 77 ali 2,2% na odliv v druge kraje SR Slovenije in 63 ali 1,8% na odliv v sosednjo republiko SR Hrvatsko. Odliv delovne sile iz občin Črnomeljⁱⁿ Metlike je usmerjen v občine Dolenjske regije, iz občine Novo mesto le 55,6% delavcev odhaja na delo v občine v okviru regije, večji del preostalih pa v Ljubljano ter sosednje občine. Občina Trebnje pa oddaja delovno silo le v občino Novo mesto (19,3% tega odliva), medtem ko zaposlitev v Ljubljani najde 811 delavcev iz občine Trebnje (46,0%).

Priliv dnevne delovne migracije je usmerjen predvsem na območje občine Novo mesto z najmočnejšim zaposlitvenim središčem regije v Novem mestu, ki zaposluje 71,5% vsega priliva dnevne delovne migracije v Dolenjski regiji, preostali del (24,3%) pa odpade na zaposlitvena središča v občini Trebnje.

Dnevna migracija ostaja v Dolenjski regiji eden od pomembnih faktorjev preobrazbe prebivalstva. V večini krajevnih skupnosti presega število dnevnih migrantov 75% vsega zaposlenega prebivalstva. Razporeditev in rast zaposlenih središč še nadalje ohranja izredno močno dnevno delovno migracijo, ki poteka v veliki meri v okvirih regije. Vzroki večjega priliva delavcev v občino Novo mesto in odliva zaposlenih v ljubljanske občine, pa so predvsem

strukturna neskladja med poklicno strukturo in strukturo razpoložljivih delovnih mest. Obseg dnevne delovne migracije je ob uporabi sodobnih prometnih sredstev sprejemljiv, vendar bi v prihodnje kazalo osvetliti tudi negativne vplive tega pojava sodobne industrijske družbe na življenje delavcev, izrabo prostega časa ter predvsem na možnosti dopolnilnega kmetovanja, ki ostaja pomembna aktivnost dnevnih delovnih migrantov Dolenjske regije.

Literatura:

- V. Klemenčič, 1961; Geografski problemi i metode proučavanja svakodnevnog putovanja radne snage od mesta stanovanja na rad i obratno, Zbornik IV. kongresa geografov FLRJ v Ljubljani.
- R. Piletič, 1962; Dnevna delovna migracija v novomeškem okraju. Dolenjska zemlja in ljudje, Dolenjska založba, Novo mesto, s. 146 - 161.
- M. Macka, 1964; K nektejnu metodickyn problemom studia dojiždeni do zanestari. Zpravavy o vedecke Einmosti č.3, ČSAV, Brno, s.127-129.
- G. Wackerman, 1978; Migrationi quotidiemes de travail et natures d'espaces en Republique Fiderale d'Allemaga. Approdre methodologique. Revue geographique de l'Est, Tome 17, No. 1-2, Nancy, s. 21-35.
- J. Thomas, 1969; London's New Towns, a study of self-contained and balanced commuties, P.E.P. Broadsheet 510.

UDK 911 . 3 : 379 . 8 (497 . 12 - 12) - 863

MATJAŽ JERŠIČ^x

PROSTORSKI UČINKI REKREACIJE PREBIVALSTVA NOVOMEŠKE
REGIJE

Namen in metodološka zasnova

V prispevku povzemamo del rezultatov proučevanja o rekreacijskih navadah in njihovih prostorskih učinkih prebivalstva Novomeške regije.

Analiza sloni na kazalnikih pridobljenih s posebno anketo o vsakodnevni, konectedenski in počitniški rekreaciji prebivalstva Novega mesta. Anketa, ki so jo spomladi 1984 leta izvedli študenti tretjega letnika Oddelka za geografijo Filozofske fakultete se nanaša na rekreacijo realizirano v obdobju od aprila 1983 do marca 1984.

Anketirane osebe smo izbrali na osnovi reprezentativnega vzorca, ki naj bi omogočil temu ustrezno raziskovalno vrednost. Sorazmerno pomemben delež anketiranih odgovorov izbranih oseb nismo mogli vključiti v zaključno analizo, s čemer se je načrtovana reprezentativnost rezultatov zmanjšala. (Zaradi odsotnosti ali nepripravljenosti sodelovanja pri anketi, netočnih ali nelogičnih odgovorov, ipd). V končni obdelavi so upoštevani odgovori 422-ih oseb v starosti od 16 let naprej.

^xdr., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, YU

Z anketo smo pridobili kazalnike o:

- z obsegom in pogostosti udeleževanja;
 - rekreacijskih nagibih in aktivnostih;
 - prostorski usmeritvi in receptnih območjih rekreacijskih potovanj;
 - učinkih na pokrajino;
- pri omenjenih treh različnih oblikah rekreacije.

V tem članku je predstavljen le del rezultatov pridobljenih z omenjeno anketo.

Vsakodnevna rekreacija

Pod pojmom vsakodnevna rekreacija smo proučevali tisti njen del, ki ga uresničujemo med tednom, po opravljenih delovnih obveznostih, pretežno v stanovanju ali kraju bivanja.

Vprašanje 1. Ali ste svoj prosti čas med tednom preživeli tudi tako, da ste šli v mesto ali kam drugam izven doma in to kolikokrat?

	Odgovori	
	št.	%
vsak dan	68	16,1
vsak drugi dan	82	19,4
dvakrat tedensko	85	20,1
enkrat tedensko	87	20,6
redkeje	100	23,7
Skupaj	422	100,0

Rezultati o pogostosti udeleževanja pri vsakodnevni rekreaciji kažejo (vprašanje št.1), da ima ožje stanovanjsko okolje še vedno zelo pomembno rekreacijsko vlogo. Le 16% anketiranih oseb je zaradi rekreacije odšlo "v mesto" ali "kam drugam" vsak dan, nadaljnjih 19% le vsak drugi dan, preostali pa so šli le dvakrat tedensko ali redkeje. Rekreacijski pomen drugih izvenstanovanjskih območij je razviden iz odgovorov na drugo vprašanje: kaj ste najpogosteje počeli, ko ste šli v prostem času med tednom v mesto ali kam drugam izven doma (možni do trije odgovori).

	Odgovori	
	št.	%
- ukvarjal sem se s športom	72	17
- šel sem na sprehod	153	36
- obdeloval sem vrt, parcelo	167	39
- šel sem v kino	83	20
- šel sem na kulturno prireditev	72	17
- šel sem v lokal	84	20
- šel sem na obisk	234	55
- drugo	71	17
- brez odgovora	3	1
Skupaj	422	100

Prave športne oziroma telesnokulturne aktivnosti so relativno manj pomembne, v primerjavi z nekaterimi drugimi rekreacijskimi aktivnostmi kot so: sprehajanje, medsebojno kontaktiranje (obiskovanje) ali obdelovanje vrta oziroma kmetijske parcele. Za preživljanje vsakodnevnega prostega časa torej niso pomembni le telesnokulturni, kulturni in zabavni objekti in naprave, temveč tudi "ulica". Mestna

ulica ali trg kot kraj opazovanj, srečanj, informacij, kontaktiranja in hkrati sprehajanja ima očitno za vsakodnevno rekreacijo zelo pomembno rekreacijsko funkcijo; prav tako pa tudi vrtovi ob stanovanju ali v njegovi okolici.

Rekreacija ob koncu tedna

Na osnovi številnih empiričnih raziskav opravljenih pri nas in v tujini, je delež prebivalstva, ki ob koncu tedna zaradi rekreacijskih nagibov odhaja iz mesta, najsibo za nekaj ur ali za oba prosta dneva, v manjših mestih, kakršno je tudi Novo mesto, relativno majhen in znaša, zavisno od vremenskih razmer, od 10 do 30%. Iz naše ankete je razvidno, da je v spomladanskem, poletnem in jesenskem času odšel iz mesta pogosto sorazmerno pomemben del prebivalcev.

Vprašanje 3. Preteklo pomlad, poletje in jesen je bilo približno trideset sobot oziroma nedelj. Kolikokrat ste šli v tem času izven mesta?

	Odgovori	
	št.	%
- več kot 20 krat	149	35,3
- 15 do 20 krat	86	20,4
- 10 do 15 krat	59	14,0
- 3 do 10 krat	84	19,9
- do 2 krat	32	7,6
- nikoli	12	3,8
Skupaj	422	100,0

V ospredju konectedenskih potovanj iz mesta so bili naslednji nagibi oziroma aktivnosti: delo na lastnem kmetijskem zemljišču ali zemljišču sorodnikov, obisk počitniške hiše ali izlet zaradi nabivanja gob. Izmed športnih aktivnosti je bilo relativno pomembnejše le sončenje oziroma kopanje (glej vprašanje števil.4).

Take rezultate je lahko obrazložiti z naslednjim: velik del prebivalstva Novega mesta se je preselil v mesto iz okolice kjer imajo še vedno sorodnike ali prijatelje "z zemljo". Zaradi pogostih sorodstvenih vezi s podeželjem, številni mestni prebivalci tudi sami pomagajo pri obdelavi ali pa obdelujejo kmetijsko zemljišče tudi sami, zlasti še vinograd. Temu se pridružuje tudi možnost in želja po zidavi počitniške hišice. Te vezi med mestom in podeželjem ter njihovi nagibi nedvomno pomembno vplivajo na obseg in pogostost izletniških potovanj ob koncu tedna.

Ob tem se odpira vprašanje: ali te migracije sploh lahko uvrstimo med rekreacijska potovanja? Pri občasnih potovanjih iz mesta, zaradi obdelave kmetijskega zemljišča, se lahko namreč prepletajo različni nagibi, tako delovni (npr. želja pomagati sorodnikom pri kmetijskih opravilih), oskrbovalni (npr. želja po oskrbi z lastnimi pridelki) in rekreacijski (npr. želja po sprostitvi v drugačnem okolju in ob drugačnem delu od vsakodnevnega, želja po fizični krepitvi na prostem). Pri večini potovanj izven mesta je nedvomno vsaj delno prisoten tudi zadnji našteti rekreacijski nagib, zato te migracije lahko uvrščamo med rekreacijske.

V zadnjem času številni avtorji ugotavljajo, da meja med rekreacijskimi in drugimi aktivnostmi pogosto ni popolnoma "čista" in da je zato, pri udejstvovanjih urbanih prebivalcev pomembno mnenje posameznika: "Kaj je zanj rekreacija."

Udejstvovanje mestnih prebivalcev pri delu "na zemlji" je nedvomno tudi oblika rekreacije, saj se zavedajo da to prispeva k njihovi sprostitvi in obnavljanju fizičnih in psihičnih moči. Hkrati je delo na zemlji pogojeno pri številnih posameznikih tudi s prestižnimi razlogi, značilnimi za rekreacijsko motoviranje in obnašanje; zlasti "želja po posesti lastne zidanice, trte in vinske kapljice"!

Nedvomno obravnavane aktivnosti mestnih prebivalcev vplivajo na funkcijo in izgled sedanje podeželjske pokrajine v okolici mesta, še posebej v vinogradniških območjih (o čemer poroča A.Gosar v posebnem prispevku).

Izmed športnih aktivnosti, je za večino prebivalcev pomembnejše le sončenje in kopanje. Podobno kot v drugih slovenskih urbanih območjih se zato tudi tukaj zastavlja vprašanje: kako ob nadaljnjem onesnaževanju površinskih voda, ohranjati njihovo dodatno rekreacijsko funkcijo in s tem zadovoljiti tudi te interese prebivalcev.

Vprašanje 4: S čem ste se najpogosteje ukvarjali, ko ste šli spomladi, poleti in jeseni izven mesta (možni do trije odgovori)

Šel/šla sem na oz. v:	Odgovori	
	štev.	%
- delo v lastni vinograd ali na kmetijsko parcelo	123	29
- delo pri kmetijskih opravilih k sorodnikom ali znancem	76	18
- obisk v lastno počitniško hišo	63	15
- obisk v počitniško hišo znancev oziroma sorodnikov	38	9
- sprehod	71	17
- izlet z avtom	51	12
- izlet zaradi hoje	39	9
- izlet zaradi nabiranja gob	118	28
- kopanje, sončenje	140	33
- ribolov	10	2
- drugo športno udejstvovanje	25	6
- gostilno, zabavo	44	10
- obisk sorodnikov, prijateljev	170	40
Skupaj	422	100

Obseg in pogostost udeleževanja pri izletih izven mesta sta v zimskem času bistveno nižja.

Večino sobot oziroma nedelj je odšlo pozimi izven mesta le 13,3% prebivalcev, kar 61,1% pa le redko ali sploh ne. Razlika med mnogo večjim obsegom rekreacijskih potovanj ob koncu tedna med poletnim in zimskim časom je nedvomno posledica bistveno drugačnih nagibov v zimskem času. Tedaj ni potrebe po delu na zemlji, hkrati pa tudi narava primernost prostora za rekreacijo na snegu v okolici Novega mesta, vsaj dosedaj, ni vzpodbujala zimskih rekreacijskih potovanj. Naravno relativno ugodnejše lokacija za ukvarjanje z zimskošportnimi aktivnostmi in v ustrezni prometni razdalji, so bile dosedaj v Novomeški regiji infrastrukturno slabo opremljena in zato niso vplivale na razmah zimskih rekreacijskih navad. Smučanje je bilo sicer pri 25% anketiranih oseb motiv zaradi katerega so odšli pozimi iz mesta, vendar je velik del takih oseb potoval zaradi tega iz mesta le redko. Konec tedenska bližnja rekreacija pozimi tudi ni tako povzročila pomembnejših funkcijskih sprememb v rabi prostora tega dela Slovenije, nastalo je le nekaj točkovno razporejenih smučišč.

Počitniška rekreacija

Pod tem pojmom obravnavamo potovanja in bivanja izven mesta, z rekreacijskimi nagibi, ki so bila uresničena v času letnih dopustov ali šolskih počitnic in ki so trajala praviloma dalj kot tri dni.

Del anketiranega prebivalstva, ki je v letu 1983 bil udeležen pri teh potovanjih je presenetljivo visok in znaša 75%. Tako visok delež je postal verjeten šele ko smo proučili in osvetlili nekatere dodatne indikatorje, ki kažejo na naslednje:

- večina anketiranih oseb je v času počitniškega potovanja prebivala v počitniškem domu delovne organizacije (lastne ali druge), v lastnem šotoru ali prikolici, v lastni počitniški hišici ali v stanovanju sorodnikov ali prijateljev;
- del anketiranih oseb je med počitniškimi potovanji upošteval tudi bivanje pri sorodnikih in prijateljih v drugem (neturističnem) kraju;
- le zelo majhen del anketiranih oseb je počitnice preživel v takoimenovanih turističnih bivalnih objektih (hoteli, penzionih).

Naveden visok delež oseb, ki je preživel počitnice izven kraja stalnega bivanja je torej rezultat vpliva takoimenovanih socialnih faktorjev.

Vprašanje 12. Ali ste v letu 1983/84 preživeli dopust oziroma počitnice izven kraja stalnega bivanja?

	Odgovori	
	št.	%
- da	317	75,1
- ne	105	24,9
Skupaj	422	100,0

Vprašanje 14. V kakšnem objektu ste preživelih počitnice?

	Odgovori št.	%
- v počitniškem domu ali prikolici delovne organizacije	155	36,7
- v lastnem šotoru ali prikolici	63	14,9
- v hotelu, penzionu	38	9,0
- v zasebni turistični sobi	24	5,7
- v planinskem domu	18	4,2
- v mladinskem domu	4	0,9
- v lastni počitniški hišici	23	5,5
- v počitniški hišici drugih oseb	22	5,5
- v stalnem stanovanju sorodnikov	44	10,4
- v najetem počitniškem stanovanju	8	1,9
- v drugačnem objektu	11	2,6
- brez odgovora	12	2,7
Skupaj	422	100,0

Receptivna območja rekreacijskih potovanj

Glede na ugotovljene nagibe za rekreacijo ob koncu tedna, je razumljivo, da so ta potovanja večinoma omejena na območje v oddaljenosti do 60 km okrog Novega mesta. Po naši anketi je 85% anketiranih oseb večino teh potovanj realizirala v tej oddaljenosti, kar hkrati pomeni v območju Dolenjske regije. Le redki in občasni izletniški tokovi so segali tudi izven regije. To potrjujejo tudi rezultati o ciljih teh potovanj. Kraji kamor so anketirane osebe šle v letu 1983 večkrat na izlet (več kot trikrat) so bile izključno v Dolenjski regiji. Pregled teh krajev kaže, da

so bila to razmeroma številna podeželjska naselja, še posebej tista v dolenskih vinogradniških območjih. Med kraji, ki na osnovi ankete izstopajo po številu izletniških potovanj so turistični kraji: Šmarješke toplice, Otočec, Dolenjske toplice, Gorjanci, vendar jim tesno sledijo kraji v vinogradniških območjih kot so: Trška gora, območje okrog Šentjerneja, Trebnjega, Semiča in Metlike.

Med ciljnim kraji zimskih izletniških potovanj izstopajo Črmošnjice, razen tega pa je bila v tem času nekoliko pomembnejša tudi vloga zimskošportnih krajev Gorenjske.

Vprašanje 9. Kolikšna je bila razdalja večine vaših sobotnih oziroma nedeljskih potovanj izven mesta?

	Odgovori	
	št.	%
- manj kot 10 km	113	26,8
- od 10 do 30 km	185	43,8
- od 30 do 60 km	61	14,4
- več kot 60 km	45	10,7
- brez odgovora	18	4,3
Skupaj	422	100,0

Receptivno območje počitniškega turizma novomeških prebivalcev je teritorialno jasno opredeljeno. Velika večina teh potovanj je bila v letu 1983 usmerjena na jadransko obalo in otoke pri čemer pa sta bili očitni dve coni koncentracije. Prva cona največje koncentracije počitniških potovanj je bila zahodna obala Istre od Pirana do Pule; druga z rahlo nižjim deležem obiskov pa območje severno jadranskih otokov: Krka, Cresa, Raba, Lošinja in Paga. Ciljni kraji izven

teh dveh con so bili glede na število potovanj bistveno manj pomembni, vendar so bili tudi ti pretežno le ob srednjem Jadranu. Med izven jadranskimi kraji je bilo pomembnejše število počitniških potovanj usmerjeno le še v zimskošportne kraje Gorenjske in to pretežno v zimskem obdobju leta.

Razdalja kot tudi izrazita teritorialna osredotočenost obravnavanih potovanj, potrjujeta pomembnost vpliva že omenjenih socialnih faktorjev, zlasti pomen prostorske razmestitve počitniških domov novomeških delovnih organizacij in večjih campov (zaradi pomena preživljanja počitnic v prikolicah ali šotoru).

Očitna je tudi popolna prevlada počitniškega nagiba ali želje: "preživeti dopust na morju, ob sončenju in kopanju!"

Vsi drugi motivi so nepomembni. Le še zimskošportni motiv in motiv po planinarjenju sta pomembna, vendar pri relativno manjšem delu anketirane populacije kot predhodni, prvenstveni motiv.

Zaključek

V povojnem obdobju sta turizem in bližnja rekreacija s svojimi različnimi oblikami vplivala zlasti na naslednje funkcijske in fiziognomske učinke v novomeški pokrajini:

- del mednarodnih cestnih turističnih tokov je vplival na krepitev njene mednarodne tranzitne turistične vloge. Neposredni učinki te funkcije so se odrazili v nastanku turističnih bivalnih in gostinskih zmogljivostih ob magistralnih cestah, s koncentracijo pri Otočcu.

- Najstarejša oblika turizma v obravnavani regiji, to je zdraviliški turizem, ob obeh pomembnejših termalnih vrelicah, v Dolenjskih in Šmarjeških toplicah, je pričel nov pomembnejši razvoj doživljati ponovno v zadnjih letih s popolno prenovo turistične superstrukture. Zaradi razvoja te oblike turizma pretežno le v neposredni okolici obeh naštetih krajev ni povzročil teritorialno širših pokrajinskih učinkov.
- Takoimenovana bližnja, vsakodnevna in konectedenska rekreacija prebivalstva Novomeške regije in drugih sosednjih urbanih središč je vplivala na večanje pomena rekreacijske funkcije na delu kmetijskih zemljiščih posebej še vinogradniških. Kmetijska raba številnih vinogradniških zemljišč je prav zaradi rekreacijske funkcije doživela celo revitalizacijo. Povečal se je tudi pomen rekreacijske funkcije: gozdov (zaradi gobarjenja); za kopanje primernih voda in obal, posameznih območij posebej privlačnih za planinstvo in za smučanje. Vendar pa so zadnje naštete funkcije, zaradi časovno omejene oziroma občasne in ekstenzivne rekreacijske rabe (rekreacija, ki ne terja posebnih naprav in objektov) vplivale le na dodatno rekreacijsko rabo kmetijskega in gozdnega prostora in zato tudi niso povzročile posebej intenzivnih in širših fiziognomskih učinkov.

Posebej pa se je okrepila tudi rekreacijska funkcija mestnega središča oziroma "ulice" ter "vrtačkarskega" mestnega območja.

Te poglavitne težnje omogočajo izdvojitev nekaterih tez, pomembnih za prostorski razvoj turizma in rekreacije:

- za rekreacijo domačega prebivalstva niso pomembne zgolj ganizirane oblike telesne kulture, zabave in kulture ter zanje zgrajeni objekti. Pomemben del preživljanja prostega časa se namreč uresničuje v neformalni oziroma neorganizirani sferi. Pomena prostora za te oblike dejavnosti se zato pogosto posebej ne zavedamo. Mestno središče ali "ulica", ki je kot kaže anketa eno izmed pomembnejših območij, kar terja ustrezeni prometni režim, uvajanje posebnih funkcijskih območij (cone za pešce) posebno komunalno ureditev (klopi, nasadi itd.) kar vse lahko pomembno vpliva na zadovoljitev vsakodnevnih rekreacijskih interesov oziroma navad prebivalstva.

Posebno pomembna je vloga "vrtičkarstva" v ali ob mestu ter vinogradniških ali drugih kmetijskih parcel ob počitniških hišicah. V nekaterih slovenskih območjih, ki naj bi zaradi izrazitih naravnih vrednot in s tem pogojene naravne (ekološke, kulturne) in turistične vrednosti ostala neokrnjena in dostopna vsem, "okupiranje" prostora z zasebnim "vikendaštvom" gotovi ni družbeno optimalno. V Dolenjski regiji pa, ob upoštevanju določenih urejevalskih pogojev tako rabo lahko smatramo kot pozitivno, saj je edina možnost za ohranitev kulturne izrabe, hkrati pa je tudi oblika s katero je možno dosežati pozitivne smotre rekreacije.

- počitniški turizem domačega prebivalstva ne učinkuje na pokrajino Dolenjske regije. Njegove oblike kažejo, da je ta oblika sorazmerno močno razvita, da pa je ob sedanjih možnostih prebivalstva počitniški turizem potrebno pospeševati s socialnimi ukrepi in to z razvijanjem ustrezne turistične ponudbe v območju severojadranske regije. V ospredju je nedvomno problem in naloga po ohranitvi zadostnih površin in tudi za tiste oblike počitniške rekreacije, ki ustreza ekonomskim in socialnim pogojem našega prebivalstva.

SPATIAL EFFECTS OF RECREATIONAL BEHAVIOR OF THE POPULATION OF THE NOVO MESTO REGION

The article summes up som results of certain studies on recreational behavior of the population of the Novo mesto region and of its landscape impact. The analyses is based on questionnaires made among inhabitants of Novo mesto and it reflects answers collected in the timespan between april 1983 and march 1984.

The presentation is limited to the quantity and frequency of peoples participation in recreational activities and towards space orientation of the recreational travel, aswell as to studies on receptive recreational areas, recreational motives, recreational activities and impacts of recreation. It lights up the every-day recreation in town, the weekend recreation in the neighbouring areas and holliday activities performed in the far-away touristic areas.

UDK 911 . 3 : 728 . 71 (497 . 12 - 12) = 863

ANTON GOSAR^xPOČITNIŠKA BIVALIŠČA NA DOLENJSKEM S POSEBNIM OZIROM NA
RAZVOJ V NOVOMEŠKI POKRAJINIRast števila počitniških bivališč v subpanonskem svetu
Slovenije

Edino v treh občinah Slovenije - Ljubljana: Vič-Rudnik, Radovljica in Novo mesto - je popis stanovanj leta 1981 zajel več kot 1.000 počitniških bivališč. Novomeška občina je po dokončnih podatkih popisa⁺ z 1343 "stanovanji za počitek in rekreacijo" na prvem mestu v republiki. To je več kot sedem odstotkov od 18.965 sorodnih bivališč v Sloveniji. Ob predzadnjem popisu prebivalstva in stanovanj je bila po številu počitniških bivališč šele na četrtem mestu (za občinami Radovljica, Piran in Ljubljana Vič-Rudnik) zaradi česar jo obenem uvrščamo tudi med najbolj dinamične občine v pogledu izgradnje počitniških bivališč.

V Sloveniji je v medpopisnem obdobju nadpovprečno hitro rastle število počitniških bivališč v njenem vzhodnem, subpanonskem delu. Indeks rasti je za polovico večji kot znaša povpreček za republiko, obenem pa je med sedmimi občinami v Sloveniji z indeksom rasti tisoč in več kar petero v njenem subpanonskem delu. Število počitniških bivališč

^xmag., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, YU

⁺Prvi objavljeni podatki popisa prebivalstva in stanovanj iz leta 1981 so navajali precej višje število počitniških bivališč. Predhodni rezultati popisa, ki so jih takrat prevzela tudi sredstva javnega obveščanja (npr. "Teleks" in "Delo"), govorijo o nekaj čez 27.400 počitniških bivališčih v Sloveniji in 2.226 v občini Novo mesto! Uvodoma je treba omeniti nejasno ločnico, ki jo je popis zastavil pri razmejitvi med občasno poseljenimi bivališči za kmetijska dela in tistimi za počitek in rekreacijo.

subpanonski Sloveniji presega tretjino vseh počitniških bivališč v republiki zaradi česar lahko omenjeni prostor rekreacije, vsaj glede tovrstne "sekundarne turistične ponudbe", enakovredno postavljamo ob bok bolj znanim alpskim in primorskim območjem.

Primerjava med številom počitniških bivališč in višino nacionalnega dohodka kaže na kauzalnost med razvitostjo v ekonomskem in rekreacijskem smislu. Pred leti utemeljevano tezo o soodvisnosti družbenoekonomskega in turističnega razvoja (Jeršič, 1974) dopolnjujemo z ugotovitvijo, da se počitniška bivališča, kot specifičen izraz rekreacije na prostem, razvijajo poleg, oziroma ob že razvitih ali razvijajočih se (izraz suburbanizacije) območij še v območjih, ki so relativno lahko in predvsem hitro dostopna; oziroma leže v neposrednem zaledju magistralnih cest. Potovalni čas in manj razdalja odločata o novejšem razrastu počitniških bivališč tudi na Dolenjskem. Primer občine Trebnje (med inicialnima območjema Ljubljane in Novega mesta), a tudi Brežic, je dokaj zgovoren dokaz za to trditev. Obe občini, ki ležita ob "avtocesti" Ljubljana-Zagreb sta po razvitosti v zadnji tretjini občin Slovenije, a kljub temu izkazujeta, takoj za Novim mestom, največja števila počitniških bivališč v subpanonskem delu Slovenije.

Število "objektov za počitek in rekreacijo" je po popisnih rezultatih iz let 1971 in 1981 z izjemo sedmih krajevnih skupnosti, v vseh krajevnih skupnostih sedemnajstih občin vzhodne, subpanonske Slovenije naraščalo. Posebno številne so novogradnje in preureditve zidanic v valovitem, prisojnem gričevnatem in vinorodnem ter razglednem svetu Slovenskih goric, Haloz, Posotelskega, Bele krajine in Novomeške pokrajine.

Tabela 1: POČITNIŠKA BIVALIŠČA V SUBPANONSKI SLOVENIJI

Občine	Število počitniških bivališč		Indeks rasti 1971-81 (100= leto 1971)	Delež v repu- blici leta 1981 (v%)	Razvitost obč.v Slov nac.doh. na preb. (v oodin) leta 82	zapo- redje ⁺
	1971	1981				
Murska Sobota	12	238	1983	1,3	126	50
Lendava	11	9	82	0,1	114	56
Gornja Radgona	24	212	883	1,1	138	44
Lenart	26	153	588	0,8	74	60
Ormož	30	354	1180	1,9	94	57
Ljutomer	2	76	3800	0,4	130	47
Ptuj	79	651	824	3,4	120	53
Šmarje pri Jelšah	78	485	622	2,6	91	58
Šentjur pri Celju	33	239	724	1,3	91	59
Laško	16	154	962	0,8	144	43
Brežice	99	707	714	3,7	125	51
Krško	80	401	501	2,1	224	12
Sevnica	50	365	730	1,9	121	52
Trebnje	72	734	1019	3,9	148	41
Metlika	31	380	1032	2,0	197	19
Črnomelj	110	318	289	1,7	157	37
Novo mesto	235	1343	571	7,1	196	21
Skupaj subpa- nonska Slovenija	988	6819	690	35,9	135	-
SR Slovenija	4281	18965	443	100,0	211	-

⁺ zaporedje šestdesetih občin SR Slovenije glede na višino nacionalnega dohodka na prebivalca leta 1982

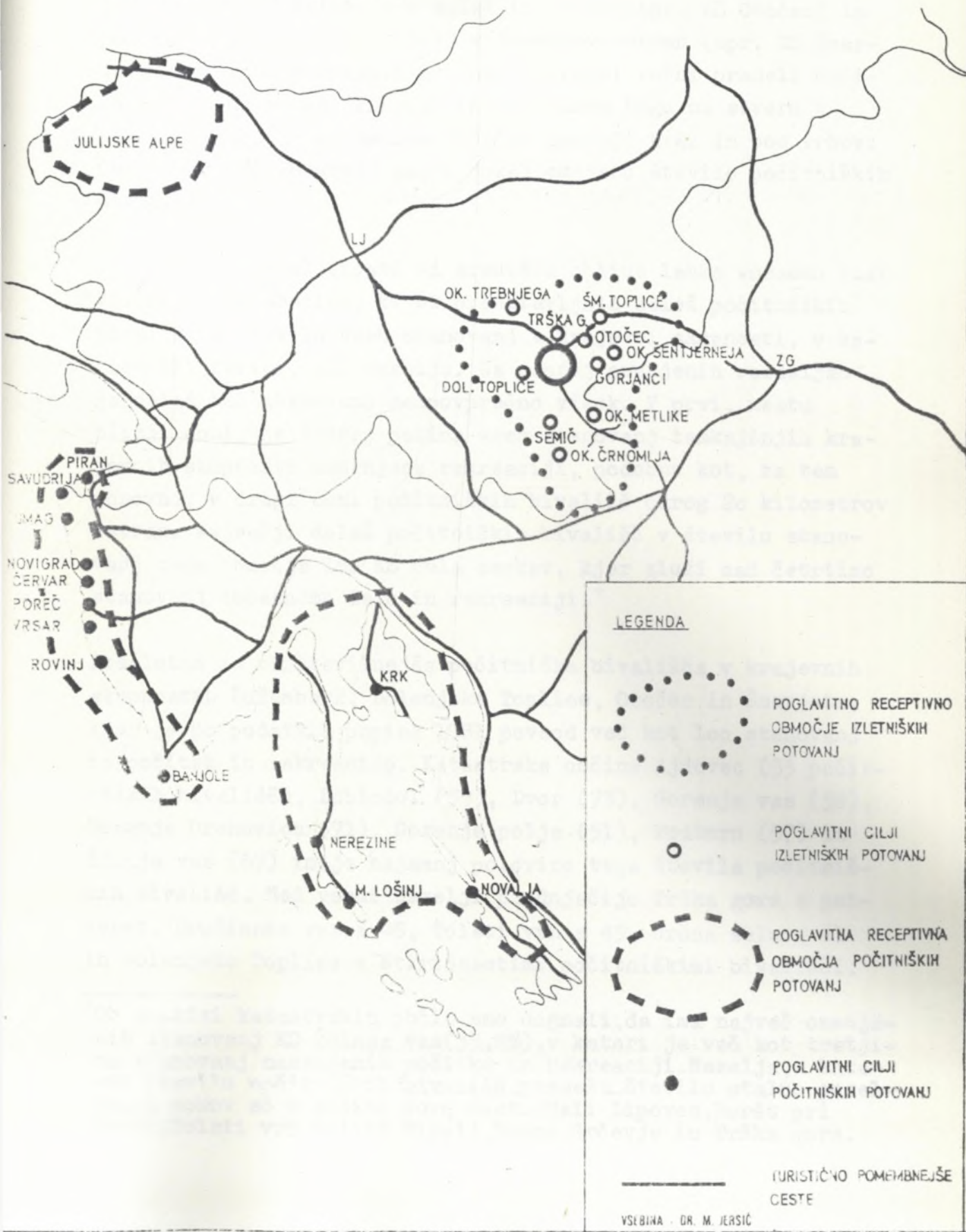
Počitniška bivališča v Novomeški pokrajini - izbrane značilnosti[†]

Počitniška bivališča so na Dolenjskem in v Beli krajini ponekod že kar prevladujoč element kulturne pokrajine, oziroma poselitvenih območij posameznih krajevnih skupnosti in nekaterih katastrskih občin ter večjega števila naselij. Število počitniških bivališč v krajevnih skupnostih štirih občin Novo mesto, Trebnje, Črnomelj in Metlika nikjer ne presega števila stanovanj, pa vendar marsikje dosega in občutno preseže polovico tega števila: v krajevni skupnosti Gabrovce na primer, v občini Metlika, je med vsemi stanovanjskimi enotami 46,2% počitniških bivališč, v krajevni skupnosti Drašiči pa je bilo ob popisu leta 1981 registriranih 37 stanovanj in 54 počitniških bivališč ... (Košnik, 1984). Na Trški gori, v krajevni skupnosti Otočec, je bilo ob istem času stalno naseljenih 37 stanovanj, počitku in rekreaciji pa je bilo namenjeno 90 objektov (Stankovič, 1983). Na vaškem zemljišču nekaterih naselij namreč števila počitniških hiš nekajkrat presežejo število hiš in gospodinjstev v vasi. Posebno izraziti primeri nastopajo v gravitacijskem zaledju Novega mesta.

Analiza števila počitniških bivališč po krajevnih skupnostih, katastrskih občinah in naseljih omenjene občine je dala nekaj prostorsko relevantnih ugotovitev. Počitniška bivališča se po številu zgoste v dveh koncentrično, okrog inicialnega območja Novega mesta, potekajočih pasovih. Na zahodu najprej v oddaljenosti 8 do 12 kilometrov (npr. KS Dolenjske Toplice) in nato okrog 22 kilometrov vstran, ob Zgornji Krki (npr. Žužemberk), kjer niso rezultat izključno omenjenega

[†]Študentje III.letnika geografije se v okviru vaj in seminarja iz družbene geografije že dve leti detaljneje seznanjajo z družbenogeografsko problematiko Dolenjske. Številnim pripada zahvala avtorja tega članka, ki je predvsem iz diskusije izluščil nekatere ideje in jih poizkušal (empirično) opredeliti.

RECEPTIVNA OBMOČJA REKREACIJSKIH POTOVANJ PREBIVALCEV NOVEGA MESTA (V LETU 1983/84)

ničalnega središča (Plut, 1977). Na vzhodu so počitniška bivališča ponovno pomembnejši izraz v kulturni pokrajini v oddaljenosti 5-7 kilometrov daleč iz mesta (npr. KS Otočec) in ponovno v oddaljenosti 13-15 kilometrov vstran (npr. KS Šmarjeta), na robu panonskih uravnav. Skrajni robni predeli občine na zahodu v Suhi krajini in Kočevskem Rogu na severu v porečju Temenice in deloma tudi ob Spodnji Krki in pod vrhovi Gorjancev (KS Podgrad) imajo dokaj omejeno število počitniških bivališč.

Na ordinato oddaljenosti od središča občine lahko vnesemo tudi vrednosti na abscisi, ki bi predstavljale delež počitniških bivališč v številu vseh stanovanj v krajevni skupnosti, v katastrski občini, ali naselju. Na poprej omenjenih razdaljah je delež teh stanovanj nadpovprečno visok. V prvi, mestu bližji coni, je skoraj petina vseh stanovanj tamkajšnjih krajevnih skupnosti namenjena rekreaciji, podobno kot, za tem ponovno, v drugi coni počitniških bivališč okrog 20 kilometrov vstran. Največji delež počitniških bivališč v številu stanovanj tega območja ima KS Bela cerkev, kjer služi nad četrtino stanovanj občasnemu delu in rekreaciji.⁺

Absolutno so najštevilnejša počitniška bivališča v krajevnih skupnostih Žužemberk, Dolenjske Toplice, Otočec in Šmarjeta, kjer je po podatkih popisa 1981 povsod več kot 100 stanovanj za počitek in rekreacijo. Katastrske občine Ajdovec (53 počitniških bivališč), Dobindol (59), Dvor (73), Gorenja vas (58), Gorenje Orehovica (71), Gorenje polje (51), Podturn (57) in Ždinja vas (67) imajo najmanj polovico tega števila počitniških bivališč. Med vsemi naselji prednjačijo Trška gora s petdeset, Družinska vas z 48, Tolsti vrh s 45, Uršna sela z 41 in Dolenjske Toplice z štiridesetimi počitniškimi bivališči.

⁺Ob analizi katastrskih občin smo dognali, da ima največ omenjenih stanovanj KO Ždinja vas (35,8%), v kateri je več kot tretjina stanovanj namenjenih počitku in rekreaciji. Naselja, v katerih število počitniških bivališč preseže število stalno poseljenih domov so v občini Novo mesto: Malí Lipovec, Boršt pri Dvoru, Tolsti vrh, Veliki Rigelj, Suhor, Grčevje in Trška gora.

Tabela 2: POČITNIŠKA BIVALIŠČA V OBČINI NOVO MESTO

Krajevna skupnost	Število počitniških bivališč			Delež 1981 (v%)	In-deks 1981/1971	abso-lutna rast	Delež poč.bi-vališč v št. vseh st. 81 (v%)	Oddal-j. sedeža KS od obč.sr. (vkm)
	1971	1981	1984					
Birčna vas	3	34 ⁺	34 ⁺	2,5	1133	+31	10,5	8
Bela cerkev	11	89 ⁺	89	6,6	809	+78	25,6	13
Brusnice	0	5	61	0,4		+ 5	1,6	9
Bučna vas	2	16 ⁺	16	1,2	800	+14	8,5	3
Dol.Toplice	72	193	129	14,4	268	+121	16,4	12
Gabrje	0	30 ⁺	30	2,2		+30	16,5	14
Hinje	0	13	17	0,9		+13	4,4	29
Mali Slatnik	2	36	59	2,7	1800	+34	10,3	4
Mirna peč	8	59	50	4,4	737	+51	7,8	11
Orehovica	12	72 ⁺	72	5,4	600	+60	18,4	15
Otočec	77	145	109	10,8	188	+68	18,9	6
Podgrad	2	7 ⁺	7	0,5	350	+ 5	2,9	11
Prečna	1	17 ⁺	17	1,3	1700	+16	10,0	5
Stopiče	6	60	93	4,5	1000	+54	9,5	7
Straža	7	68	176	5,1	971	+61	5,9	8
Šentjernej	25	56	146	4,2	224	+31	3,6	18
Škocjan	4	48	107	3,6	1200	+44	6,3	10
Šmarjeta	16	112	69	8,3	700	+96	17,9	14
Uršna sela	4	42	74	3,1	1050	+38	17,9	14
Žužemberk	55	213	140	15,9	387	+158	15,9	22
Novo mesto (vse KS)	5	28	53	2,1	560	+23	0,4	0
Skupaj občina								
Novo mesto	235	1343	1554	100,0	571	+1108	7,3	-
Skupaj V Dolenjska in Bela krajina								
	448	2775	-	-	619	+2327	8,6	

⁺podatek je iz popisa 1981

Na tem mestu je potrebno še enkrat opozoriti na problematičnost popisne razmejitev "stanovanj, ki se koristijo občasno". "Stanovanj za počitek (odmor) in rekreacijo" je po terenskem ogledu in delu bistveno več kot jih navajajo dokončni rezultati zadnjega popisa. Deloma se njih število skriva v podatku "o stanovanjih, ki se uporabljajo v času sezonskega dela v kmetijstvu...", deloma pa so najbrž zajeta kar v "stanovanjih za stalno bivanje". Posebno zahtevno nalogo so imeli popisovalci na Dolenjskem, torej tudi v obravnavani občini, saj je bilo potrebno na podlagi popisnih rezultatov (velikost, opremljenost, namembnost...) ločiti med "zidanico" in "vikendom". Na navedbe anketirance se niso mogli zanesti, saj je večina navajala tudi za očitno počitniško bivališče naziv "zidanico" - torej pomožno kmečko poslopje.⁺ Zaradi tega smo se pri nadaljnjem opredeljevanju problematike (vsaj deloma) naslonili na vir, ki ga poseduje Oddelek za družbene prihodke pri SO Novo mesto, oziroma na lastna terenska spoznanja ter ugotovitve.

⁺Zdi pa se, da vrednotenje popisnih rezultatov vseeno ni bilo ustrezno opravljeno: v krajevni skupnosti Straža, na primer, je med 202 objektoma začasne poselitve kar 144 stanovanj, ki se uporabljajo v času sezonskega dela v kmetijstvu (v KS je le 26 gospodinjstev, ki se ukvarjajo s kmetijstvom in 91 mešano delavsko kmečkih gospodinjstev) in le 58 počitniških bivališč, medtem, ko je v sosednji krajevni skupnosti (Dolenjske Toplice) kar 193 stanovanj za počitek in rekreacijo in le 28 občasno poseljenih stanovanj, ki ne služijo rekreaciji. V dokaj sorodnem prirodnem okolju enotnega gravitacijskega zaledja Novega mesta najbrž tako ostre diferenciacije človekovih dejavnosti ni realno pričakovati. Drugi primer: kartiranje (in anketiranje) na Trški gori je leta 1983 zajelo preko 90 počitniških bivališč, popisni rezultati pa govore le o petdesetih "stanovanjih za počitek in rekreacijo". Celo seštevek s "stanovanji za občasna dela v kmetijstvu..." daje komajda število 84 občasno poseljenih objektov. Dokaj enostavno bi bilo razmejiti stanovanja glede na njihovo primarno funkcijo v vinogradniški pokrajinami: med počitniška bivališča bi naj uvrstili objekte; stanovanja, ki omogočajo daljšedobno bivanje in izkazujejo (po že zbranih podatkih) prenočitvene in prehranitvene zmogljivosti; "zidanice" naj bi nasprotno bile primerne le za krajše (dnevno) bivanje in bi prvenstveno služile za shranjevanje orodja in kmetijskih proizvodov (prednostno vina in grozdja).

"Zidanice" so v objekte za preživljanje prostega časa preurejali in dograjevali prebivalci meščanskega Novega mesta že pred II. svetovno vojno. Po podatkih s katerimi razpolagamo je bilo na območju občine v predvojnem času zgrajenih 88 stanovanj za počitek in rekreacijo (ZZS, 1973). Največ na območju Dolenjskih Toplic (19,3%) in Žužemberka (10,2%). Še bližja Trška gora je postala sčasoma iz izletniškega območja, območje gradenj "zidanic" v smislu izrabe prostega časa. Poročajo (Marn, 1974), da je alohtonemu lastništvu zemljišča in zgradb, ki so služile občasnemu bivanju, moč slediti vse od preloma stoletja dalje. Nazadnje objavljeni podatki (RZS, 1983) omogočajo, v kombinacijah s prejšnjimi objavami, ugotovitve po kateri je bilo pred vojno dograjenih 9,4% in v prvih povojnih letih - predvsem v petdesetih letih 13,9% počitniških bivališč. V drugi polovici dvajsetega stoletja je število počitniških bivališč vedno bolj naraščalo, saj so v šestdesetih letih dogradili 21,0% in v sedemdesetih 36,8% danes obstoječih počitniških bivališč. Kljub dokaj intenzivni gradnji število teh novogradenj upada, saj letni prirast v tem desetletju še zdaleč ne doseže poprejšnjega, ko so v občini Novo mesto v enem samem letu dogradili tudi po dvesto in več počitniških bivališč.

Podatki, ki nam jih je ljubeznivo posredovala Skupščina občine izkazujejo naslove počitniških bivališč in stalnega stanovanja njih lastnikov. Lastništvo 1554 "vikendov" in "zidanic"⁺ je v pretežni meri omejeno na prebivalce občine: ena petina omenjenih stanovanj je v lasti novomeščanov (21,4%), več kot polovica (56,5%) pa v lasti prebivalcev, ki žive v isti (oz. sosednji) krajevni skupnosti, v kateri so si zgradili počitniško bivališče. Posebno velik je ta odstotek v

⁺ po zagotovitvi odgovornih oseb so pod tem nazivom uvrščena izključno počitniška bivališča, oziroma stanovanja za počitek in rekreacijo".

mestu bližnjim krajevnim skupnostim (Straža, Brusnice...). Ekstraregionalni lastniki počitniških bivališč prihajajo predvsem iz Ljubljane (16,8%), veliko manj pa iz drugih krajev Slovenije (4,1%) in Jugoslavije (1,3%). Ljubljancani so lastniki omenjenih nepremičnin ob Zgornji Krki, ki je itak v območju gravitacije k republiškem središču; a so tudi lastniki dokajšnjega dela počitniških bivališč v turistično znanih in atraktivnih območjih novomeške občine (KS Dolenjske Toplice, KS Otočec), kjer je ponavadi tretjina počitniških bivališč v njihovi lasti. Večje deleže lastnikov iz Ljubljane zasledimo še v krajevnih skupnostih (Mirna peč, Škocjan), ki leže neposredno ob avtocesti Ljubljana-Zagreb in kjer se na vzhodu občine srečujejo z lastniki iz Zagreba.

Počitniška bivališča kot dejavnik preobrazbe kulturne pokrajine na Trški gori⁺

Gradnja počitniških bivališč je spremenila podobo številnih podeželskih območij Slovenije. Najbolj vidni in deloma mo-teči so učinki te gradnje v panoramskih legah slovenskega gričevja in hribovja (Ogorelec, 1978). Suburbane cone slovenskih mest nudijo najboljše primere za to, Trška gora, ki je tri kilometre oddaljena od središča Novega mesta daje ugodne možnosti za študij sprememb, ki so nastale v kulturni pokrajini pod vplivom počitniških bivališč - oziroma pod vplivom teženj industrijske in urbane družbe Slovenije v drugi polovici dvajsetega stoletja. Zaradi dokaj kontinuiranega spremljanja preobrazbe katastrske občine Ždinja vas, v kateri je omenjeno območje, smo razvoju tega pojava lahko sledili vse od šestdesetih let dalje. Kartiranje in anketiranje v preteklem letu je dopolnilo prejšnja vedenja o tem območju in pojavu počitniških bivališč.

⁺Opredeliti želimo predvsem zaznane procese za katere imamo empirično dokazano gradivo. To v tem tekstu ni v celoti vključeno, je pa sestavni del raziskovalne naloge znanstvenega inštituta Filozofske fakultete.

Na Trški gori je bilo leta 1967 triindvajset objektov, ki so služili za občasno bivanje lastnikov (Jeršič, 1968), popis leta 1971 navaja že 39 "stanovanj za odmor in rekreacijo", kasnejša terenska analiza leta 1973 (Marn, 1974) pa je ugotovila 54 objektov tega tipa. Popis leta 1981 je registriral na Trški gori štiri stanovanja za počitek in rekreacijo manj - medtem, ko je istega leta seminarsko delo (Stankovič, 1983) zajelo 90 počitniških bivališč. Občinski register davkov razpolaga leta 1984 z 69 naslovi lastnikov počitniških bivališč na Trški gori, oziroma z 91 počitniškimi bivališči v katastrski občini Ždinja vas. Nesorazmerje med popisnimi, oziroma občinskimi podatki in na terenu ugotovljenim stanjem daje slutiti, da se počitniška bivališča na Trški gori spreminjajo, vsaj fiktivno, v stalna bivališča vsaj enega od članov lastnikove družine. Bližina mesta in dela onemogoča resnično eksaktno razmejitev med navideznim in dejanskim stanjem, oziroma med občasnostjo in stalnostjo bivanja v Trški gori izgrajenem stanovanjskem (in gospodarskem) objektu.

Nedvomno so zanimivi naravni pogoji (reliefna razgibanost) v povezavi z družbenimi (depopulacijska, vinogradniška pokrajina v bližini mesta) stopnjevali željo po lastništvu posesti na Trški gori. Posebno "ljubiteljsko vinogradništvo" je kot motiv pritegnilo precej lastnikov. Obenem pa so družbeno posest kot naslednico nacionalizirane meščanske v šestdesetih letih razprodajali, zaradi nerentabilnosti kmetovanja na njej, za majhne denarce. Prodaji so se pridružili še kmetje, saj zaradi oslabele demografske strukture niso bili sposobni opravljati vsega intenzivnega dela v vinogradu.

Spremembe v lastništvu vinogradniških površin so sprožile proces oživljanja kmetijske produkcije. Še v šestdesetih letih je na Trški gori prevladoval t.i. "vinogradniški prelog",

saj je nazadovanje vinogradniških površin v tem stoletju preseglo dvajset odstotkov. Letno so kmetje, vse tja do sedemdesetih let, opustili povprečno po pol do tričetrtek hektarov vinogradov, in površine namenili otravljanju, ali boljše oplevljanju. Novi lastniki so pričeli obnavljati stare vinograde, oziroma opustele male parcele in jih namenjati prvobitni produkciji vina. Po podatkih, s katerimi razpolagamo, so lastniki počitniških bivališč v zadnjem desetletju obnovili letno po več kot hektar vinogradniških površin, pri čemer niso uporabljali le najmodernejše agrotehnične ukrepe (terasiranje, betonski oporniki, strojno škropljenje, zalivanje in zamreženje parcel), ampak so povsem spremenili strukturo trte v tem območju. Obnove so se po vzgledu "vikendašev", ne nazadnje tudi zaradi drugačnega družbenega odnosa do gojenja trte, lotili tudi domačini.

Pokrajina kaže danes podobno agrarno podobo kot na začetku stoletja (obnova več kot polovice po letu 1869 opustelih vinogradniških površin), dopolnjuje jo le večje število "zidanic" v smislu "vikendov", oziroma počitniških hiš. Obnovo zidanic in vinogradov niso pri alohtonih lastnikih vodili ekonomski motivi, saj male parcele onemogočajo tržno produkcijo, temveč le, ob intenzivnem delu, boljše kvaliteto produkta - vina. Ekonomski izračun kaže, da je vino pridobljeno na teh parcelah celo dražje kot če bi ga kupili v trgovini. Celo kmečka gospodinjstva se lotevajo vinogradništva vedno bolj iz veselja (rekreacije?) kot iz ekonomske nuje. Obenem poizkušajo domačini, ki vedno bolj pripadajo delavsko-kmečkim gospodinjstvom, tudi lastne zidanice približati standardu "mestnih vikendov". Razlika med meščansko vinogradniško posestjo pred vojno in današnjo je le v tem, da je slednja še veliko bolj razdrobljena in netržna.

V podeželski pokrajini prihaja do nesmisla: za vinogradniško pokrajino (na Trški gori) skrbi in jo neguje pretežno nekmet in meščan. Agrarna, produkciji hrane namenjena pokrajina v suburbani coni mesta postaja čedalje bolj dobro urejen vrt namenjen samooskrbi. V njem so bile v bogatem obdobju družbe stanovanjske enote, ki služijo dvojnemu namenu: rekreaciji in (hobi) kmetijstvu. Slednje je izraz dobršnega dela vinorodne dolenjske pokrajine v gravitacijskem zaledju regionalnega, ali republiškega središča. Glede na pogostost pojava lahko zapišemo, da je funkcija rekreacije stopila in ponekod celo presegla razvoj drugih družbenih (človekovih) funkcij v prostoru.

Počitniška bivališča kot svojstven izraz rekreacije (in turizma) v prostoru spreminjajo ne le s svojim pojavom, temveč tudi z odnosom alohtonih, v novomeški pokrajini bolj avtohtonih lastnikov do izrabe, namena in negovanja kulturne pokrajine. Pokrajina v osrčju novomeške kotline ne daje le vtisa poseljenosti temveč, z redkimi izjemami, tudi urejenosti. V robnih predelih, koder urejenih prometnic ni, je pokrajina v zamiranju v vseh pogledih. Celo rekreacija oziroma počitniška bivališča se v mirni, a v mnogih pogledih odročni pokrajini ne razvijajo.

Na Dolenjskem, v novomeški pokrajini prihaja končno še do drugega paradoksa. Na razdalji nekaj kilometrov ima preko tisoč gospodinjestev dva domova, dve bivališči: stalno in občasno. Občasno (počitniško) bivališče, kot razvojna faza meščanske, ali kmečke zidanice, so v istem naravnem okolju kot številni, tudi novi, ali prenovljeni stalni domovi lastnikov. Zdi se, da se v tej pokrajini vedno manj uveljavljajo izletniški centri, vedno bolj pa prihajajo do izraza individualne z egoizmom in ponosom, izgrajene izletniške točke,

ob številnih "privatnih" počitniških bivališčih - "zidanicah" in vinogradniških (rekreacijskih) parcelah. Ali smo pripravljene usmerjati tak razvoj?

LITERATURA

- Jeršič M., Primerjalna analiza splošne in turistične razvisti slovenskih občin, Geographica Slovenica 3, Ljubljana 1974, str. 132-141.
- Košnik Bojana, Razvoj števila stanovanj in počitniških bivališč na Vzhodnem Dolenjskem in v Beli krajini, seminarska naloga (mentor: V. Klemenčič), Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 1984, str. 10.
- Stankovič Milivoj, Vikendi na Trški gori, seminarska naloga (mentor: M. Jeršič), Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 1984, str. 16.
- Marn Stane, Regionalna geografija Trške gore, diplomska naloga (mentor: V. Klemenčič), Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 1974, str. 83.
- Plut D., Sekundarna počitniška bivališča (vikendi) - nov pejsažni in funkcijski element okolja v dolini Zgornje Krke, Geographica Slovenica 5, Ljubljana 1977, str. 173-181.
- Jeršič M., Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri, Geografski vestnik 40, Ljubljana 1968, str. 53-67.
- Zvezni zavod za statistiko, Stanovanja za počitek in rekreacijo, popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971, rezultati po naseljih in občinah, Beograd 1973.

Republiški zavod za statistiko, Stanovanja za počitek in rekreacijo: leto zgraditve, popis prebivalstva in stanovanj v letu 1981, računalniški izpis za naselja in občine, Ljubljana 1983.

Peter Ogorelec, Počitniška stanovanja v krajinskem prostoru Slovenije, tipkopis, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana 1978.

SECOND HOMES OF DOLENJSKO - WITH SPECIAL REGARDS TO THE DEVELOPMENT IN THE REGION OF NOVO MESTO

The article observes the immense growth of second homes in the so called subpannonian part of Slovenia. It discusses the problem with special regards to the development of it in the commune of Novo mesto. The growth of second homes in the eastern part of Slovenia was during the last decade two times faster than the republics average (the index for Slovenia 1971/1981 = 450). The commune of Novo mesto leads the list of slovenian communes with second homes. Among them only Novo mesto, Ljubljana-Vič Rudnik and Radovljica have more than 1000 second homes.

The autor analyses the communal register of second home owners and summes up following conclusions:

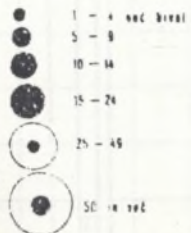
- the predominant number of second home owners are inhabitants of the commune Novo mesto and of its capital, the extraregional owners are to be found only on wellknown places for recreation. They are mostly inhabitants of Ljubljana;
- the second homes are an attractive and massive settlement phenomenon of the central hilly region of the Krka valley. They transform the building structure of the cultural landscape and impact other landscape features: the agrarian and landscape use, the regional infrastructure (roads, electricity...) and the perspective use of the area.

POČITNIŠKA BIVALIŠČA V OBČINI NOVO MESTO 1984

0 50 1 2 3m B POREKLO LASTNIKOV

A LOKACIJA

B S z manj kot 50 pot bit

50 - 99

100 in huc

IZ DRUG. REPUBLIKE S.F.A.J.

IZ NOVEGA MESTA

IZ DRUGIH OBČIN S.F.S.

IZ OBČINE NOVO MESTO

IZ LJUBLJANSKIH OBČIN

AVTOR : A. BOŠAN
RISAL : T. VUČIČ

Diagram : število počitniških bivališč in njih delež v številu stanovanj v sorazmerju z oddaljenostjo od
 Novega mesta

